

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Max Ebert

BOGTRYKKERNE
ved
SORØ AKADEMI

Med forord af Erik Dal

Omslagsillustration:
Kobberstik af O.H. de Lode visende
de Sorø Akademi.
Efter tegning af Johan Georg Herzog
(ca. 1717-1770). Herzog var ansat
som tegnemester ved akademiet
fra 1. maj 1753.
Foto: Det Kgl. Bibliotek.

BOGTRYKKERNE
ved
SORØ AKADEMI

Max Ebert

BOGTRYKKERNE
ved
SORØ AKADEMI

Med forord af
Erik Dal

FINN JACOBSENS FORLAG

BOGTRYKKERNE VED SORØ AKADEMI

© Finn Jacobsen, København 1988

Layout, tilrettelæggelse og omslag:

Klaus Ryde Pedersen

Teksten er sat med Garamond og trykt hos

Special-Trykkeriet Viborg a-s

Printed in Denmark

ISBN 87-88646-32-7

Bogen er udgivet med støtte fra Velux-Fonden af 1981

Denne bog er beskyttet efter gældende ophavsret

Forord ved Erik Dal

Mens Lauritz Nielsens *Dansk Bibliografi 1482-1550 og 1551-1600* giver alle ønskelige indgange til danica før 1600, er man næsten på bar bund, hvis man vil arbejde med de følgende århundreders danske bøger ud fra boghistorisk synspunkt, fx. med det enkle spørgsmål: hvad har vi bevaret af bogtrykker NNs produktion, og hvilke karakteristika har den efter indhold og efter teknik. Den side af sagen er nu ved at blive belyst i en længe forberedt bibliografi over danske provinstryk indtil 1830, som Det danske Sprog- og Litteraturselskab forhåbentlig vil kunne udsende i de nærmeste år med henimod 4000 titler; forarbejderne til den har forlængst resulteret i nogle trykte og utrykte eksamensarbejder fra Danmarks Biblioteksskole.

Den foreliggende bog har også haft gavn af disse forarbejder, men den egentlige baggrund er den levende interesse for studium og indsamling, som advokat Max Ebert i Roskilde gennem mange år har lagt for dagen, og som også har gavnet bibliografien. Blandt de steder, som har haft bogtrykkerier i ældre tid, ligger Odense i tid og tal forud for alle andre, allerede med Danmarks ældste bøger fra 1482, men næstefter følger Sorø. Sorø Akademis bogtrykkerier fra perioder omkring 1650 og 1800 stod på højde med hovedstadens bedste og markerer Akademiets betydning som kongelig institution, som lærdomssæde og som bærer af åndelige strømninger; dette gælder naturligvis især oplysningstidens »Sorø-humanisme«.

Den hengivne soraner Max Eberts arbejde sigter både på indhold og teknik i de skiftende bogtrykkeres værk og gengiver en række uforkortede arkivalier, som er værd at studere med videre perspektiv end det soranske. En vigtig forudsætning for bogen er en anden soraner, overbibliotekar Torben Glahns *Bibliografi over Sorø-Tryk ... 1627-1813* (Haderslev 1939). Ligeså lidt som den ovennævnte, anderledes anlagte bibliografi tilsigter Torben Glahn dog en *fremstilling* af emnet. At advokat Ebert har fundet tid til at udarbejde en sådan, vil interessere mange soranere, bogvenner og lokalhistorikere.

København, 3. december 1987

Erik Dal

Indledning

Da jeg efter 7 års skolegang forlod Sorø Akademis Skole som student i 1935, var den helt umiddelbare følelse en lettelse over endelig at være uden for skolens tvang. Men allerede få år efter vendte vi stadig tilbage til Sorø og de steder, hvor vi som børn og unge havde fået indpodet de første grundregler for god opførsel (de ridderlige idrætter!) og de kundskaber, vi kunne bygge videre på (de akademiske videnskaber!)

Kort sagt: vi var blevet gamle soranere, således som generationer før os havde været det. Vi begyndte at tænke tilbage til tidligere tiders lærerkræfter og deres undervisning. Og da overbibliotekar Torben Glahn i sommeren 1969 forærede mig sin Sorø-Bibliografi, vakte for alvor interessen for de ved akademiet fremstillede bøger og de soranske professorers arbejder. Da jeg imidlertid erfarede, at der var en ny og omfattende bibliografi under udarbejdelse over provinstryk, derunder Sorø-tryk, fristedes jeg til at se nærmere på *Bogtrykkerne ved Sorø Akademi*.

De fortrinsvis tyske professorer, som Christian IV indkaldte til sit nyoprettede akademi i Sorø i 1623, var alle af international berømmelse og ønskede alle at få et bogtrykkeri oprettet i Sorø, således som de var vant til at have et bogtrykkeri indenfor rækkevidde ved akademierne i Tyskland og andre steder. Det lykkedes for en kort tid at få en tysk bogtrykker fra Rostock til Sjælland, men der var endnu ikke penge eller bolig til ham ved det nye akademi i Sorø, så Moritz Sachs blev i København og trykte de første »Sorø«-tryk dér. Da Christian IV ved fundatsen af 1643 ophøjede akademiet til universitet (det første og i 300 år det eneste i den danske provins) fik det da også trods nogen modstand fra universitetet i København sin egen bogtrykker. På de følgende sider har jeg søgt at beskrive deres virke.

Sorø Akademis historie er velkendt, bl.a. gennem hovedværket herom: *Sorø*. Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne, skrevet af gamle Soranere, udgivet af Soransk Samfund I-II, Kbh 1924-1931. Hertil slutter sig nu Svend Ranvig: *Sorø-Krøniken* I-II, Kbh 1986, der gennem oversættelserne af fundatserne til moderne dansk og sit omfattende billedmateriale supplerer Sorø-bogens rige indhold. Professorernes virke må man i øvrigt læse sig frem til enten gennem artikler i Dansk Biografisk Leksikon eller spredte oplysninger i faglige værker. Det var jo imidlertid bogtrykkerne, der gjorde de soranske professorers værker og ideer tilgængelig for den lærde verden.

Bogtrykkerne ved Sorø Akademi frembragte ialt ca. 800 tryk gennem de to halve århundreder: I 1600-tallet hhv. 2, ca. 100, ca. 70 og ca. 45 tryk, i 1700-tallet hhv. ca. 225, 180 og 150 tryk, altså mere end landets øvrige provinstrykkerier kunne nå at producere i de pågældende tidsrum. Dette til trods har kun meget få skrevet om bøgerne fra Sorø, og i så fald kun sporadisk og uden

entusiasme ... Først dr.phil. Erik Dal har med bl.a. *Dansk Provinstryk gennem 500 år*, Esbjerg 1982, behandlet provinstrykkene mere udførligt. Den fuldstændige bibliografi over henmod 5000 provinstryk 1482-1870, som under Erik Dals redaktion udarbejdes af bibliotekar Grethe Larsen ved Det kongelige Bibliotek, har ladet vente længe på sig, men kan forhåbentlig begynde at se lyset om et par år.

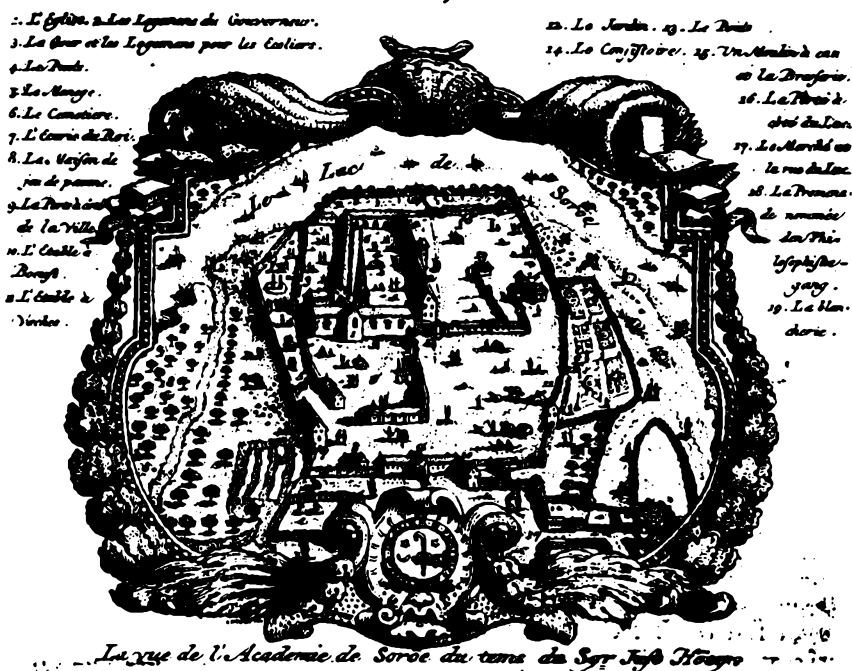
Lektor Alfred Rosenstand Glahn ved Sorø Akademis Skole (1865-1897-1934) fik nogen støtte fra Carlsbergfonden og tidsmæssig lempelse fra skolen til at udarbejde en bibliografi over Ludvig Holbergs nu forlængst brændte bibliotek, men hans ufuldendte arbejde ligger efter hans død stadig hen. Hans søn Torben Glahn har arvet og videreført interessen og iveren for »bøger med tilknytning til Sorø«: Foruden Sorø-Bibliografien har han skrevet *Sorøner-Biografier 1584-1737 og 1747-1800* og artikler i soranske og faglige tidsskrifter.

Det er mit håb med denne lille bog at have udfyldt et hul i den soranske historie og i den danske (provincs-)bogtrykshistorie iøvrigt, uden at jeg har haft den fornødne forudsætning for at tilføre litterærhistorien epokegørende nyheder. Bogen var planlagt at skulle udkomme i skolens jubilæumsår 1986, men det nåede jeg ikke, nu håber jeg, at den kan udkomme i Christian IV's jubilæumsår 1988. Vi kan så kun vente på, at andre tager trådene op og vil skrive om tegnemestrene og musikerne ved Sorø Akademi. Der er muligheder nok!

Jeg har mødt overordentlig stor velvilje fra alle sider under de mange års arbejde. Først og fremmest takker jeg dr. phil. Erik Dal, der beredvilligt har stillet sin omfattende viden om emnet til min rådighed og ved gennemlæsningen af manuskriptet har givet utallige gode råd. Det har været umådeligt berigende for mig at lære ham at kende. Dernæst takker jeg bibliotekar Grethe Larsen ved Det kongelige Bibliotek, der har bistået mig ved indføringen i bog- og biblioteksverdenen og støttet mig med gode råd og opmuntringer og hjulpet med fremskaffelsen af billedmaterialet. Endvidere har jeg mødt velvilje fra Rigsarkivet, Landsarkivet for Sjælland m.m. og Roskilde Bibliotek under de mange års forløb. De bedes alle modtage min bedste tak. Hertil kommer alle de, der var »tvunget« til at høre på mine »foredrag« om de »berømte bogtrykkere ved Sorø Akademi« og livet i Sorø før og nu. Tak for Jeres overbærenhed.

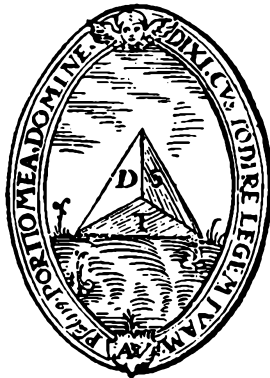
Sidst men ikke mindst en stor tak til VELUX-FONDEN af 1981 for at have bekostet trykningen af bogen. Uden denne hjælp havde den ikke set dagens lys.

1623-1660

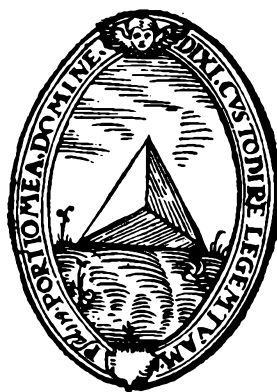
Billede af Sorø Academi på Sgr. Just Höegs tid, viser akademiet med klosterbygningerne, kirken, den endnu eksisterende mur øst for kirkegården samt Klosterporten og de omkring Søgade liggende huse, samt i kartuschen foran: Sigillum de Soræ Fratres, altså munkeklostrets segl. Øverst vælder en overflod af bøger ud til begge sider. De henviser måske til Just Höeg og hans søns af samme navn store glæde ved bøger, hvoraf hofmesteren skænkede et stort bibliotek til akademiet. Stikket er fremstillet af en ukendt kunstner og findes i Tycho de Hofman: *Portraits historiques des hommes illustres de Danemark*, Cop. 1746. Billedet er så fremstillet ca. 1745, idet der før den tid ikke var så mange huse i Søgade.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Anders Sørensen Vedels emblem, der måske har været tænkt anvendt som bomærke for hans trykkeri på Lilibjerg eller som exlibris for ham selv. Før Anders Sørensen Vedels død i 1616 rejste hans søn Søren til Sorø i 1611, hvor han var udnævnt til rektor for skolen, men han rejste derfra allerede 1615 («Gud give jeg aldrig havde set Sorø», skrev han til sin far); hans afrejse skete så hurtigt, at han hverken tog afsked med forstanderen eller huskede at få træstokken med emblemet med. Det ses ikke anvendt hverken i Ribe eller Sorø. Indenfor deviserammen et citat fra Psalm 119. Nederst ses et lille våbenskjold med indskriften: ASW. Originalens størrelse 51×36.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Mauritz Sax fandt træstokken i Sorø og bortskar Anders Sørensen Vedels initialer og bogstaverne D S T; man kan endnu se, at stokken er beskadiget således, at skraveringen nu ikke er gennemført fuldstændigt, men har efterladt åbne partier på pyramidens højre side. 51×36. Foto Det Kgl. Bibliotek.

De første Sorøtryk

Den 30. november 1623 underskrev Christian IV sin fundats for det nye ridderlige akademi i Sorø, hvortil kongen indkaldte så mange af de bedste og lærdeste mænd i Europa, som han kunne få til Danmark.¹

Christian IV anså selv anlæggelsen af et bogtrykkeri i Sorø som en betingelse for akademiets litterære hæder, således at dets lærde mænds arbejder kunne blive udbredt både i Danmark og ikke mindst i udlandet og kaste berømmelsens lys over kongen og derved over Danmark og Sorø Akademi. Men der er intet nævnt i statutterne af 1623 om et bogtrykkeri. Først i den nye fundats af 10. maj 1643 siges det, at professorerne lige så lidt kan undvære et bogtrykkeri til deres litterære virksomhed, som soldaten kan undvære de fornødne våben til en hæderfuld kamp.² Fra 1640 var imidlertid Henrik Kruse allerede blevet ansat som akademiets bogtrykker, men i 1623 var landet fattigt, og der var så mange og store udgifter forbundet med akademiets drift, at der ikke dengang og de næste ca. 20 år var mulighed for ansættelse af en bogtrykker.

Desuden så universitetet i København og dets professorer med skæve blikke til det i 1623 oprettede ridderakademi, der supplerede Frederik II's »nye og besynderlige Skole« fra 1586, og endnu mere til akademiet fra 1643, som Christian IV gav status som universitet.

Det var dengang sædvanligt, at udenlandske, og det vil først og fremmest sige tyske bogtrykkere rejste rundt i Danmark til steder, hvortil de blev kaldet for at udføre et bestemt arbejde, og når det var fuldført, rejste de andre steder hen – eller hjem igen.³

Vi kender imidlertid kun navnet på een bogtrykker, der i tiden forud for 1640 har haft kontakt med Sorø, nemlig *Mauritius Saxo*.

Morits Sachs blev indskrevet i matriklen ved universitetet i Frankfurt/O i 1604/05 og kom senere til Marieberg i Meissen, hvorfra han af hertug Adolf Friederich blev kaldet til Güstrow. Der fik han den 28. marts 1617 bestalling som hofbogtrykker, og der giftede han sig med en datter af Augustin Ferber (den ældre), der dengang var bogtrykker i Güstrow og senere kom til Greifswald.⁴

1. E G Tauber: *Udsigt over Sorø Academies Forfatning ...* indbydelsesskrift til Festen den 21de Mai 1827 ... Kbh. 1827, 8 ff. *Fundats oc Anordning paa det Kongelig Adeligt Academie udi Soer*. Anno 1623, Kbh., Heinrich Waldkirch. Svend Ranvig.: *Sorø-Kroniken*, Kbh. 1986, I-II, II 183 ff.

2. Tauber 33, noten. Statutter 1643 § 11.

3. Aleks. Fröland: *Dansk boghandels historie 1482-1945*, Kbh. 1974 26. Bl.a. Tauber XXV no 34, Christian IV's brev af 3. jan. 1641 om antagelse af en bogtrykker.

4. J Benzing: *Die Buchdrucker des 16. og 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet*, Wiesbaden 1892.

I 1621 ansøgte Sachs hertugen om at måtte flytte til Rostock, men først næste år fik han tilladelsen, og i efteråret 1622 kom han til Rostock.

I 1624 rejste Sachs imidlertid herfra, antagelig til Sjælland. Der kendes ikke noget tryk fra hans hånd udover de to (tre) nedennævnte med impressum Sorø fra 1627, og han må i den forløbne tid have virket i København.

Den 8. november 1628 fik Moritz Sachs beskikkelse som bogtrykker af Magistraten i Stralsund (»von Rostock commend«), men her har han kun fremstillet få tryk og er antagelig død 1630-31. Fra 1631 foreligger et tryk fra hans arvinger.

I Rostock trykte han i 1627 professor Clüvers *Dissertio anniversaria*, tilegnet hofmesteren i Sorø Just Høeg. Det gav måske stødet til at Sachs senere i samme år i Danmark kaldte sig *designatus*.

I Danmark trykte han i 1627 under navnet *Mauritius Saxo* to arbejder af Clüver.⁵ Det ene er *Harmonia Evangelistarum .../Per Mauritium Saxonem designat. Typogr./in Academia Regia nova Equest./Sorana/... Anno M.DC.XXVII*.

Samme arbejde er udgivet med afvigende titelblad, hvor sidste linie er erstattet af: Prostat apud Johan Hallervord Bibliop./Rostochiensem Anno 1627.⁶

Saxo har altså bevidst forsøgt at komme ind på det europæiske marked ved at nævne Hallervord, som Saxo tidligere havde haft samarbejde med, men samtidig at fremtræde som den kommende bogtrykker i Sorø ved i en del af oplaget at anføre Sorø som tryksted. I Frue Kirke i København var også det udsalg fra Hallervord, som Joachim Moltke bestyrede før han blev selvstændig boghandler.⁷ Det danske bogmarked var stærkt afhængigt af udlandet, især universitetsbyerne i Tyskland, og deriblandt især Rostock.

»Designatus«, den, der er valgt til embede, men (endnu) ikke har tiltrådt det, viser enten at man (kongen?) nu agtede at ansætte en bogtrykker ved akademiet, eller at Moritz Sachs gjorde sig forhåbninger herom. I de tyske byer, hvori der lå et universitet, var der som regel også et bogtrykkeri.

Da der ikke var tillagt professorerne i Sorø noget privilegium på at få trykt på akademiets eller kongens regning, har Clüver selv måttet betale udgiften til bøgernes sætning, papir og trykning. Han havde imidlertid tidligere, fra 1613, udgivet enkelte bøger i Rostock, hvis universitet han besøgte i 1610-1614, og hvor han i 1623 udgav sin disputats.⁸ Og som nævnt efter sin ansættelse i Sorø i 1634 udgav han i 1627 *dissertio anniversaria*. Hallervord var derfor ikke bange for selv at tage risikoen for bøgernes afsætning.

Clüvers *Computus chronologicus ...* Hafn. 1627 er derimod trykt hos Salomon Sartor, der i 1623 var blevet udnævnt til universitetsbogtrykker, ligesom

5. Bibliotheca Danica I 48, Torben Glahn: *Sorø-Bibliografi*, Haderslev 1939 13, *Sorønerbladet* 1978 nr 8 94.

6. prostat = er til salg hos. Bogen kom i andet oplag Königsberg 1642, trykt af Johan Reusner, der ligledes var gift med en datter af Augustin Ferber den Ældre, Anna.

7. Fröland 55, P.M. Stolpe: *Dagspressen i Danmark I-II 1878-79*, I 156 ff.

8. Benzing 395: Trykt hos Joachim Fuess auch Pedanus, fra 1611 til sin død 1634 universitetsbogtrykker i Rostock.

JOHANNIS CLUVERISS.

Theol. D. & in Academiâ SORANA
Professoris

ORATIO ANNIVERSARIA.

Qua breviter ostenditur,

ROMAM PON-
TIFICIAM ESSE JEROSO-
LYMAM APOSTATICAM

Domini interfectoricem.

Cap. II. v. 8.

ANNO DOMINI

M. DC. I XVII.

Typis exscripsit MAURITIUS SAXO designat.
Typogr. in Academia Regia Equestri
SORANA.

Det andet af Moritz Sax' anvendte emblem er fremstillet af en ukendt kunstner og forestiller vistnok en halsring med vedhæng, som han anvendte på titelbladet af Johannes Cluvers værk: Oratio anniversaria... 186×146 mm.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Clüvers *Elementa eloquiorum Dei* fra 1628 er trykt hos Sartor. Den første bog blev genoptrykt i Hamborg i 1639 og i Königsberg i 1642.

Johan Clüver⁹ var professor theologiae og tysk præst i Sorø og virkede ved akademiet fra 1624 til sin afrejse i 1630. Han boede i den tid i »det vestre nye hus udenfor porten«, dvs. ca. 20 alen nord for »Herrernes Gaard« i Storgade 13.

Harmonia Evangelistarum er også interessant derved, at vigneten på titelbladet er et emblem, der oprindeligt har tilhørt Anders Sørensen Vedel i Ribe.¹⁰ Emblemet er spidsovalt og viser en pyramide, set fra oven, med bogstaverne »D« (Deus), »S« (sanitas) og »T« (tempus) på de tre sider, indenfor en deviseramme med citat fra Psalme 119: »Portio mea, Domine, dixi custodire legem tuam« (Min del er Herren, jeg satte mig for at holde dine ord.) Foroven et englehoved, forneden et lille våbenskjold med bogstaverne ASW.

Anders Sørensen Vedel har imidlertid ikke selv brugt emblemet på sine på »Liljebjerget« i Ribe trykte bøger, ej heller som exlibris, men det kan jo tænkes, at det er kommet til Sorø med hans ældste søn Søren Vedel, der på Johannes Stephanus' foranledning kaldtes til rektor ved Sorø Skole i 1608. Han kan til Sorø have medbragt emblemet, træstokken, der nok har cirkuleret mellem de lærde skoleherrer, og Søren Vedel har så ikke fået den med sig ved sin lidt for hurtige afrejse fra Sorø i 1611.¹¹ Efter at bogstaverne på pyramiden D S T og ASW's initialer er fjernede fra stokken, har Clüver eller Saxo brugt emblemet efter dets hensigt.

Den anden bog, som Mauritius Sachs trykte for Clüver, er hans *Oratio Anniversaria... Typis excrispsit Mauritius Saxo designat. Typogr. in Academia Regia Equestri Sorana, 1627*. Titelbladet er omgivet af en almindelig røskeramme, og den anvendte vignet viser en åben halsring med vedhæng.¹²

Sachs har i Sorø eller rettere i København arbejdet hos eller sammen med bogtrykker Melchior Martzan, der i 1631 blev udnævnt til anden universitetsbogtrykker. Martzan var tillige boghandler og fik senere i 1637 sammen med Joachim Moltke det første danske avisprivilegium – Moltke var som nævnt Hallervords »bestyrer« fra 1626. Af den grund figurerer vignetten »den åbne halsring« nu som »diadem« på Martzans tryk fra 1642: (*Catalogus Librorum ex Collegiis Societatis Jesu ...*).¹³

9. Sorø: *Klosteret, Skolen, Akademiet*, udg af Soransk Samfund I-II 1924, I 308, portræt 612, *Computus chronologicus* kom også in usu Lectorii Cathedralis Hamborg... 1701.

10. *Fund og Forskning* 1955 46, og 1970 146.

11. Sorø I 340.

12. *Oratio anniversaria, qua ostenditur, Roman pontificiam esse Jeroslymam apostaticam, Domini interfectoricem, cap 2 v 8*. BD I 76, Glahn 464.

13. Her kan nævnes, at Nilaus Keil, der var bogtrykker i Rostock og i 1628-30 var samtidig med Moritz Sachs i Stralsund, tog fra Rostock i 1627-28 til København, hvor han arbejdede hos Salomon Sartor til 1635, hvor han blev universitetsbogtrykker i Rostock. Benzing 396.

CATALOGUS LIBRORUM

EX

Collegiis Societatis JESU, ERFUR-
TENSIS & HEILIGENSTADIENSIS in Thuringia
translatorum, & nunc venalium.

IN

Bibliopolio Hauniensi
GEORGII HOLSTI.

HAFNIÆ,

Typis MARTZANIANIS.

At Moritz Sax har arbejdet hos eller sammen med bogtrykker Melchior Martzan i København, fremgår også af, at »den åbne halsring« nogle år senere ses anvendt på en af denne trykte bøger: Catalogus Librorum... 182×144 mm.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Tiden 1627 til 1640

Andre af professorerne i Sorø end Johan Clüver må have fået trykt hos omvandrende eller tilkaldte bogtrykkere. Eller professorerne måtte forsøge at få trykt deres bøger andre steder. Daniel Matras, en franskmænd fra Vendôme, der i juli 1623 fik Christian IV's ansættelsesbrev ved det adelige akademi i Sorø som den første sprogmeister i Danmark, måtte lade sine højest fornødne lærebøger trykke i København, f.ex. den firsprogede *Proverbes, Sentences et Motz Dorez* ...¹⁴ Bogen blev trykt hos Melchior Martzan og på Joachims Moltkes bekostning, det var jo en bog, der kunne vente nogen afsætning. Matras levede i Sorø fra 1624 til sin død 1689.¹⁵

Johannes Meursius, der var professor i Sorø i historie og statskundskab, men dog fortsatte sin filologiske produktion, udgav i 1631 sin *Roma luxurians* ...¹⁶ Meursius var, som de fleste andre af professorerne ved akademiet, blevet hidkaldt gennem den lærde Holger Rosenkrantz, og nød stor yndest hos kongen, hos hvem han var til taffel flere gange, når kongen besøgte sine sønner Frederik (III) og hertug Ulrik i Sorø.

*De luxu romanorum*¹⁷ udkom igen Sorø 1634 og kan være blevet trykt af en omvandrende bogtrykker, men udgaven fra 1634 er nu forsvundet.

Meursius' bøger som kongelig historiograf, *Historia Danica libri III* fra 1630 og *Ælnothus monachus* ... fra 1631, blev begge trykt i København på Joachim Moltkes bekostning, men hans hovedværk *Historia Danica pariter & Belgica*, udkom i Amsterdam hos Guilielmus & Ioannes Blaeu i 1638.¹⁸

Professor i retsvidenskab ved akademiet fra 1639 Henrik Ernst udgav adskillige bøger i Sorø, men hans *Medulla historiae* ... Sorø 1640, Historiens Kerne, anføres som tabt hos Ehrencron-Müller.

I Christian Matthiæ: *Historia Patriarcharum* underskriver han dedicatio: Haga Comitit é musæo meo, anno 1642,¹⁹ men efter nyt titelblad skriver han efter ad lectorum: Dabam Sorano ... 1632, ligesom alle æresvers og approbatio er dateret 1632. Han har altså ikke kunnet få sin bog trykt, mens han var i Sorø, bortset fra bryllupstalerne, der blev trykt i København (se nedenfor), og han var derfor ivrig efter at få en bogtrykker til Sorø. Hans bøger udkom først flere år efter hans afrejse fra Sorø. Professorerne pressede på for at få en fast bogtrykker knyttet til akademiet, og Christian Matthiæ, der ikke var bange for at sige sin mening, skrev til kongen i december måned 1632, da han ikke kunne få sin Patriarkernes historie udgivet.²⁰

14. Daniel Matras: *Proverbes*. Udg af Iver Kjær for Det danske Sprog- og Litteraturselskab 1981 som *Danmarks gamle Ordsprog V*. Erik Dal: *Soranerbladet* 1982 15.

15. Sorø I 152 passim. I 1642 trykte Kruse bl.a. hans *Brevis grammatica galica et italica* ... Glahn 190.

16. *sive, de luxu Romanorum, Liber singularis*. Item, Mantisa. Hafniæ, apud Joachimum Moltkenium, Typis Sartorianis. Anno M DC XXXI.

17. Tauber 34 noten: »I et saadant Sorøisk Officin maa den anden Udgave af Meursius' Bog de luxu Romanorum være trykt, om hvilken Gram i en Note til Meursii Breve fortæller, at samme er trykt i Sorø 1634 og dediceret til Hofmester Just Högh.«

18. fol., 338 pp.

19. : Haag.

20. Indkomne Breve til det danske Kancelli 1632.

Han nævner, at kongen allernådigst har givet udtryk for at ville finde midler og udveje for at oprette et bogtrykkeri ved Sorø akademi, men at den bogtrykker i Magdeburg, der tilsyneladende var blevet anbefalet for spøg, var komplet uduelig, og at den typograf i Wandsbeck, som kongen ville lade transportere til Sorø, kun havde »Germanios Typus«, altså fraktur. Ham kunne professorerne ikke være tjent med til deres latinske afhandlinger m.v., og Matthiæ bønfaller derfor i eget (og i marginen er tilføjet: og alle de soranske professorers) navn påny om at måtte få oprettet et trykkeri, således at »de kære unge adelige studerende« desto flittigere kan blive undervist »in vera pietate & artibus liberalibus«, ... »seitmal ohne Typographia keine Academia florirn undt zur aufnahmen kommen kann«.

Til sidst beder han kongen erindre hans tilgodehavende »salarium«. Men henvendelsen førte heller ikke denne gang til noget. Professorerne måtte stadig lade deres taler og bøger trykke i København eller Tyskland; Matthiæ kvitterer dog herefter regelmæssigt for sit årlige salarium, hans besoldning på 500 rdl., og i regnskabsåret 1639/40 (han havde forladt akademiet i 1638!) kvitterer han yderligere for 50 rdl., som »Kgl. May^{et} har bevilget ham for hans Reyse ind i Landet«.

Eet resultat opnåede Matthiæ dog.²¹ Han nød i 1634 den begunstigelse at forrette vielsen ved den udvalgte prins' formæling med prinsesse Sibylle i København den 8. oktober (»det store Bilager«). Hans taler hertil er trykt i København: *Geistlicher Rosengarten*, og *Actus Copulationis*.²² De er begge trykt »in Verlegung Jürgen Holst, Buchhändler«, og er ganske lig hinanden. De er nok begge trykt hos Henrik Kruse, der altså derved kom i forbindelse med kredsen i Sorø.

Christian Matthiæ:²³ *Systema theologicum minus* udkom i Hamburg 1639. J. Moller²⁴ siger, den udkom »in gratiam Studiosorum Acad. Sorana conscriptus«.

Hans Lauremburg, der var professor i matematik og i 1623 var indkaldt til Sorø fra Rostock, skrev til brullupsfestlighederne teksten til to operaer, *Aqvilo* og *Kong Phineus og Harpyerne*, de to første operaer skrevet i Danmark. Christian IV bad selv i et brev til hofmester Just Høeg denne tale med Lauremburg, at »han stafferer og forfærdiger den komedie, som vor Kapelmester vorde angiven.« Det blev til *Zwo Comoedien*, trykt 1635 ust på Jørgen Holsts forlag.²⁵

21. Sorø I 613.

22. *Geistlicher Rosengarten – Vor den Beylager Christian V... gehalten Oktober 1634*. Kopenhagen 1637, og *Actus Copulationis, Oder Copulations Predigt ... Auf dem Schloss zu Kopenhagen den 5. Octob. 1634*. Gedruckt bey Henrich Krusen, im Jahr 1637. In Verlegung Jürgen Holst, Buchhändler.

23. Tauber 37. E-M V 342.

24. Olaus Henrik Møller: *Johs Mollerus, Cimbria literata ...* I-III Kbh. 1744.

25. Sorø I 596. Gordon Norrie: *Sorø Akademis Læger*, Kbh. 1940, kap. 18-19. Lauremburg købte den residens, som lå lige overfor det nuværende rådhus. *Historiske huse i Sorø*, Nationalmuseet og Sorø Amts Museum, 1982, 6. Ludvig Daae: *Om Humanisten og Satirikeren Johan Lauremburg*, Oslo, 6. JM Lappenberg: *Schertzgedichte von Joh Lauremburg*, Stuttgart 1861.

Der har været nogen diskussion om, hvem der har trykt Laurembergs operaer og de to komedier, ligesom trykkestedet for Laurembergs *Satyra* heller ikke kan findes.²⁶ J. Paludan mener at i hvert fald *skæmtedigterne* og *Satyra* er udkommet i Sorø, men en nøjere undersøgelse viser, at det er de ikke.²⁷

Da akademiets hofmester Just Høeg indgik ægteskab i marts 1628, skrev professorerne hyldestidte til ham derom, *Versus votivi amicorum*; de blev trykt samme år hos Salomon Sartor, der som nævnt var bogtrykker i København og døde 1644. Hos ham arbejdede i nogle år Georg Hantzsch, der kom til Sorø i 1655.

Johan Raue, der havde arbejdet et halvt års tid i Jørgen Seefeldts bibliotek i Ringsted, blev professor i Sorø 1639 og udgav i 1640 sin tale *Gratulatoria ad... Christianum IV...* Hafniæ Anno MDCXL. Ex Typographia Henrici Crusi²⁸.

Hvis det ikke drejede sig om taler og disputatser fra akademiet, og hvis der ikke var kongelig begunstiggelse som f.ex. ved det store fyrstebryllup, måtte forfatteren finde en velgører, til hvem han dedicerede sit værk, og bogtrykkerne og forlæggerne løb meget nødig nogen risiko.

Stephan Hansen Stephanius

Joachim Moltke var som nævnt boghandler i København.¹ Han blev indskrevet ved Universitetet 29. juni 1626 som »bosat boghandler Joachim Moltchen, Rostock«, og kom til København som »tjener« eller bestyrer for boghandler Johan Hallervord i Rostock. I november 1628 kaldtes Moltke til universitetsboghandler, og samme år giftede han sig med Hallervords datter Elisabeth Johansdatter. Han siger i fortalen til Vilhelm Alards *Sjælens aandelige Apothek*, København 1643, som han selv havde fordansket: »Store Bøger at lade trykke eller prænte udkræver ikke ringe Penge, og dersom de ikke vilde gaa ret fra Haanden, da er al Omkostning, derpaa anvendt, spildt, hvorved mange Boghandlere bliver til fattige Stakler, uden saa er, at de med besynderlige Beneficiis og Privilegiis bliver benaadede.«²

Klerken og krønikeskriveren Saxo har jo, om ikke på anden måde, forbindelse med Sorø gennem Absalon, og Stephan Hansen Stephanius,³ der var søn af skolens tidligere forstander Hans Staphensen og i 1630 blev ansat som

26: Om Laurembergs produktion mv se J Paludan: *Hans Willumsen Laurembergs Fire Skæmtedigte*, Kbh. 1890, og Tauber 39 ff.

27. Tauber 41: »Sorø 1630 og 1636.«

28. Joh. Rauen/*Gratulatoria/ad/Serenissimum./Potentissimum/Daniæ Norwagie &c./Regem./CHRISTIANUM/IV...* Habita/in/Regia ipsium Majestatis Equestri/SORANA/. Hafnia Anno M DCXL, Ex Typographia Henrici Crucl. Glahn 469.

1. Stolpe, I 156f. Ingrid Ilsøe: *Fund og Forskning* 1979-80 63-92, Boghandleren Joachim Moltke og hans virksomhed 1626-1664.

2. L Chr Nielsen: *Fra Johan Snell til vore Dage*, ... Odense 1908, 48.

3. Sorø I 599 ff, 504. Tauber 43. Rørdam: *Historiske Samlinger og Studier* I 1-74 og 193-275.

akademiets professor i latin, udgav den første i Danmark trykte latinske udgave af Saxo sammen med sine noter og forbandt derved påny Saxo og Sorø. Vi vil derfor se lidt nærmere på dette værks tilblivelseshistorie og vanskeligheder for Stephanius med at finde midler og udveje til så stort et værk.

Stephanius (1566-1650) studerede i mange år i udlandet, de sidste år i Leiden, inden han i 1629 blev kaldet til Sorø Akademi som professor eloquentiæ og tiltrådte embedet året efter. Som eneste soranske medlem af kommissionen for udarbejdelsen af de nye skolebøger, nedsat 1619, udgav han 1634 og følgende år flere bøger om praktisk sprogfærdighed, bl.a. *Colloquiorum familiarium*.⁴

Efter professor Meursius' død i 1639 overtog Stephanius dennes professorat i historie og embedet som kongelig historiograf – og kom herved på sin rette plads.

Allerede under sit ophold i Leiden fra 1626 til 1630 var Stephanius stærkt optaget af Danmarkshistorien og skrev bl.a. som led i det berømte hollandske bogtrykkerfirma Elzevirs' »republikker«, de udbredte småbøger om landenes historie, topografi etc., *De regno Daniæ et Norwegiæ*.⁵ Han var da allerede godt i gang med både tekst og noter til sin Saxoudgave, men kunne ikke finde en bogtrykker, der turde påtage sig arbejdet, der jo nok var for nordisk for Elzevir.

I Sorø korresponderede han med professor Ole Worm i København og skrev til ham i 1636, at han ikke kunne forstå de københavnske bogtrykkes uvilje mod at påtage sig trykningen af et værk som Saxo, når de dog var villige til at trykke arbejder af ganske ubetydelige forfattere. Worm svarer, at »jeg har talt med Moltken om din udgave af Saxo, men han siger, at det under de nuværende omstændigheder er umuligt at faa samlet saa meget papir i Tyskland, som denne udgivelse gør nødvendigt... Det var min Bestemmelse paa egen Bekostning at lade mit Skrift om vore gamle Runer trykke, og har derfor samlet saa meget Papir, som jeg har kundet forskaffe mig, jeg har betalt det med over det Dobbelte af, hvad det kostede for faa Aar siden, men dog ikke faaet så meget, som Bogtrykkeren fordrer. Det er ikke langt fra, at jeg opgiver det Hele«.⁶

I et brev af 10. marts 1641, dvs. knap en måned efter Henrik Kruses ansættelse som bogtrykker ved akademiet, kan Stephanius imidlertid skrive til Worm: ... »Udgivelsen af min Saxo gemmer jeg til vor nye Bogtrykkes Omsorg«. Og derpå svarer Worm: »...Jeg glæder mig over, at det er kommet dertil, at din Saxo kan blive pænt trykt«.⁷

Da han imidlertid ikke fik tilstrækkelig støtte fra den nylig tiltrådte hofmester på Sorø Henrik Ramel, og da han forgæves havde rettet henvendelse til

4. *Colloquiorum familiarium libri IV pro scholis patriis adornati*, Hafniæ, Typis Melchior Martzan, Academiæ (:universitetets) Typogr. Prostat apud Joach. Moltkenium, Bibliopolam, Anno 1634.

5. *De regno Daniæ et Norwegiæ ... et Tractatis varii*. Lugduni Batavorum (:Leiden), ex officina Elzeviriana, 1629. Der udkom to udgaver samme år, den første indeholder 8 traktater, den anden 9.

6. *Breve til og fra Ole Worm I-III*, oversat af HD Schepeleern. 1965-68. No 603.

7. *ibid.* no 903 og 904.

professorerne i København om understøttelse, hvad de dog kun smilede hånligt af, rettede han gennem den nye kansler Christian Thomesen til Tandrup henvendelse til kongen, og det virkede:

Rentemestrene finge Breff M. Staphan paa Sorø Anl: V. S. G. T. Vider, at efftersom Oss Elskl. Mester Staphan Hansen, Voris Professor Historiarum paa det adelige Academie Sorøe, Underd. er begierendis, vi hannem ville forstrecke nogle Penge til Hielp, Hundrede Riies schriffuer Papir til Saxonem Grammaticum paa Trycken at lade forferdige: Da bede vi Eder och Naadj: ville, at I lader for.⁸ Mr Staphan Hansen dertil bekomme Halffandet Hundrede Rix Daller, naar han dem begierer. &c.

Hafniæ den 16. Decemb. 1642⁸

Så endelig kunne Stephanius se udgivelsen af sit livsværk komme betydeligt nærmere. Noterne til Saxo havde gennem 15-16 års arbejde fået den endelige form, det dyre papir var sikret – og boghandler Moltke var nu gået med til at tage risikoen og ansvaret for såvel Danmarkshistorien som *Notæ*, hvoraf den første kunne trykkes hos bogtrykker Melchior Martzan (som Moltke kalder »Typographo mea«), medens de mere krævende noter kunne trykkes i Sorø under Stephanius' eget tilsyn. Det gik jo også nemmere og hurtigere, når værket blev delt mellem to bogtrykkere.

Den 15. februar 1641 blev Henrik Kruse antaget som akademiets bogtrykker, og det er derfor med glæde, at Stephanius i brevet til Ole Worm den 10. marts kan skrive, at han gemmer »min Saxo« til den nye bogtrykkers omsorg, og i et senere brev fra 31. januar 1643 skriver han, at »Nu er jeg helt optaget af, at den skal trykkes her paa Stedet, hvorpaa jeg er begyndt at forhandle med vor bogtrykker. Mangelen paa Runetyper er maaske den eneste Hindring for Arbejdets Fremme... Dem nødes jeg til at bede Jer om.« (brev 1105).

Den 21. juli 1643 skriver Stephanius igen til Worm: »Jeg tvivler ikke om, at det er kommet dig for Øren, at vor Bogtrykker Henrik Kruse er kommet tilbage til Sorø fra en Tysklandsrejse, som han har foretaget for at skaffe Typer. Han er nu fuldt optaget af at bringe mine Noter til Saxo i Trykken.« Ligesom Stephanius tidligere har lånt Worms kasser med runetyper, vil han nu gerne låne nogle af Worms træsnit, der for en del var udført efter tegnninger af nordmanden Jon Skonvig. Han tilføjer, at »hvis Du synes saa, vil Kruse med sin Underskrift staa inde for, at han vil tilbagelevere dem alle fuldstændig og uskadede, saasnt han med Guds Hjælp har lagt sidste Haand paa Noternes Trykning.«⁹

Den 12. marts 1644 tilbagesender Stephanius to runeafbildninger, »som vor Bogtrykker efter Ønske har afbenyttet til Trykning af mine Noter... Skriv venligst et Digt til Værket...«.¹⁰

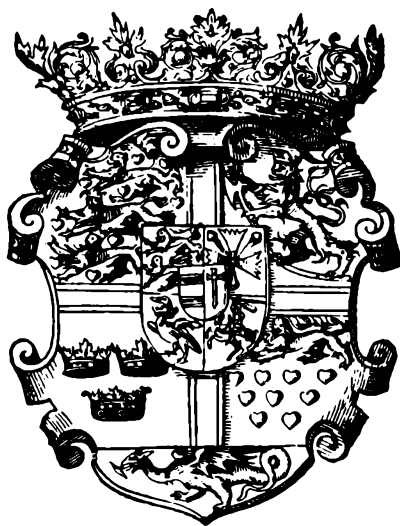
Ole Worm skriver til Stephanius den 14. august 1644: »Ret alvorligt har jeg foreholdt Moltichen hans Forpligtelser, men af Hensyn til andre Ting,

8. Efter Tauber XXIX 42.

9. Worm breve no 1146, 21. juli 1643.

10. *ibid.* no 1191.

STEPHANI JOHANNIS
STEPHANII
NOTÆ VBERIORES
IN HISTORIAM DANI-
CAM SAXONIS GRAMMA-
TICI.
UNA CUM PROLEGOMENIS AD
EASDEM NOTAS.

SORÆ
TYPIS HENRICI CRUSII,
ACADEM. TYPOGR.
ANNO MESSMÆ
1645 C XLV.

Titelbladet til Stephan Johannis Stephanii Notæ uberiores, der måske er tegnet af kobberstikkeren Sebastian Lehlin, der imidlertid hertil har anvendt den af Ole Worm anbefalede teknik: in stanno, ut sunt mea icones, og som han har anvendt på andre af de i værket bragte illustrationer. Lehlin arbejdede i Sorø omkring årene 1640 til 1657, hvor han forlod Sorø (sammen med?) Stephanus' hustru Maria Lelia. 309×201 mm.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

som det har større Hast med (og som synes at spille en større Rolle for hans Pengepung), hævder han at være nødt til at vente, han ønsker, at I skal fortsætte med Fortalen og andre Ting, som skal sættes foran Teksten, imidlertid vil han saa sørge for at blive færdig med Teksten.«¹¹

Endelig! Den 27. februar 1645 kan Stephanius skrive til Worm: »Som et Forlods for Venner sender jeg dig mit Forord til vor kongelige Majestæt: Det skal anbringes forrest i den nye Udgave af Saxo... Og saaledes har jeg da endelig besørget, hvad der synes at kunde tjene til at Saxoudgaven bliver saa smuk som muligt; Gid den maa se Lyset under lykkelige Varsler!! Lev vel, fortræffelige Mand, evigt befalet Gud i Vold. Sorø, i største Hast, den 27. februar 1645.«¹²

Forordet er dateret »Januar 1645«, medens Martzans titelblad har årstallet 1644.

Stephan Hansen Stephanius' Saxoudgave med tilhørende *Notæ uberiores* er et værk, der både på grund af sit lærde indhold – noterne – og sit smukke ydre fortsat vil blive stående i vor latinske litteratur. Især *Notæ* har været vanskelige at trykke, med træsnit i teksten, runeskrift osv. Trykningen har nok stået på i over halvandet år, fra sommeren 1643 til foråret 1645. Den 15. juli 1645 sender Stephanius et exemplar af værket til Worm, der til fulde har fået sit ønske om et nitidt udstyr af værket opfyldt.

Joachim Moltkes betænkeligheder ved at påtage sig udgivelsen af værket viste sig ikke ubegrundet. Vel opnåede han den 17. oktober 1650 kongeligt privilegium på bogen i 10 år, og han averterede bogen i messekataloget i Leipzig i årene 1645 og 1646, men i fortegnelsen over bogbestanden i hans dødsbo (1664) figurerer 282 eksemplarer på trykpapir og 167 på skrivpapir samt 4 indbundne eksemplarer. Det vil sige, at antagelig ca. halvdelen af oplaget ikke var solgt 20 år efter trykningen.¹³

Stephanius' vanskeligheder med udgivelsen af *Saxo* og *Notæ* viser, hvor vanskeligt og bekosteligt det var at få bøger udgivet i trykken i 1600-tallet, og da især for en fattig professor i provinsen.

Meursius, der før Stephanius havde studeret og undervist i Leiden, og som havde indflydelsesrige venner og berømmelse dér, fik som kongelig historio- graf trykt resultatet af sine historiske undersøgelser hos bogtrykkeren Guil- lelmus Blæu i Leiden, »der baade med udsøgte Typer og ligeledes med Papir overtalte mig til at samle og udgive Værket«, nemlig *Historia Danica pariter & Belgica*.

Det bedste og bedst kendte tryk fra Kruses hånd er Stephanius' *Notæ*. Han har brugt ialt 23 forskellige skrifter, efter at han i 1643 havde suppleret sit officin med de typer, som han var rejst til Tyskland for at købe. Hertil kommer de runetyper og træsnit, som han lånte af Worm eller selv havde ladet skære i Sorø.

Det er tidligere ment, at det er nordmanden Jon Skonvigs træsnit der er anvendt i *Notæ*. Erik Moltke har imidlertid påvist, at Worm fik sine »træ-

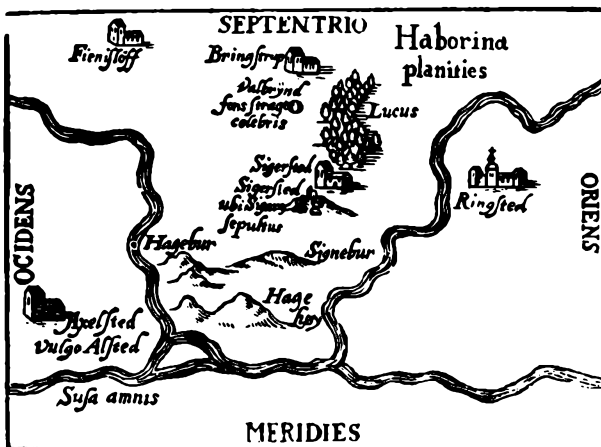
11. *ibid.* no 1231.

12. *ibid.* no 1287.

13. *Ilsoe*: F & F 1979-80, 76.

prælio propè Kalundeburgum cæsus occubuerit. Quomodo ergo demum post totos viginti tres annos, in cruce[m] ivit Hagbarthus, Rege de-mortuo, qui ipsum patibulo suffixit? Ut vero illustrius totum hoc evadat negotium, dicti tractus topographicam subjungam delineatio-

A nem, quam ante annos non ita multos, quam fieri potuit accuratissimè, confignavit Clarif. Vir, & insignis Mathematicus, D. Johannes Laurenbergius, Collega, & Amicus meus conjunctissimus.

29. *Abfaloni*] Archiepiscopo nempe Lundensi, qui diligens ac curiosus antiquitatum patris suæ investigator erat: quem etiã hæc Saxoni narrafse, vero proximum est.

35. *Alter squidem familiaritatis, alter originis*] Nam alter, nempe Starchaterus, familiaritatis, quam cum Sigaro Daniæ Rege colebat; alter videlicet Hako, patris suæ, unde oriundus erat, respectum agebat.

45. *Oppidum ab Herberno constructum*] Urbem Calundam intelligit, quam unã cum adjunctâ arce & castello munitissimo, Nobilissimus Vir, & lago togã; juxta præclarus, Esberus Snare, Abbatonis Archiepiscopi germanus, ad portum hunc condidit Anno Christi M. C. LXXI. Ejus meminit Saxo intrã Lib. XIV. *Eã tempestate Esberus urbem Kalundam molitur, novi munimenti præsidio portum hostili piratã liberum præstitit.*

Pag. 134. vers. 12. *Ut enim Gunnarum devicta genisignaviam*] Varie fuerunt antiquitus milites ignominia, quibus ignavos & rem male gerentes milites notabant castigabantq;. Romanis hæc fuerunt: *Hordeum pro vitio datum; are seu stipendio privari, extra castratendere; disingi. militiam mutare; stantes cibum potumq; capere; quas ordine recentel & exponit Lipsius Lib. 5. de Milit. Roman. Dialogo VIII. Fuit hæc quoq; militaris animadversio, jubere, ignominia causa, militi venam solvi, & sanguinem dimitti: ut*

B Gellius tradit Lib. X. Cap. VIII. Apud Græcos Charondas lege statuit, eos, qui in bello ordinem deseruissent, in foro, per tres dies, sedere in vestibus muliebribus. Diodorus Siculus. Spartani eos, qui ignavia in bellis comperti essent, variè notabant. Non enim solum (ait Plucarchus in Agesilao) arcentur omni magistratu & imperio, sed & dare alicui horum uxorem, aut ab eo accipere, infame est. Percutit autem & cædit eos, si quis vult obvirum: at illi serunt, squalidi & humiles, palliãq; gestant colore aliquo tincta & inscripta. Partem etiã barba, qua est ad Labrum superius, sive mustaca, radunt, partem verò alunt. Gravi quoq; ignominia legnitiem suorum ultus est Oroles Rex Dacorum, de qua Justinus Lib. XXXIII: *Daci quoq; soboles Getarum sunt: qui quum Orole Rege, adversus Bæsternas male pugnasent, ad ultionem segnitie, captivi somnum, capita loco pedum ponere, jussu Regis, cogebantur, ministeriaq; uxori, que ipsi antea fieri solebant, facere. Itã & Cyrus Persarum Rex Lydiã sterum vultu, in æternam ignominia notam, arma & equos ademissississq; cauponas, & ludicras artes, & lenocinia exercere. Idem Justinus Lib. 1.*

15. *Retorã loco canem eu præponi curavit*] Sic & Diltenus quidam, Vplandiz Regulus, sed vetuus tyrannus, Trondhemensibus canem rectorum olim præfecit, telle Snorone Sturlesonio in Chronico Norvagio pag. 73. Interfecto etenim à Trondhemensibus, quos varijs cladum generibus vexaverat, filio Dilteni, sis itã & furore perci-

Da det af Lehlín tegnede kort over Sigersted-egnen ikke var vellignende, bad Stephanius professor Lauremberg, der jo var kgl. korttegner, om at hjælpe sig. Det er derfor Laurembergs »kort«, der ligger til grund for Lehlíns kort over Bringstrup-Sigersted-egnen i Notæ uberiorés. Den her viste side viser også hvilket stort arbejde det har været for bogtrykker Kruse at sætte og trykke det store værk. siden 309×201 mm.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

snit« skåret »in stanno, ut mea sunt icones, («i tin, som mine billeder er«).¹⁴ Det skriver han i et brev til Stephanius. Herefter synes Worms træsnit at være metalstik, reliefstik i blødt metal, måske skriftmetal, en blylegering. Det var jo også en betydelig nemmere og billigere fremgangsmåde.¹⁵

Da Skonsvigs udkast til det i Notæ p. 160 gengivne kort over Sigerstedegnen ikke er brugt (og ikke var vellignende), må det antages, at Stephanius har talt med professor Lauremberg, der var kongelig kartograf,¹⁶ der så har tegnet et nyt kort, som Stephanius beder Sebastian Lehlin om at skære »in stanno«.

Sebastian Lehlin opholdt sig i Sorø i hvert fald fra ca. 1645 til ca. 1657, hvor han måske er død – eller har forladt det døende akademi. Omkring 1645 stak han et kobberstik af Mogens Ulfeldt,¹⁷ og i 1648 et kobberstik til den trykte ligprædiken over Wentzel Rodtkirchs hustru.¹⁸

Han har antagelig skåret flere af de øvrige formodede metalsnit i Notæ, illustrationerne står alle skarpt og uden den pladerand, der kendetegner kobbertryk. Han kan også have skåret titelbladet til Notæ.

Lehlin var måske broder til Johannes Laurembergs hustru, der var født Lelia eller Lilje.¹⁹

14. Worm, breve no 962 og 959.

15. Se ill. Notæ er genudgivet i Kbh. 1978: Stephani Johannis Stephani: *Notæ uberiores*, with introduction by HD Schepelern.

16. *Biblioheca Arnamagnæana ... Supplementum V. I*: Erik Moltke: Jon Skonvig og de andre Runetegnere. Hafn. 1956.

17. Sorø I 452 ill, 453. Han gik i Sorø 1624 til 1638, – 14 år!

18. Glahn 367: Knud Hanssön: *Guds Börns hora luctuosa eller Smertis Time ...* der Kirstine Reedz ... 21 Sept. 1646. Sorø 1648, med kobberstik af Sebastian Lehlin efter maleri af Abr. Wuchters. Jørgen Sthyr: *Dansk Grafik 1500-1800*, 1943 71.

19. Torben Glahn: i *Soranerbladet* 1945 30.

Henrik Kruse

Der kom altså ikke trykkeri ved Sorø Akademi før i 1641, det blev først officielt gennemført ved den *nye fundats* af 10. maj 1643, hvor der i § 11 bestemmes:

Men for at vi lettere kan opnå, hvad vi vil og ønsker, nemlig at vor rundhåndethed og gavmildhed også kan komme fremmede til gavn, har vi ikke villet, at vor universitet i Sorø skulle undvære sit hjælpemiddel, et bogtrykkeri, uden hvilket professorerne ikke kan udrette noget, der er værdigt til beundring eller ros, lige så lidt som en hær kan vinde sejr, hvis man nægter den våben, eller mister de våben den har. Og ikke nok med det, men vi vil også forøge vor velgerning med et privilegium og drage omsorg for, at absolut ingen må genoptrykke en bog, hverken helt eller delvist, der er trykt i vort kongelige soranske universitets bogtrykkeri, de første ti år inden for vore rigers og landes grænser, af lignende art eller form eller at indføre en bog, trykt andetsteds og udbrede den hemmeligt eller åbenlyst uden hofmesterens eller forfatterens vilje og tilladelse. Den som handler herimod, skal ikke blot berøves alle eksemplarer, men også betale en bøde ikke under 100 daler til Sorø universitets kasse.

Men bogtrykkeren skal også selv passe på, at han ikke trykker noget med sine typer, hvis det ikke sker med dekanens viden og tilladelse, idet denne skal godkende i sit og sine kollegers navn de bøger, der udgives ved vort universitet. Men de bøger, der omhandler teologiske emner, bestemmer vi, at Sjællands biskop skal censurere og godkende.¹

Bestemmelsen om bog-censuren, der er usædvanlig derved, at akademiet selv ved sine professorer kunne meddele »imprimatur«, bestod lige til censurens ophævelse i 1770.

Men allerede i januar 1641 havde den nye hofmester Henrik Ramel modtaget befaling til at ansætte en bogtrykker ved Sorø akademi:²

V. G. T. Efftersom ved Sorøe Academie ingen Residerendis Bogtrycher er, da bede Vi dig og Naadj. ville, at du dig om en dygtig Persoen forhörer, Som samme Steds kand boe, huilchen Vi Naadj. till aarlig pension ville beuilge tou hundrede Rix daller in specie, som Du aff Academiets Indkomme haffuer at tage, og hannem Aarlig tilstille.

Koldinghuus den 3. januar 1641.

1. Ranvig: Sorø Krøniken II 195.

2. Tauber no 34.

Helt uventet er dette kongebrev nu nok ikke kommet, og man har åbenbart også vidst, hvem man skulle have fat i, for allerede halvanden måned efter skriver Henrik Ramel kontrakt med bogtrykkeren:³

Jeg Henrich Ramell til Beckeschouff, Hoff-Mester for det Kongelige Adelige Academie Sorøe och Befallings Mand udi Börlumb Closter kiendis och gör vitterligt, adt eftersom Hans Kongl. Mayt. haffuer beuillet adt maa wehre it Bogtryckerij her ved Stedet, der hos mig befallit om en dychtig Person, samme Bestilling at forestaa, at forhøre: Saa haffuer jeg der till nu antaget neruerende Hendrich Kruusze aff Kiöbenhaffn til samme Bestilling, och det med slig Condition och Wilkor, som efterfølger:

1. Först skall hand holde it gaat welbestilt Tryckeri, saa uidt dette Steds fornödenhed kan fordre och udkreffue.
2. Dernæst skall hand paa hans egen Bekostning trycke alt huis paa Academiens weigne offentlig bliffer anslagen, som udi Patenter och andet saadant.
3. Desligeste adt hand for billig werd skal trycke huis hannem aff Professorerne bliffuer leffueridt, saa som han best med dennem her effter kand accordere.
4. Item skall hand icke for nogen fremmede noget trycke, uden med min Beuilling och Sambtöcke, huorimod hannom er loffuedt, adt skall haffue aarligen thill Besoldning Thou Hunder Rix Daller, som skall angaa fra Paasche först kommendis, frij Huus och Woningh, saa och adt niude alle de Priuilegia, som Kong. Mayt haffuer Professorerne her sammestedt Naadigst med forlehnet. Desligeste skall hand haffue frij Wogne thill hans goedtzs at flötte fra Kiöbenhaffn och her till Stedet.
Thill Vinderbiurd under mit Zignet och egen Haand.
Actum Sorøe dend 15. februarj Anno 1641. (L S) H. Ramell

Henrik Kruse var ingen ukendt bogtrykker. Holger Rørdam siger, at »Sorø Akademi i 1641 var saa heldigt at få sin egen Bogtrykker i Henrik Kruse, der tidligere havde virket en halv Snes Aar i Kjøbenhavn,« og han nævner det først kendte tryk fra Kruses presse, Niels Heldvads »navnebog« *Onomat-Etymologicon* fra 1630.⁴

Henrik Kruse blev altså ansat ved oberhofmesterens kontrakt af 15. februar 1641, men tiltrådte først den 1. maj s å. Den 9. maj 1642 kvitterer han nemlig første gang for sin løn:

Haffuer Erlig og Welbiurdig Mand Henrich Ramel til Beckeskou, Hoffmester for det Kongeligt Adeligt Academie Sorøe, ved Madtz Jensen, Schrif-fuer sammesteds, ladet affbetale mig Henrich Kruse, Bogtrykker, for itt Aars Besolding, fra den 1. maj 1641 och til den 1. Majj 1642 Tou Hundrede Rix=daller, for huilcke Penge jeg vill haffue Hans Welb: Quiterit.

Actum Sorøe den 9. Majj 1642.

Henrich Kruse, B.

3. Rørdam Hist Saml I 555.

4. *Onomat-Etymologicon de Originibus Nominum Virorum ac Mulierum ...* Det er: En nyttig og Almindeligh Naffnebog ... Nyligen beskreffuen oc publiceret aff Nicolao Heldwadero. Prentet i Kiöbenhaffn, Aff Henrich Kruse, 1630.

Også den 1. maj 1643 kvitterer Kruse for 200 rdl., for tiden 1. maj 1642 til 1. maj 1643, men så begynder vanskelighederne, og de følgende år kvitterer han kun for betydelig mindre beløb – eller slet ingen.

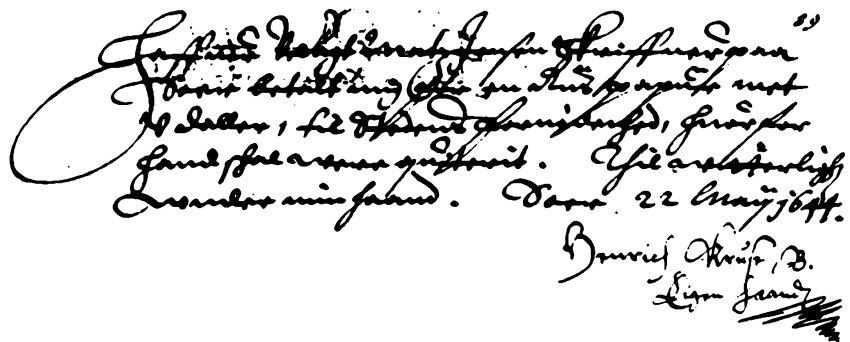
I bilagsmappen for året 1647/48 finder vi så det sidste bilag:

Kiendes jeg underskreffne och hermed vitterlig giör att Erlig och Welb. Mand Falck Gjõe til Hvidkilde, Hoffmester for det kongl. adelige Academie Soröe har ved sin Skriffuer Jacob Jensen, Betalt mig halff Tredesings Tiffue och En Rdl', som er paa min Besoldning fra Philipi Jacobi Dag 1650 och til Aarsdagen igien 1651, hvorfor han skal være quiterit, dertil winderbyrd haffer jeg min Egen Hand underskreffuit

Soröe dend 10. Majj 1651

Maren S. Henrich Kruses

Derhos her paa
betalt Penge --
-- En Rixdaller
til witerhed undertrögt min
S. Mands Zigeneth.
(L. S.)

In paa Haffuer Velagt. Mats Jensen Skriffuer paa
Soröe betalt mig (for en Rixdaller) med
4 Daller, til Stedens Fornødenhed, hvorfor
hand skal være quiteret. Til viterlighed
under min haand. Soer 22 Maij 1644.
Henrich Kruse, B.
Egen Haand

I Sorø Klosters Lensregnskaber 1643/44 udgiftsbilag 72 kvitterer Henrich Kruse for et af de små beløb, der også omfattede bogtrykkerens bestilling: Haffuer Velagt. Mats Jensen Skriffuer paa Sorøe betalt mig for en Rix Papir med 4 Daller, til Stedens Fornødenhed, hvorfor hand skal være quiteret. Til Viterlighed under min haand. Soer 22 Maii 1644.

Foto Rigsarkivet.

Henrich Kruse, B.
Egen Haand.

Denne kvittering må ved en fejltagelse være blevet anbragt i en forkert bilagsmappe, den burde have ligge under 1651/52. Men hofmester Falck Gjøe havde efterfulgt Henrik Ramel i 1644, og i hans embedstid indtil 1653 var der temmelig stor uorden i regnskaberne, og den resterende besolding – og afregning for bogtrykkerens residens – blev først afregnet efter svenskekrigens ophør – i 1665!

Da regnskaberne blev reviderede efter akademiets faktiske ophør i 1660, var man sluttet ved regnskabsåret 1656/57, men det viste sig at to af professorer samt bogtrykkeren havde uopgjorte regninger på tilsammen 1858 1/2 rdl. helt fra Henrik Ramels dage. Først i 1664 blev der gjort rent bord og afregning skete – for største parten i jordegods – i Jylland!

De bilag, der vedrører bogtrykkerens slutafregning, ser således ud:

Kiendes Jeg underskreffne at mig aff hans Ko: ma. Velforordnede Commissarier i Sorøe Regenskabers revision och Stedens Gields Effterbetaling er skedt nöjagtig Betaling for Tou Hundrer förgettifyr og otte Rixdlr. 2 M som affgangne Hendrich Kruse forrige Bogtröcker paa Soer mig skyldig været haffuer och bemelte Hendrich Kruse decurteret udi hans resterende besolding udi welb: Hendrich Rammel Hofmester paa det Adelige Academie Sorøe hans Tiid beregnit til den 1. Majj 1649 for huilcke for^{ntc} 248 Rixdlr 2 M hermed tilböriligen Quiteres. – Actum Kiöbenhaffn dend 1. Martij 1665.

*Sebastian Laurenberg*⁵

Kiendes Jeg underskreffne at mig af hans Ko: Ma: welforordnede Commissarier i Sorøe Regenskabers Revision och Stedens Gields Affbetaling er skedt nögachtig Betaling for Ithundre og En Rixdlr 4 M som er resten af Halfffierde Hunder Rixdlr min sahlig formand Hendrich Kruse forrige Bogtröcker paa Soer hersteds haffuer haftt at fordre effter Her Hoffmester Jörgen Rosenkrantz Affregning, som jeg hermed fra mig affskrevet haffer och er mig min Sal: formands udgifne beviser paa offenskrefne 248 Rix^{dr} 2 M huorfoer M: Laurenberg haffer bekommet udleveret fru Giöes Restans och vil jeg herimod haffue welb: Herrer Commissarier Quitert, Actum Kiöbenhaffn den 1. Martij 1665.

*Christen Jensön*⁶

I *jordebogen* over akademigodset er anført, at »Professor Lauremberg paa Henrik Kruses vegne modtager en gaard i Allerslev, Ovtrup sogn i Vester Horne Herred«, og i Vrederups Herred Faaborg sogn i Skast Herred udlægges »1 Bol til Bogtrykker Henrik Kruse« (eller måske til bogtrykker Chr. Jenßen).⁷

5. Sebastian Lauremberg, Professor Hans Laurembergs søn, der efter faderens død 1658 havde overtaget hele ejendommen i Storgade. LF la Cour: *Sorø Bys Historie*, Sorø 1938, 18, 27 og 38.

6. Christian Jensen Wering, se Stolpe I 185, 202, II 88, 112, 223, III 111.

7. Sorø I 307 ff. Regnskaber for salg af residenserne findes som særligt bilag (med underbilag) til akademiregnskaberne 1655 (= 1656). Se Sorø I 651: *Jordebog paa Sorøe Akademies beholden Jordegods*, som til Professorer og Exercitiemestre til deres Underholdning er udlagt, fra 1. maj 1665.

Forholdet er ikke helt let at finde ud af, men det skal nok forstås således, at Henrik Kruse eller vel rettere hans enke eller arvinger skulle have købesummen for huset i Storgade tilbage også; det var sammenbygget med professor Johannes Laurembergs hus ⁸, og Laurembergs søn Sebastian har så modtaget jord i Jylland derfor. I hvert fald har han hjulpet Kruses enke ved selv at overtage »det jyske gods«, medens Christen Jensen kvitterer for resten: »It Hundre och Een Rixdlr. 4 M, som er Resten aff Hallfierde Hunder Rixdlr min sahlig formand Hendrich Kruse forrige Bogtröcker paa Soer hersteds haffuer hafft at fordre ...«.

»Maren, salig Kruses« er vel så før 1665 blevet gift med bogtrykker (svenden) Christen Jensen, der måske har arbejdet som svend i Sorø i Kruses tid? (»min salig formand« henviser som regel til enkens tidligere mand.)

Peter Hake var i 1655 blev Universitetets anden bogtrykker, men døde

8. Hist Huse, indledningen, 6 og fig II og III.

Maleri fra ca. 1760, visende Storgades østside set mod nord med den gamle byport i baggrunden tværs over gaden. Til højre de gamle toetages professorresidenser fra byens grundlæggelse: Storgade 22, 20 og 18, det sidste på kun tre fag, formenlig opstået ved deling med nr 16, der netop skimtes til højre i billedet. De to sidste indgår antagelig stadig i nuværende Storgades bebyggelse (bagsiden af Storgade 14 og 16, boghandler Svegård og guldsmed Fred Jensen & søn). Nr 16-18 på billedet er identisk med bogtrykkerens ejendom, indtil professor Johannes Lauremberg overtog denne. Billedet hænger på Sorø Akademi. Ukendt kunstner.

Foto Britt Hergård, Sorø.

1660, og hans efterfølger var Christen Jensen, der den 22. december 1660 gjorde sin ed i konsistorium: »Christianus Iani Vering, secundus Academix typographus, solenni jurejurando se Academix obstruxit...«⁹ Et par måneder tidligere var Henrik Claussen Gøde blevet indskrevet som første universitetsbogtrykker. Christen Jensen Vering fortsatte sit trykkeri indtil 1692, hvor han døde den 7. november.

Hans søstersøn Søren Vering fortsatte trykkeriet, men blev for at have eftertrykt pengesedler dømt til at have ære, liv og gods forbrudt, men slap dog med at blive brændemærket og få livsvarigt arbejde på Bremerholm.

Som nævnt havde Henrik Kruse trykt bøger i København en halv snes år før han kom til Sorø Akademi. I 1634 trykte han blandt andre Niels Heldvads »Navnebog« *Historia Sacrarum Encolpodion*.¹⁰ Niels Heldvad havde allerede fra 1590 begyndt produktionen af almanakker, skrivekalendere og prognostica, der blev trykt i hundredtusindvis. Her skal blot nævnes samme forfatters *Elucidarius* og hans *Femten Meditationes*,¹¹ begge fra 1628 og begge trykt i København af Jørgen Hantzsch.

Niels Heldvad døde i 1634; hans søn Laurits Nielsen Hellevad (1599-1677) var i Sorø som borgerlig discipel fra 1616 til 1625, og hans søn igen, Nicolaus adlet Silberstein, var præceptor i Sorø i årene 1656 til 1658.¹²

I 1646 trykte Henrik Kruse Gabriel Ackeleyes disputats om Tacitus' bog om de gamle germanere, *XXV Exercitationes*...¹³ Han var gammel soraner og tog til Sorø for at forsvare sin disputats, som han udgav i Sorø. Stephanus meddelte censura og Kruse lod bogen avertere i efterårskatalogen på Leipzigermessen for at skaffe forøget afsætning på bogen, som jo nok kunne påregne interesse i Tyskland.

I 1644 trykte Kruse Hans Mikkelsen Ravns (latiniseret: Corvinus) *Brevia et facilia præcepta componendi*...¹⁴ Den var skrevet til disciplene i Slagelse skole, der var kendt for sine gode sangere, og udgivet anonymt som et delvis dansksproget hjælpemiddel til forståelse af latinsk syntax og prosodi. Den er inspireret af hans praktiske pædagogiske arbejde og optrykt i vor tid.¹⁵ Kruse

9. Christen Jensen Vering, anden universitetsbogtrykker, forbandt sig højtideligt med eds-aflæggelse til universitetet.

10. *det er en Nye oc Nyttig Bog om vor Herris Jesu Christi Sampt hans hellige Apostlers... Liff og Leffnets Historie... Colligeret oc sammenskreffuet Aff Nicolao Helduadero, Theol. Math. oc Historico... Prentet i Kiöbenhaffn Aff Henrich Kruse, Aar 1634, Paa Peder Andersöns, Borgers og Bogførers Bekostning. Oc findes hoss hannem til köbs.*

11. *Elucidarius evangelicus, eller en evangelisk Forklaring ... 1628, og Femten Meditationes* eller christelige Betenckelser om vor Herris Jesu Christi Leffnet, Pine og Død, 1628, begge prentet i Kiöbenhaffn aff Georgio Hantzsch.

12. *Soraner-Biografier 1584-1737*, udarbejdet af Torben Glahn, udgivet af Soransk Samfund 1978. II 411 og IV 213.

13. *XXV Exercitationes sive politico-philologici discursus in librum C Cornelii Taciti de moribus Germanorum veterum*, Sorø 1646. F & F XVIII 1971 15ff: Knud Bøgh: *Thomas Browne og Gabriel Ackeleye*.

14. *Brevia et facilia præcepta componendi*, pro incipientibus Slaglosianis; Korte og nemme forskrifter til at gøre vers for disciplene i Slagelse, Sorø 1644.

15. I uddrag i: *Danske Metrikere I*, Kbh. 1953-133-37, udg. af Arthur Arnholtz, Erik Dal og Aage Kabell; fuldstændigt af Erik Dal i *Danica, Til Aage Hansen 3.9.1964* 45-61, efter det unikke exemplar i Universitetsbiblioteket, Kbh.

GABRIELIS ACKELEYE
XXV
EXERCITATIONES,
SIVE
Politico - Philologici Discursus in
Librum C. Cornelij Taciti de
Moribus Germanorum
Veterum ..
Ad Serenissimum Potentissimumq̃,
CHRISTIANUM QUARTUM
Danix & Norwegix Regem.

SORÆ

Typis HENRICI KRUSII Acad. Typog.
ANNO 1646.

*Gabriel Ackeleys XXV Exercitationes var den eneste bog, denne gamle sora-
ner fik trykt i Sorø 1646, og en af de få bøger fra Sorø, der blev avereteret på
Leipzigermessen. Den træskårne vignet anvendes ofte af Kruse, og lignende
vignetter pryder tidens bogproduktion. Ackeleye, der bl.a. havde studeret i
Oxford i 1636, døde som oberst i den skånske hærafdeling. Siden 137×83.*

Foto Det Kgl. Bibliotek

trykte ligeledes hans fortræffelige verslære *Ex rhythmologia Danica* ...¹⁶ i 1649, medens Ravns' hovedværk, den store musikteori *Heptachordum Danicum* ... udkom i 1646 hos Melchior Martzan.¹⁷

Bertel Bertelsen Wichmann, der i et par år havde været præceptor for Manderup Brahe i Sorø, opholdt sig i årene 1644-45 hos Otto Brahe på Næsbyholm (Brahe ejede tillige Tersløsegård) og fik i den tid trykt et par bøger i Sorø: *Nesbyholm, eller om Sindsens Rolighed*, 1644. Sin gamle ven Ole Worm sendte han nogle vers til gennemsyn, og Worm svarede ham i brev den 3. september 1644: »Jeg kan ikke fremføre nogen Indvendinger mod de tilsendte danske Vers ... Det vilde maaske have været nyttigere, om du havde anvendt din Flid paa andre Muser...«¹⁸ I 1646 trykte Kruse Wichmanns bryllupsdigt til Steen Brahe og Sophie Rosenkrantz.¹⁹ Det er nok altsammen bekostet af Otto Brahe.

Ellers var det væsentligst professorerne og de studerende ved akademiet, der fik deres værker og dissertationer og taler trykt hos bogtrykkeren. Professor Henrik Ernst's *Ad veram vitam Introductio* udkom Sorø 1649 apud Henricum Crusium, impensis Georgii Holstii,²⁰ men udkom påny i 1661 impensis Petri Hauboldi.²¹ Mellem de københavnske boghandlere og forlæggere foregik en (mere eller mindre) venskabelig konkurrence. Henrik Ernsts omfattende forfatterskab indenfor jura og teologi vakte stor opmærksomhed, både i og udenfor Danmark, og da Jørgen Holst i 1659 gik konkurs, skyndte Peter Haubold sig sammen med den københavnske bogtrykker Mathias Godiche at forsyne udgaven med nyt titelblad og forord og tilegnelse; men bortset fra dette er udgaven fra 1661 trykket fra Sorø, altså Kruses.

Ellers var det jo forfatteren og bogtrykkeren, der havde påtaget sig risikoen, som havde forlagsrettighederne, men hvis bogtrykkeren (og forfatteren) boede i »provinsen«, var det vanskeligt og måske umuligt at opnå større afsætning. Derfor tryktes Sorø-udgaverne oftest med forlæggerens navn på titelbladet, og hvis en bog uden forlæggernavn blev en salgssucces, var forlæggerne ivrige efter at sikre sig rettighederne.

16. *Ex Rhythmologia Danica MSC Epitome Brevissima*, Sorø 1649 ... *Danske Metrikere* I 147-325. Erik Sønderholm: *Dansk Barok 1630-1700*, Kbh 1974, 26-28 og 156-166.

17. *Heptachordum Danicum* ... Kbh 1646, trykt hos Melchior Martzan 1646. Facsimileudgave med kommentar og delvis oversættelse ved Bengt Johnsson, Kbh. u a [1977].

18. Worm: Brev 1239.

19. *Epithalamium ad Stenonem Brahæum ... et Sophiam Rosenkrantz* ... Sorø 1646.

20. *Ad veram vitam introductio* ... På sidste blad i tilegnelsen til Valdemar Christian greve til Slesvig og Holsten, Christian IV's søn, indeholder Sorø-trykket en fortegnelse over de tretten studenter ved akademiet, som har responderet på de over bogens indhold holdte disputater; den findes ikke i titeludgaven fra 1661. Christian Lindén's disputats er trykt selvstændigt: *Disputatio moralis de veritate summi boni in introductione ad Veram Vitam* ... Sorø 1648, Glahn 505. Glahn biografi 1584-1737 195 J.

21. Typis Matthiæ Godicchenii.

BREVIA ET
FACILIA
PRÆCEPTA
COMPONENDI,

pro
Incipientibus Slaglosianis.

*Manuducendus est, qui gradum
ponere nescit.*

H. M. R.

SORÆ,
Typis HENRICI CRUSII, Acad. Typ.
Anno MDCXLIV.

Liber Scholæ Soræ

Liber Scholæ Slaglosianæ

*Fr. Frost Olivarius
1750*

Brevia et facilia præcepta componendi pro incipientibus Slaglosianis, Soræ ... 1644, blev udgivet anonymt af rektor for Slagelse skole Hans Mikkelsen Ravn for på en uhøjtidelig måde ved rim og remser at gøre stoffet levende og samtidig lære børnene af synge. Han havde i fem-seks år været hører ved Herlufsholm. Slagelse skole var kendt for sine gode sangere. Universitetsbiblioteket. 146×87. Foto Det Kgl. Bibliotek.

HENRICI ERNSTII
AD
VERAM VITAM
INTRODUCTIO;

Qua
Omnis ejus cursus, recteq;
vivendi ratio non tantum explicatur,
sed corrupti nostri seculi improbi mo-
res castigantur, civilisq; doctrina a falsis non-
nullis, & Deo inimicis traditio-
nibus diligenter purgatur.

CUM PRIVILEGIO REGIS.
Impensis GEORGII HOLSTII
Bibliopolæ Hafniensis.

SORÆ, apud HENRICUM CRUSIUM,
Typographum Academicum, M. DC. XLIX.

Henrik Ernst's ad Veram Vitam Introductio ... Sorø 1649 var så god en bog, at det kunne betale sig for den københavnske forlægger Peter Haubold, at lade bogtrykker Mathias Godiche udgive et nyt titeloplæg. 140×83 foroven, 140×80 forned.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

DISPUTATIO MORALIS
DE VERITATE
SUMMI BONI,
In Introductione ad veram vitam
nuper monstrati
ab
HENRICO ERNSTIO,
Ejusdem doctrinæ, & Jurispruden-
tiæ Professore publico:

Quam
Divinô auxilio
In Regia, & Equeſtri Academia So-
rana publici exercitii gratiâ, pro in-
genii facultate respondendo
tueri conabitur

Mense Febr.
CHRISTIANUS LINDENOVIVS
Nob. Danus.

S O R Æ,
Excudebat HENRICUS CRUSIVS, Acad.
Typographus.
cl̄o l̄o c̄ XLIIIX.

Christian Lindenov gik på Sorø i tre år og blev 1649 immatrikuleret i Orléans og døde som amtmand i Norge. Hans disputats ved akademiet, der er det eneste han har fået trykt, blev optaget i Henrik Ernst's Introductione. 153×80.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

I Karen Brahes bibliotek i Odense findes to bøger, *Udkaarne Psalmer oc Aandelig Lovsang*,²² hvor det i kolofonen er oplyst, at den er trykt på Jørgen Holstes Bogh. Bekostning. Denne bog er indbundet sammen med Lobwassers *Udkaarne Psalmer*,²³ ligeledes trykt på Jørgen Holsts bekostning og trykt hos Henrik Kruse i København 1641. Før sin kaldelse til Sorø Akademi har Kruse altså også arbejdet sammen med boghandler Jørgen Holst, og det fortsatte han med i Sorø. Det var forlæggeren, der betalte en bogs udgivelse og udbredelse, hvis man ikke som professor ved akademiet kunne få trykt med offentlig støtte. Kun hvis bogen var dediceret til kongen eller fx kansleren, kunne bogen udgives uden forlægger: kongen betalte!

Sorø Akademi manglede imidlertid stadig penge, endog til lønninger. Det kan skyldes mange ting: Adelen manglende evne til at betale de forholdsvis dyre skolepenge og gudsernes faldende indtægter, bl.a. på grund af krige, men vel først og fremmest at akademiet og universitetet i Sorø var lidt af en misforståelse og derfor mødte modstand fra Københavns universitet og dets professorer.

Pengemanglen førte bl.a. til, at kongen den 28. maj 1642 bestemte, at boligerne, som professorerne og exercitiemestrene boede i som en del af aflønningen, skulle sælges til dem, der »iboede dem«. I stedet for blev der så tillagt dem en huslejegodtgørelse, der varierede fra 6 til 12 rdl. årlig.²⁴

En af udgifterne i bilagene viser hvad tømreren har fået for levering af egetømmer til reparation, og herunder figurerer »Henrich Kruse, Bogtröcker, for 69½ Alen. Alen 3 sk., er... 20 rdl.« Selvom bundforholdene i Sorø i 1600-tallet var betydelig mere fugtige end i dag, er det alligevel usædvanligt, at et hus, bygget omkring midten af 1620-erne, allerede kun ca. 20 år efter trænger til så gennemgribende reparationer. Byggesjusk!²⁵

Kruse gav for sin residens 200 rdl. Den lå på Storgades østlige side, Storgade 18, 20 eller 22, i et af de til professorresidenser i 1622 opførte to etages huse...

Kruses søn Peder (Petrus Henrici Krusius) blev optaget på Sorø Skole som borgerlig discipel og studerende, men kendes ellers ikke.²⁶

Rasmus Nyerup siger i Læsendes Aarbog for 1800 37, at »Henrich Kruse trykte Böger i Kjøbenhavn fra 1630-40, i Sorø fra 1641-50. Døde 1651, og blev hans Trykkerie efter hans Død anslaaet til 600 Slette Dalers Værdie.«

Jeg har forgæves søgt hans kilde for at undersøge trykkeriets størrelse, især med hensyn til antallet af presser. Med een presse kunne et universitetstrykkeri som det soranske næppe klare sig. I de fleste perioder var der stadig store og omfangsrige værker under pressen, og på forlangende skulle bogtrykkeren trykke det soranske universitets og skolens officielle papirer. Og i Sorø produceredes stadig mere end i de andre steder i provinserne, f.ex. Glückstadt.

22. Sorø 1642, Prentet paa det Kongelig oc Adelig Academie Soer aff Henrich Kruse.

23. Iver Kjær: Ordsprog og salmer og ordsprogssalmen i *Hvad Fatter gjør...* Poul Kristensen, Herning 1982, udgivet i anledning af Erik Dals 60 års fødselsdag, 221 ff.

24. Hist Huse 6. Tauber no 37. la Cour 27.

25. Det har gået for hurtigt at opføre alle akademiets bygninger, der er stadig flere alvorlige reparationer op gennem årene.

26. Biografi II 724.

1077

BARTHOLI BARTHOLINI
WICHMANNI,

NESBYHOLM/

Eller

Om Sindsens Rolighed.

Sorøe/

Printet aff Henrich Kruse/
Aar 1644.

Berthel Berthelsen Wichmand: Nesbyholm eller Sindsens Rolighed, Sorø 1644, er det ene af de fem små digterværker som han lod trykke og frembære til Otto Brahe på Næsbyholm, hvor han boede i et par år omkring 1644-46. Hovedordet i titlen: NESBYHOLM er sat med frakturversaler, hvilket fraktur aldrig har været beregnet til; det er svært eller næsten umuligt at læse. Wichmand var den første i Danmark, der skrev sonetter og den første, der bringer danske alexandrinere på tryk i Danmark. Han døde forgældet som præst i Særløse ved Roskilde. 182×142. Foto Det Kgl. Bibliotek.

I 1612 blev universitetstrykkeriet i Upsala vurderet til brug ved trykkeriets overdragelse og blev ansat således:

1 Presse med allt Tilbehör för	50 dal
adskillige gamle Figurer og andet Tilbehör	268 dal
diverse Bokstaver (efter vægt) 93 ₤ sat til	216 dal

ialt²⁷ 534 dal

Da der næppe var for flere hundrede daler værdi »gamle Figurer« mm i Sorø, og da den svenske møntværdi dengang var nogenlunde lig med den danske (se nedenfor om Hantzsch's aflønning i Stockholm), så må vi gå ud fra, at der i Sorø har været mindst to, måske tre presser, se også Erik Dals teori om trykningen af Seneca under Hantzsch (se nedenfor).

Ved Christian IV's hof var musiklivet i fuld blomstring og på højde med det bedste i Europa. Foruden et fast korps af instrumentalister havde kongen i Frederiksborg sit »kantori«, hvor der altid var fire mandsstemmer i alt, tenor og bas og otte drenge på diskanten, foruden kapelmester og reserver. De dygtigste sangere sendte kongen på udenlandsrejser til videreuddannelse, og af drengene belønnedes en del med et ophold ved skolen i Sorø, når stemmen var gået i overgang.

Ialt kom der godt en halv snes »forhenværende« kantorister på Sorø skole, hvor der også blev foretaget basunblæsning. Og de unge adelige herrer gav musikinstrumenter som gave til akademiet. Sønnen af kongens kapelmester Jacob Ørn, Christen Jacobsen Ørn, blev optaget på skolen i 1643 og blev senere i 1664 rektor dér. Og kongens instrumentalist Adam Pickerow fik sine to sønner optaget i skolen: Jørgen i 1622 og Adam i 1634.

Ved »det store Bilager« i 1634 i København blev der musiceret og danset balletter og sunget operaer i flere uger. Den 7. oktober 1634 blev der i ridder-salen på Københavns slot opført en ballet i stil med de franske hofballetter, arrangeret af danselæreren for Kirstine Munks børn, Alexander von Kückel-som, der i årene 1626 til 1633 havde været ansat som danselærer på akademiet.

Ved prins Christians og Magdalene Sibylles hof på Nykøbing Slot holdtes musikken også i hævd. Mogens Pedersen, der var prinsens musiklærer, tilegnede ham i 1620 sin hos Henrich Waldkirch i København trykte *Pratum Spirituale*, hvis hovedindhold er femstemmige udsættelser af kendte salme-melodier. Og hoftrumpeteren Gabriel Voigtländer indlagde sig europæisk berømmelse med sin samling *Allerhand Oden und Lieder, Sorø 1642*, der er tilegnet kongen og prinsen og prinsessen.²⁸

Som vederlag for trykningen – udover den aftalte pris – ville Kruse beholde 25 eksemplarer af arbejdet, men prinsen blev vred og forlangte samtlige tryk leveret, »da Trykningen ikke er blevet bevilget i den Mening, at de skulde

27. Samuel A. Bring: *Bocktryckerierne i Upsala*, Upsala 1962, 259 med bilag 1.

28. gedrucket auff der königl. Adelichen Academy von Henrich Krusen, bestalter Buchdrücker daselbst.

publiceres, mens Vi dem alene for os og hvem Vi vilde unde dem at beholde ...»²⁹ Senere blev bogen imidlertid skattet i større kredse og efter prinsens død trykt i Lübeck i 1647 og 1650.³⁰

29. Holger Hjelholt: *Falsters Historie I-II*, Nyk F 1934, I 259.

30. Niels Schjørring: *Musikkens Historie i Danmark*, 1977, I 195f og 248f.

Erster Theil

Allerhand Oden vnd Lieder/
welche auff allerley/ als Italiantsche/ Francköfische/ Englische/
vnd anderer Teutschen guten Componisten/ Madrieten vnd Arien gerichtet/ Hohen
vnd NiederStands Personen zu sonderlicher Ergeltigkeit/ in vornehmen Con-
viviis vnd Zusammenkunften/ bey Clavi Cimbalen/ Lauten/ Tiorben/
Pauern/ Violon di Gamba ganz bequemlich zu ge-
brauchen/ vnd zu singen/

Gestaltet vnd in Truck gegeben/

Durch

**Gabriel Voigtländer / Ihrer Hoch-Princklicher Durchleuch-
tigkeit zu Danemarck vnd Norwegen/ etc. wolbestelten Hoff-
Jed-Trommeten vnd Musico.**

Sofra /

Gedruckt auff der Königl: Aellichen Acadamy/

Des
Henrich Kruses/ besolten Buchdruckers
deselbst.

Im Jahr

M. DC. XLII.

Titelbladet, der viser Henrich Kruses impressum på arveprinsens tryk af Gabriel Voigtländers *Allerhand Oden und Lieder*. På næste opslag titelbladet i renæssancens prægtige stil med en stor træskåret vignet, 127×21 mm. samt en side med træskårne nodetyper, der ikke optræder særlig hyppigt i Sorø-tryk. Det er en bog, der præsenterer sig fuldtud på højde med tidens krav. Sidens størrelse 305×184. Foto Det Kgl. Bibliotek.

Dem Durchleuchtigsten / Groß-
mächtigen vnd Hochgebornen Fürsten
vnd Herrn /

Herrn CHRISTIANO
den Vierdten /

Zu Dennemarck vnd Norwegen / der
Gothen vnd Wenden König / Herzog zu Schleswig / Holstein /
der Stormarn vnd der Dithmarschen / Grafen zu
Oldenburg vnd Delmenhorst /
Meinen Allergnädigsten König vnd Herrn.

So wol
Dem Durchleuchtigen / vnd Hochgebornen Fürsten
vnd Herrn /

Herrn CHRISTIANO
den Fünfften /

Zu Dennemarck vnd Norwegen / der Gothen vnd Wenden Er-
wählten Prinzen / Herzog zu Schleswig vnd Holstein / der Stormarn vnd
der Dithmarschen / Grafen zu Oldenburg vnd Delmenhorst /
Meinen Gnädigsten Prinzen vnd Herrn.

Dann auch
Der Durchleuchtigen vnd Hochgebornen Fürstin
vnd Frauen /

Frauen Magdalenen Sibyllen /
Geborne auß Churfürstlichen Stamm zu Sachsen etc. zu Denne-
marck vnd Norwegen / der Gothen vnd Wenden Princessin / Herzogin zu Schles-
wig / Holstein / Stormarn / vnd der Dithmarschen / Gräffin zu Olden-
burg vnd Delmenhorst /
Meiner Gnädigsten Princessin etc.

(a) ij

Alles.

Er betrachtet bey sich seiner Liebsten schöne Gestalt.

Ruß her du mein Instrument/ hüß spielen mir ein Lied/ sie ich schon hier an
Wird mein Größ doch munder bald/ wenn ich betrach- te nur/ an meines Liebsten

diesem end/ mit traw- ri- gen Gemüth/ So sein (seh ich helle sonst) Ihr Augen als eine
die Gestalt/ die sie hat von Natur/ Ihr holdfertig Angesicht/ Ist ein ansichsehend

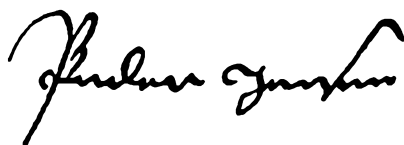
Druck/ zwey flammen darth Amor wirdt seine Kunst/ Denn wer sie an- siset/ dem
Liech/ daß mich tröset und doch auch das Herz jubrichet/ Eßt er sie an wider/ so

gleichsam ge- schüßet/ Als solt er das Leben/ jetzt auffge- ben.
sein Herz und Glieder/ von stundan er- frewet/ und verne- wet.

2.
Ober sthern Eugelein/
Zwey schwarze Böglein stehn/
In rechter groß und gleichsam sein/
Wie Ethen Holz zu sehn/
So ins weisse Feld der Süden/
Sein künstlich eingeteg/
Beschemdt das stürste Luch und Zwidern/
So man in Holland treg/
Das runde paar Wängelrin/
Wißt stets als ein Köflein/
Im Naxen keine Blume kan schöner sein/

Worinnen/ wenn sie eins lacht/
Ein paar kleine Gräßlein wacht/
Wich treuch Amor stes selbst den dath vñ wacht
Ihr Wändlein vor allen/
Den schönsten Corallen/
Alffe minste nicht weicht/
Sondern gleichet
Ihr Hals und was weiter
Durchschreinet die Reider/
Wie Marmor poliret/
Und gesteret.

Da

Således underskrev Peder Jensen sine løsedler mm i Sorø, som det ses brugte han først efternavnet Morsing, da han påny var flyttet til København efter udnævnelsen til Kongelig- og Universitetsbogtrykker. Foto Rigsarkivet.

Peder Jensen Morsing

Efter Henrik Kruses død i 1651 blev en ny bogtrykker indkaldt til Sorø Akademi, Peder Jensen Morsing.¹ Hans fader var antagelig klokker ved Vor Frue Kirke i København, men hans fødselsår og -sted kendes ikke. Eller måske er han søn af sognepræst i Karrebæk Jens Morsing, som sammen med sin hustru Citzele Christensen i 1582 købte fire boder ved Vor Frue Kirke, og hvis børn i november 1597 solgte boderne til Johannes Stephanus (far til Stephan Johannes Stephanus).

Stolpe nævner faderen som Jens Jørgensen Morsing,² der var klokker ved Frue Kirke, og fremhæver, at ved Peder Jensen Morsings død blev klokkerne ved Frue Kirke og Trinitatis Kirke sat til formyndere for hans umyndige broderbørn, hvilket tyder på, at familien må have stået i forbindelse med denne stand.

Peder Jensen, der vistnok først brugte tilnavnet Morsing efter sin fratræden fra Sorø Akademi i 1655, træder først ud af mørket, da han 1. december 1651 tiltræder sin stilling som akademiets bogtrykker. Som nævnt var de akademiske besoldninger på den tid meget uregelmæssige, og derfor finder man kvitteringen for bogtrykkerens første udbetaling så sent som 2. december 1661, hvor bogtrykker Henrik Giøde kvitterer for ham (bil 22 i regnskaberne 1658/59):

Kiendes Jeg underskreffne och hermed vitterliggiör, at Erlig och welbiurdig Frue, fru Karen Bille, Sl. Falck Giöes til Hvidkilde, haffuer dend 30. Martij 1658 udi affreigning som skeed imellem min Sl. formand Peder Jensen, forrige Bogtrycker paa Soröe och welbemeldte den gode Welb: Frue, da befindes at den gode Frue haffer betalt forⁿ min S. formand hans Besoldning for Bogtröckeriets Bestilling paa Soröe, beregnet fra den 1. December Anno 1651 hand til stedet ankomb och til den 1. Maj 1652, Penge — fire-sindstiffue och halffierde Rixdaler 6 sk., for huilche forⁿ 83 1/2 Rixdaler 6 sk. Jeg paa min S. formands Vegne fuldkommenliggiörelse vil haffue welbemeldte den gode Welb: Frue quiteredt och skadesløst holden, och til windesbyrd haffer Jeg min egen Haand underskreffuet, Actum Kiöbenhaffen dend 2. December Anno 1661

Henrik Giøde

Heri ligger faktisk Peder Jensens hele kendte livsforløb optegnet.

Ligesom vi intet véd om hans fødested eller fødselsår, véd vi heller intet om, hvilke steder han har været i lære, eller hvor han har været ansat efter at

1. Rasmus Nyerup: *Læsendes Aarvog* 1800 41 ff.

2. Stolpe 1878, I 178.

være blevet udlært. Han har måske været på rejse i Tyskland, hvormed der stadig skete en livlig udveksling af bogtrykkere.

Hofmester Henrik Ramel var fratrådt i 1649 og døde den 17. september 1653. Han blev begravet på sin gård Bækkeskov i Skåne, hvor man under ombygningsarbejder 300 år senere under gulvet i klosterkapellet fandt hans grav i krypten. Tre af hans børn ligger begravet i det Ramel-Sehestedske kapel i Sorø Kirke. Den 1. maj 1649 blev Falck Henriksen Gjøe til Hvidkilde udnævnt til hofmester på Sorø Akademi og lensmand på Børglum Kloster.

Han byggede meget på det gamle kloster i Sorø og skaffede bl.a. en ny bygning til konsistorium og akademiets bibliotek som han udvidede, ligesom han søgte at øge akademiets og skolens indtægter. Det forhindrede ham dog ikke i at opnå privat fortjeneste på sine leverancer til »stedens bespisning« m.v., for hvilket den soranske professor theologiæ Georg Witzleben stedse kritiserede ham, og i flere år efter hans død søgte man at bringe orden i hans regnskaber. Det lykkedes ikke, jvf. ovenfor; hans enke Karen Bille måtte betale en del af hans restancer, bl.a. altså til bogtrykkeren.

Peder Jensens første egenhændige kvittering i regnskaberne er dateret 2. marts 1654 og lyder på 100 rdl., »som er paa min resterende Besolding beregnet fra den 1. November 1653 til Philippi (:1. maj) 1654.« Han har altså ikke modtaget fuld løn fra tiden for sin tiltræden den 1. december 1651 til foråret 1654, så de første år i Sorø har ikke været særlig lukrative for ham.

Da Peder Jensen var ansat på samme vilkår som Henrik Kruse før ham, skulle han trykke akademiets »patenter og andet saadant« på egen bekostning, alene mod at få papiret dertil, og for professorerne og for fremmede skulle han trykke »for billigt værd, som han bedst kan accordere med dem.«

Han har da også i sin tid i Sorø trykt omkring 70 arbejder, og selv om ikke alle er lige omfangsrige, ligger ca. 17 tryk om året betydeligt over, hvad de fleste andre bogtrykkere kunne præstere. Han har antagelig kunnet beskæftige et par trykkesvende og 2-3 drenge.

Han havde et betydeligt og godt skriftmateriel, og han var en dygtig fagmand, hvad hans tryksager til fulde viser. Allerede i Sorø-tiden søgte han at gøre sit trykkeri så fuldkomment som muligt. Hans dygtighed blev da også kendt og anerkendt udenfor skolens og akademiets kreds. Han trykte flere ligprædikener, som arvingerne jo altid ønskede skulle fremstå så smukke som muligt, han trykte således Jacob Matthisens tale over den gamle soraner Niels Friis til Farskov ved begravelsen i Aarhus domkirke den 15. maj 1651.³ Den er trykt på svært skrivpapir, måske fra papirmøllen i Aarhus, med fraktur i alle grader og forsynet med et usigneret kobberstik med afdødes 32 ahners våben. Trykningen blev bekostet af Niels Friis' søn Mogens Friis, der havde gået på akademiet nogle år tidligere, og som i 1643 havde fået sin afskedstale fra akademiet trykt: *Soræ Encomion*.⁴

Også Søren Nielsen May's tale over Frederik Parsberg, der blev begravet den 11. november 1653, udkom i Sorø, og Peder Jensen har selv været godt tilfreds med arbejdet: I kolofonen har han efter angivelsen af årstallet (Herren

3. *Hvad got er/oc Herren udkreffer i en Lügpredicken, Sorø 1654.*

4. *Soræ encomium in grati animi memoriam pronunciatum, 22. Martii 1643.*

12.

Rolig hviler min døde Kro P,
 Gode Nat Venner tiere/
 Til Ewig Er' væckis den op
 Aff Jesu Guds JES min HERRE/
 Som da skal snart
 Til Himmels-fart
 Samle igjen
 Os hver og en
 Ewig' hos sig at være.

Saaledis fattet og ydmygtligst
 offereret aff Authore
 Sever: Maj.

Anno
 Herren LeDste eDers SVCK aff NaaDe.

Søren Maj's ligprædiken over den gamle soraner Frederik Parsberg til Harre-
 sted, der døde 1653 og blev begravet i Kundby. Søren Maj var præst i Holbæk.
 Bogen blev trykt i Sorø af Peder Jensen i 1655, hvilket fremgår af de med
 latinske bogstaver ansførte romertal: Herren LeDske eDers SVCK aff NaaDe
 – DDDCLV = 1655. Peder Jensen benyttede samtidig, for at lade bogen
 fremstå så pyntelig som muligt, sit nye bogtrykkermærke eller emblem, en
 kartouche, hvori en merkurstav og bogstaverne PIM. Foto Det Kgl. Bibliotek.

LeDske eDers sVcK aff NaaDe, romertallene bliver sammenlagt DDDCLV = 1655, nemlig året for trykningen) anbragt sit nye bogtrykkermærke, et skjoldformet emblem mellem bladranker, som rummer hans initialer grupperet omkring en merkurstav.⁵

Merkurstaven brugtes ofte af bogtrykkere og boghandlere, både Salomon Sartor og Melchior Martzan havde hver et emblem, der indeholdt en merkurstav.

Også Gunde Rosenkrantz' *De Helliges Bønner*⁶ er på titelbladet prydet med Peder Jensens bogtrykkeremblem. Bogen er tilegnet Gunde Rosenkrantz' tre sønner og tre døtre. Bogsamlere Bolle Willum Luxdorph's eksemplar, der er smukt indbundet i sort helbind med guldbordurer og hans kendte super exlibris på forpermen, har dog en noget svingende papirkvalitet, idet de første 150 sider er trykt på betydeligt tyndere papir end de efterfølgende sider, hvilket viser, hvor svært det var at skaffe tilstrækkeligt papir af ensartet kvalitet. Peder Jensen trykte adskillige ligprædikener, særlig over gamle soranere, men han trykte naturligvis også alle professorernes og disciplenenes skrifter.

Selvom Peder Jensen boede »i byen«, udenfor Klosterporten, måtte han overholde klosterreglerne og ansøge kongen om tilladelse til at gifte sig. Der kom derfor kongebrev til hofmester Falck Gjõe:⁷

V. G. T. wid att Vi paa din Underd. Ansøgning och Begjæring naad. tilkendegiver, att du om mandagen udi din datters brüllup paa Salen maa lade wie och sammengiffue bogtryckeren paa Soröe Academie med en aff din hustrus piiger.

Hafn: 6. Sept: Anno 1653.⁸

Den 11. september 1653 blev Falck Gjøes datter Susanne gift i Odense med Preben Brahe, og dette bryllup blev altså også fejret i Sorø med bogtrykkerens vielse »paa Salen« med en af Karen Billes piiger, Sophie.

Samme år udgav Peter Jensen selv *Udkaarne Psalmer*.⁹ Denne bog kendes kun i eet eksemplar i Karen Brahes bibliotek i Odense, og sammesteds findes også Kruses udgave fra 1642, jvf. foran.

Da Peder Jensen tiltrådte sit arbejde i Sorø den 1. december 1651, flyttede han ind i det hus, hvor Henrik Kruse tidligere havde boet. I regnskaberne

5. *De Frommis naadige Løn/Retfærdigheds Krone skøn ...* Der Erlig oc Velbiurdig Mand Frederik Parsbjerg til Vognserup ... Aff Søffren Maj. d.p.m.5 præp. mierlos (:Merløse!). Sorøe/Prentet hos Peder Jensen. Parsbjerg: Biografi I 86.

6. *De Helliges Bønner, Davids Psalmebog ...* Fremsat aff den, som venter udi sit Hierte Guds Riges Komme ... 1655.

7. *Fundatz oc Anordning paa det Kongelig Adeligt Academie udi Soer.* Anno M DC XXIII, punkt 9: For det Niende / ville Vi strengeligen forbødit haffue / at aldeelis ingen Fruentymmer / ehuo som helst det oc vere kand / besøger samme Academie / uden det vere en aff de derindes Børns Moder eller Oldemoder, og disse maa ikke tage nogen jomfru eller andre Kvinder med sig dertil ... Ranvig: *Sorø-Kroniken* II 190.

8. Tauber no 35.

9. *Udkaarne Psalmer oc Aandelig Loffsang ...* 1653, trykt af Peder Jensen, jvf ovenfor note 23.

SORØ ACADEMIÆ

Tacker

Oc

Wenter

Jesu Riges Komme.

Den 30. Novembr. 1655.

Sorøe Academiæ tacker Gud, Oc wenter Jesu Riges Komme, af Jørgen Rosenkrantz. Kraft & Nyerup nævner udgaver fra 1645, 1656, 1657 og 1658, men denne udgave fra 1655 er vistnok trykt i Sorø. Jørgen Rosenkrantz var oberhofmester for Sorø Akademi under de vanskelige år under svenskekrigen og satte alle sine penge til for at hjælpe akademiet. 130×76.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

findes en fortegnelse over akademiets salg af residenserne, og heri er anført, at bogtrykkeren for »den residens, han iboer«, betaler 300 rdl.¹⁰

I fortegnelsen findes også en nøjagtig vurdering over ejendommene, og »nr 6« er beskrevet således:

»Bogtröckerens Residentz, som er ud til Gaden,-13 binding huus aff Fyr tömer, 2 Lofft höytt, nogen bröstfeldig paa Taget aff Lofterne, med et Brögers huus i Gaarden 7 bindinger lang, bröstfelding Paa fordstöckerne sampt aff en Quist i Gaarden aff Fyr och Egetömer, iligemaade hosliggende hauffe, udi Længden-36 Allen, och Breden-24 Allen vurderit for Penge-300 Rixdaller.«

Som tidligere nævnt har bogtrykkerens hus ligget på Storgades østlige side på nummer 16 eller 18. De beboedes dengang og op til 1658 af professor Lauremberg og (senere) dennes søn Christen.

Den 5. januar 1656 lod hofmester Jørgen Rosenkrantz »Stedens Vaaninger udi Soröe deris Inventarium taxere og vurdere saaledes«:

Hos Bogtröckeren

2 Jeern Kackeloffne for	45 Dr.
2 Fyr skiuffer for	5 Mk.
2 Fyrbencke	5 Mk.
2 gamle Sengsteder for	

men der er ingen sammentælling.

Og til indtægt i regnskaberne under »... Professorer och ExercitieMestre och andres Huuses och Vaaningers Inventarium« er »annammet af Bogtrückeren ... 31 Rd. 4 Mk.«, så Peder Jensen har altså overbevist vurderingsmændene om inventarets ringe værdi.

I 1654, da pesten rasede i København, og bl.a. professorerne ved Københavns Universitet var flygtet til Roskilde, døde universitetsbogtrykker Melchior Martzan, og i Roskilde modtog professorerne kanslerens brev om, at bogtrykker Peder Jensen ved Soröe Academie måtte antages i hans sted, og herom skete der da også indførsel i universitetsmatriklen under 25. oktober 1654: Roskildiz. Dn. Petrus Ioannis Morsingius, Typographus Acad. Soronæ, et designatus typographus Academiæ Regiæ Hauniensis.

Hans bestalling blev imidlertid først udfærdiget af konsistorium efter pestens ophør den 30. april 1655. Heri blev for første gang bestemt, at universitetsbogtrykkeren ligesom i Sorø forpligtede sig til at trykke professorernes disputatser gratis, ligesom han også gratis skulle trykke, hvad der iøvrigt på universitetets vegne blev udgivet.

Peder Jensen er den første universitetsbogtrykker, som er dansk af fødsel.

Ved kongelig bevilling af 13. marts 1656 fik han 10 års eneret på trykningen af de forordnede salmebøger i Danmark og Norge, og samtidig fik andre bogtrykkere forbud mod eftertryk af det, som han fik kancelliets ordre på at trykke. Han kunne derfor med rette kalde sig kongelig Majestæts og Univer-

10. Hist Huse 5ff, fig 32, fig. II og III.

sitetsbogtrykker. Den 30. juli 1657 fik han yderligere privilegium på at indføre 600 ris papir uden told. Det hedder, at han »fri og uhindret uden Told her til Riget maa lade føre 600 Riis papir til sit Trykkeries Fornödenhed, eftersom han maa lade det hid indforskrive.«

Endvidere fik han samtidig 10 års eneret på trykning af de mest efterspurgte bøger, *samt* på »at trykke og trykke lade de ugentlige Aviser paa *Dansk og Tysk*«, såvel som de danske almanakker.

Nyhedsblade i form af flyveblade havde været kendt i længere tid og fremkom især under krigen 1658-60. Morsing nåede imidlertid ikke at trykke nogen, hans enke trykte enkelte, først efterfølgeren Gøde udgav regelmæssige aviser fra 1654.¹¹

Efter at have indforskrevet en del nye typer, bl.a. græske og hebræiske m.m., takkede han majestæten for hans nåde og tilføjede, at »ude i Verden skal alle forstandige komme til at erkende, at vi her i Danmark ogsaa have Folk, som har lært deres Kunst saavel som de.«¹²

Men de fremmede bogtrykkersvende i København, der næsten alle var tyske, søgte at presse Morsings danske svende ud, fordi de ikke havde gennemgået den tyske uddannelse og dennes ceremonier med postulation mv. Morsings kamp mod det såkaldte »trykkerselskabs« modstand førte til det første forbud med lavenes selvhævdelse, idet kongen den 17. maj 1656 udstedte en forordning til Peder Jensen Morsing om bogtrykkersvende. Den forbød ceremonierne ved postulationen og disses bekostning og beordrede, at alle bogtrykkersvende skulle nyde samme friheder uden deposition. Han vandt altså en sejr for sine danske anskuelser.¹³

Da alle disse vanskeligheder var overvundet, udgav han i foråret 1658 sin skriftprøvebog *Augustissimo Frederico III Regiæ Daniæ hæc literarum suarum exempla offert Petrus Jani Morsinguis typographus, 1658*.¹⁴ Hantzsch havde udgivet skriftprøvebog i Sorø (Danmarks første!) allerede i 1655, se nedenfor.

Som skriftprøvebøgerne viser, betragtede bogtrykkerne stadig deres kunst som et »lærd« håndværk. Bøgerne indeholder alle skriftgrader og indledes med at vise hebræiske skrifter og græske og eventuelt syriske og arabiske, dernæst alle grader af antikva og kursivskrifter og tilsidst fraktur.¹⁵

Peder Jensen Morsing fik ikke megen glæde af sine privilegier. Efter Kronborgs overgivelse i september 1658 begyndte svenskerne en voldsom beskyd-

11. Stolpe I 177 ff. fire relationer af Morsing, enkelte flere af Sophie Morsing.

12. Stolpe I 179.

13. *Gamle Dages Bogtrykkerforhold i Omrids* af Emil Selmar, Holstebro 1926 17. Stolpe I 179.

14. *Frederico III literarum hæc suarum exempla submissee offert fidelis Petrus Jani Morsinguis typographus*. Haunix 1658. *Bogvennen* 1978 61 ff.

15. Emil Selmar 6: Mange Bogtrykkere paa den Tid (15. og 16. århundrede) tilhørte den lærde Stand, og den første Perodes typografiske Medhjælpere havde derfor... staaet mere eller mindre i Forhold til Universiteterne og tilegnet sig et vist Maal af klassisk Dannelse ... *De følte sig ikke som Haandværkere, men som Udøvere af en fri Kunst og lapsede sig som Efterkommere af Clerici, der hørte ind under Skrivergilderne, med disses Ret til at bære Kaarde.*

ning af det belejrede København og den 21. september 1658, da Morsing havde været oppe på slottet i anledning af noget, der skulle trykkes efter kongelig ordre, blev han på hjemmevejen over slotspladsen ramt af en svensk kanonkugle. Residerende Kapellan ved Holmens Kirke, Henrik Madsen Wallensbech affattede på den tid en dagbog, *Daglig Tegnebog*, heri indførte han følgende:

Hielp nu Gud! hvor *Svecus* skyder!
Rosenmeyer / Morsing bryder
Liffsens Traad / aff Kuglen stecket /
Fienden er tjl Mord opvecket.¹⁶

Allerede dagen efter indgav Morsings enke, Sofie, ansøgning til kongen, at hendes afdøde mands bestilling måtte blive overført til hende.¹⁷ Andre bogtrykkere var jo imidlertid også på færde for selv at skaffe sig Morsings privilegier, men hun gik af med sejren, og den første kvindelige universitetsbogtrykker blev indsat den 14. marts 1659.

Men så bejlede bogtrykkerne til enkens gunst for derved at opnå de rige privilegier, og hun var jo også ung, gift ca. 6 år tidligere. Allerede i august 1660 modtog konsistorium ansøgning fra bogtrykker Henrik Gøde om at måtte blive Morsings efterfølger som universitetsbogtrykker, »eftersom salig Peder Morsings Enke ville have ham til ægte.« Og i universitetsmatriklen blev der under 30. november 1660 indført følgende: »Henricus Claudij Gøedianus, qvi, primus Academiæ typographus constitut, Petro Morsingio in officio iuxta ac thoro successit.«¹⁸

Derfor kunne Henrik Gøde den 2. december 1661 kvittere for »sin salig formands resterende besoldning«!

Morsings sidste kvittering ved regnskaberne er dateret »Sorøe, den 9. juni 1655« og er for »70 rdl, som er paa Regenskab aff min Resterende Besoldning, beregnet fra Philippi 1654 till Aarsdagen 1655«. Han fratrådte altså bestillingen på akademiet på Philippi Jacobi Dag (den 1. maj) 1655.

På dette tidspunkt havde han imidlertid et par tryk i arbejde, som han derefter måtte færdiggøre i København, nl *Musicalisch Schawspiel*¹⁹ og et digt, begge i anledning af prins Christians hyldning som arveprins den 12. juli 1655 i København.^{20 21}

L F la Cour skriver i *Sorø Bys Historie*, 1938 40, at Søren Gøde i 1694

16. Henrik Madsen Wallensbech, ca. 1630-62: *Diarium Polemicum metricum Latino-Danicum obsidionis Hauniensis... Eller en Daglig Tegne=bog Indehollandis... Kiøbenhaffns Belejrings Idretter*, 1660.

17. Stolpe I 184.

18. :der, som første universitetsbogtrykker, har efterfulgt Peder Morsing i »embedet og sengen«. Stolpe 202.

19. *Musikkens Historie* 261.

20. Smst 264.

21. Dedikationen til *En Aandelig Kircke-Huus-og Reyse-Haandbog... Aff Peder Morsing, Kbh. 1659*, er underskrevet 1. jan. 1659 af Sophia Johannis Daater, S. Peder Jensen Morsings Efterleffverske. Hun bekostede i Trinitatis Kirke et epitafium over begge sine to ægtemænd.

THOMÆ BARTHOLINI
HISTORIARUM
Anatomicarum & Medi-
carum Rariorum,
Centuria V. & VI.

Accessit

Viri Clarissimi

JOANNIS RHODII

Mantissa Anatomica

H A F N I Æ,
Typis HENRICI GÖDIANI, Reg.
& Acad. Typogr.
Sumptibus PETRI HAUBOLDI Bibl.
cl^o l^oc LXI.

Henrik Gøde efterfulgte ikke alene Peder Jensen Morsing »i embedet og sengen«, men overtog også hans trykkerudstyr, derunder altså også hans »nye« trykkermærke, der jo også gør god fyldest hos Gøde, hvis man ser væk fra Morsings initialer. Jeg ved ikke, om Morsing havde børn i sit ægteskab, men pelikanen siges at plukke fjerene af sit bryst og nære ungerne med det pibende blod. Siden 149×87 mm.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

ejede en ejendom på 7 fag på Storgades østlige side, vel omtrent nuværende nr. 32 eller 34. Disse huse brændte under ildsvåden i 1694, hvor en del af byens ejendomme gik op i luer. Søren Gøde må på en eller anden måde have været i familie med Henrik Gøde, men de nærmere omstændigheder kan nu næppe udfindes.

Papirmøller

Som foran nævnt var der på grund af krigen og det øgede forbrug en udpræget mangel på papir. I Sorø brugtes papir bl.a. til akademiets og skolens regnskaber og undervisningen, og fra 1641 i bogtrykkeriet. Christian IV nærede derfor tidligt ønske om oprettelse af en papirmølle i Sorø, idet han mente, at Mølleediget – langs Filosofigangen ud i Tuel Sø – måtte kunne bruges til møllens drift.

I bygningsregnskaberne 1643/44 ligger en kvittering for »4 Slette daler for min Umage og Fortæring paa min Reise hertil... at udse en Pladtz till en PapiirsMølle...« Og et par måneder senere kvitterer Heinrich Henningsen, »PapiirMacher aff Lübeck« for »fire Rigsdaller for min Reyse fra Lübeck og her til Steden, at Udsee et Sted til en Papiir Mølle.«²²

Der har ikke været tilstrækkeligt afløb gennem Mølleediget til drift af en papirmølle. Vandet har kun nødtørfigt kunnet drive en kornmølle til universitetets og skolens daglige fornødenhed!

22. Regnskaber 1643-44: Endvidere givet en fremmed Papirmøller for et »Skabelun« paa en Papirmølle at gøre, og der et Sted dertil at udse, for sin Umage – 3 dlr.

Quoniam per venerabilem ad hunc amicum d. d. d.
Doffenstor v. d. d. h. g. r. o. p. l. o. n. u. m. e. v. g. e. n. i. g. e.
p. m. r. e. p. a. m. i. n. i. s. p. e. r. s. o. n. d. e. l. o. f. e. l. i. n. g. l. o. r. g. a. l. p. e. r.
(P. Schipp. n. b. s. h. e. i. d. e. p. a. r. t. e. s. t. e. b. d. i. e. r. f. r. o. m. p. p. t. a. p.
& v. d. d. g. e. s. t. e. 20 d. i. e. r. f. o. r. m. d. r. e. l. i. e. t. f. i. n. i. s. t. e. b. e.
r. e. l. d. a. s. h. e. v. e. r. t. h. e. r. l. y. f. u. r. (v. d. d. e. n. n. e. v. e. r. f. r. o. m. n. d.)
d. e. c. i. m. v. e. r. v. e. s. q. 8 x. a. m. t. e. i. t. s. b. e.

Henry Brantzen.
Bisflamen.

Georg Hantzsch

Den 22. juni 1611 blev der foretaget følgende indførsel i universitetsmatriklen:

inscripti sunt

Hans Wottik, in typographia Hin. Waldk.

Jørge Haansch, apud eundem, similitur.

Georg Hantzsch blev altså denne dag godkendt som svend hos universitetsbogtrykkeren og af denne grund indført i universitetsmatriklen.

Georg Hantzsch blev den 21. oktober 1545 borger i Leipzig og giftede sig med Margrethe, enke efter Michael Blums, og herved erhvervede han samtidig dennes bogtrykkeri. Da han levede under temmelig fortvivlede forhold måtte han imidlertid i begyndelsen af 1560 forlade Leipzig og rejste som førstetrykker til Weissenfels. Her trykte han i årene 1565 eller 1566, men i 1566 bor han i Judengasse i Mühlhausen (Thüringen), hvor han trykte talrige ligprædikener og skrifter af organisten Ludwig Helmbold, ligesom han trykte et musikværk af organisten Joachim von Burck. Han trykte dog i årene op til 1570 stadig enkelte bøger med impressum: Weissenfels, hvor han måske havde en filial i disse år.

Han døde i 1583, og hans arvinger fortsatte driften af trykkeriet i 2-3 år, indtil hans søn *Andreas Hantzsch* overtog dette i 1589. Han boede i 1589 i Wollgasse, i 1594 i Stockgasse, og efter 1599 »in foro frumentario« (kornmarkedet) og i Linsengasse (hos de »Barfodede«). Han trykte ligeledes mange ligprædikener, men i 1599 flyttede han til Hildesheim.

Her havde han nemlig fra den 8. oktober 1599 ladet sig ansætte som stadsbogtrykker (Ratsbuckdrucker) og nedsatte sig i påsken 1600. I en dertil indrettet sidebygning til det forladede St. Pauli-Kloster i Brühl opstillede han sine presser og frembragte her ialt 61 tryk.

En langtrukken retstvist mellem den grevelige-biskoppelige regering og

Kiendes jeg underskreffne at hafve annammet aff Hoffmester Welb: Jörgen RosenKrants, Tiuge Rigsd., som er paa min resterende Besolding beregnet fra Philipp: 1655. Til Aarsdagen 1656, hvorfor jeg hans Welb. for for: 20 Rigsd. hermed vil haffue Quiteret. Der till Witterlighed under min egen Hand. Actum Soröe 8 xæmbr: 1656.

Georg Hantzsch, *Buchdrucher.*

Læg mærke til skrivemåden for decem-ber, hvor Hantzsch' tyske sprogform slår i gennem.

Foto Rigsarkivet.

byens råd om trykkeriets opstilling gav ham imidlertid modvilje mod byen, og i 1609 vendte han tilbage til Mühlhausen, hvor hans navn imidlertid ikke senere ses anført som bogtrykker.

Andreas Hantzsch' ældste søn fik efter sædvanlig navneskik farfaderens fornavn *Georg*. I hjemmet i Mühlhausen var der mange børn, og der var ikke rigtig plads til ham, og han gik så på valsen som så mange andre trykkersvende på den tid. I 1611 blev han fast ansat hos Henrik Waldkirch i København. Denne var selv i midten af 1580-erne kommet til København fra Tyskland (Basel eller Schaffhausen?), og var fra 1599 til 1623 Københavns Universitetsbogtrykker. Han døde i 1629.

Det kan også nævnes, at bogtrykker Christoph Reusner i Rostock den 18. juni 1598 blev gift med August Ferber d. ældres datter Anna og blev kaldet til Stockholm 1608 for at indrette det kongelige trykkeri dér. Hans søn Johann var først 3 år i Helmstadt og arbejdede derefter i 12 år i forskellige officiner i Danmark, Sverige og Tyskland. Se foran om Sachs.

Allerede fra ca. 1615 finder vi Hantzsch som selvstændig bogtrykker i København, hvor han i mange år udfoldede en ikke ringe virksomhed og trykte en mængde bøger, bl.a. en udgave af hans Thomissøns *Salmebog* (1613), og magister Tøger Hvas' *Rosarium animæ spirituale*, det er Sjælens aandelige Rosengård, »Georg Hantzsch paa Christen Nielsen Bogbinders Bekostning,« 1616. Han trykte også almanakker, antagelig dog først efter Waldkirch's afgang som universitetsbogtrykker for så vidt angår de »officielle« almanakker. Waldkirch's arvinger trykte i 1634 Niels Heldvads *En nye Historiske Schriffe-Calender ...* og havde før da flere gange trykt Heldvads *Prognosticon Astrologicon*, der udkom årligt og indeholdt bl.a. spådomme for det kommende år. Det medførte, at der i oktober 1633 udgik kongebrev om, at professorerne bør advare Heldvad om ikke oftere at spotte Guds vilje.

I alt, siger Heldvad i 1625, var hans almanak og prognostica trykt i over 60.000 eksemplarer »udi forskellige formater«.

Hantzsch trykte i 1628 Heldvads *Elucidarius Evangelicus: Eller en Evangeliske Forklaring ...* og hans *Femten Meditationes Eller Christlige Betenckelser ...*

I 1628 trykte Hantzsch også Caspar Bartholins *Quatuor Opuscula singularis ... Hafniæ, Excudebat Georgius Hantzschius, Anno Epochæ Christi 1628*, som han lod avertere på efterårsmessen i Leipzig. Det var jo en berømt forfatter, hvis værk søgtes solgt ikke alene i Danmark, men også i udlandet. Og i 1629 trykte han *Chronologia Sacra, Gog, Magog, Abaddon, Appoleoron ... Prophetie aff den Hellige Schriffte om Verdens Tilstand ... Ved Hans Michels[øn] Aalb.*

Georg Hantzsch's skriftprøvebog er dediceret til akademiets hofmester Georg Rosenkrantz og udkom 1655. Det er den ældste danske skriftprøvebog og starter med at vise hvad Hantzsch kan yde af hebraiske og græske skrifter, derefter antikva- og kursivskrifter og sidst fraktur. Nogle af antikva- og kursivskrifterne er det lykkedes at identificere som stammende fra Robert Granjons og Christoffel van Dijcks typesnit, altså fra Holland. 131×169.

Se også side 56.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

EXEMPLA LITERARUM

GEORGII HANSCHENII,

designati Typographi Regiæ & Equæstris
Academiæ SORANÆ,

Honori perillustris & Magnifici
HEROIS

DN. GEORGII ROSEN

KRANTZII, Academiæ

Præsidis & Patroni optimi

maximi.

ANNO cIo Ioc Lv.

3

TEXT HEBRÆUM.

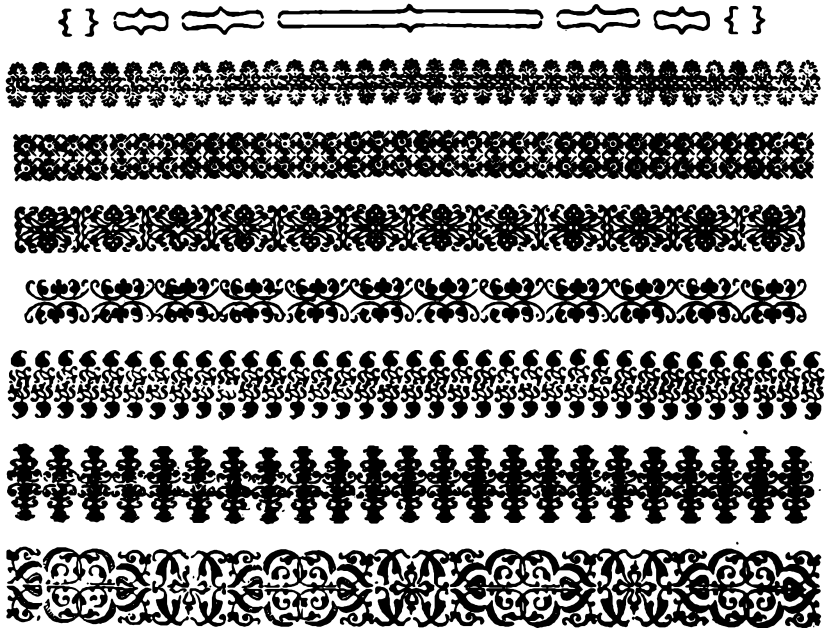
י חמסורה חזרת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאות הוא
ממך ולא רחקה הוא : לא בשמים הוא לאמר מי
ועלה לנו חשמיטה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשה :
ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים
ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשה כי קרוב אליך הדבר מאד בפקד ובל
בכה לעשתו :

MEDIAN HEBRÆUM.

כי חמסורה חזרת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאות הוא ממך
ולא רחקה הוא : לא בשמים הוא לאמר מי ועלה לנו חשמיטה
ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשה : ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר
לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשה כי קרוב אלך הדבר
מאד בפקד ובל בכך לעשתו :

Αὐτὸς ἦρχαν εἰς ἱερουσόλυμα, καὶ ἦλθεν εἰς βηθανίαν παρὰ
 τὸ ὄρεον τῶν ἐλαιῶν, τότε ὁ Ἰησοῦς ἀπέστειλε δύο μαθηταίς, λέ-
 γων αὐτοῖς, πορεύθητε εἰς τὴν κἀμῆν τὴν κατὰ ἀπὸ ἡμῶν, καὶ
 θυβέως θύσητε ὄνον δεδεμένον, καὶ πῦλον μετ' αὐτῆς, λυ-
 σαντες ἀγὰγάτεμα. καὶ εἰς τὴν ὑμῖν εἶπη πῆ, ἐρεῖτε, ὅτι ὁ κύ-
 ριστος αὐτῶν χεῖρας ἔχει θυβέως δὲ σποτελεῖ αὐτάς. τῆτο
 δὲ ὄλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῆ τὸ ῥηθὲν διὰ τῶν παροφίτων, λέγοντι. εἶπατε τῇ
 θυγατρὶ σιών, ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται σὺν πατρί, καὶ ἐπιβόσκῃς ἐπὶ ὄνον, καὶ
 πῦλον υἱὸν ὑποζυγίου. πορεύοντες δὲ οἱ μεθηταί, καὶ ποιήσαντες καθὼς παρο-
 σέταξεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἤγαγον τὴν ὄνον, καὶ τὸ πῦλον, καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτῶν
 τὰ ἱμάτια αὐτῶν. καὶ ἐπεκράτησεν ἐπάνω αὐτῶν. ὁ δὲ πλείστους ὄχλους ἐφω-
 σαν ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐν τῇ ὁδῷ. ἄλλοι δὲ ἔκοπτον κλάδους ἀπὸ τῶν δένδρων,
 καὶ ἐφώσκον ἐν τῇ ὁδῷ. οἱ δὲ ὄχλοι παροάγοντες καὶ οἱ ἀκαθάρτουτες ἐκράζον,
 λέγοντες, ὡσαναὶ τῷ υἱῷ δαβὶδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου,
 ὡσαναὶ ἐν τοῖς υἱοῖς. καὶ εἰσελθόντι αὐτῷ εἰς ἱερουσόλυμα, ἐσειώθη πᾶσα ἡ
 πόλις, λέγουσα, τίς ἐστὶν ἔτος οἱ δὲ ὄχλοι ἔλεγον, ἔτις ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ παροφίτης
 ὁ ἀπὸ ναζαρέτ τῆ γαλιλαίας. Ματθ. κα.

Som tidligere nævnt forlod Peder Jensen Sorø i 1655, og den 1. maj 1655 tiltrådte Georg Hantzsch som bogtrykker ved det kongelige og adelige Academie Sorø, idet han kvitterer for sin besoldning fra denne tid.¹ Straks efter at have modtaget sin udnævnelse udgav han den første skriftprøvebog i Danmark: *Exempla litterarum Georgii Hantschenii*.²

I Sorø udgik i de følgende år ca. 50 tryk fra Georg Hantzschs officin. Han har nu haft bedre tid til arbejdet og sikre arbejdsforhold, hans arbejder fremtræder i smukt tryk og nogle i anseeligt omfang. Morsing nåede inden sin afrejse fra Sorø at trykke Gunde Rosenkrantz' *De Helliges Bønner*, Sorø 1655,³ men Hantzsch trykte samme år bl.a. broderens, hofmester Jørgen Rosenkrantz' *Sorøe Academi takker Gud*, der er dateret 30. november 1655.⁴

Forrest blandt hans tryk på grund af sit omfang og den meget smukke udførelse står uden tvivl Lucius Annæus *Seneca*.

Birgitte Thott, hvis mand Otto Gjøe til Turebygård døde i 1642, boede sine sidste år i Sorø, hvor hun døde i 1662. Hun betalte selv udgivelsen af *Seneca*, der har været særdeles bekostelig. Akademiets professor i jura og moralfilosofi Henrik Ernst skrev »approbatio« til bogen, og hofmesteren samt næsten alle professorerne samt skolens rektor og den lærde hollandske dame Anna Marie Schurman – samt Peder Schumacher – skrev æredigte.⁵

Bogen, der er i folio, er trykt på forskellige papirtykkelser og holder 901 sider. Arksignaturen er gennemført med tre slags bogstaver: antikva-versaler, fraktur-versaler samt fraktur små bogstaver. Pagineringen er ligeledes tredelt: 0-183-324-374, hvortil kommer forord og ærevers.

Erik Dal⁶ mener at tredelingen kunne tyde på, at trykkerne har arbejdet i tre grupper ved hver sin presse, og at arbejdet ikke måtte tage så lang tid, som fortsat sætning, trykning, aflægning og fortsat paginering ville kræve. Bogen har kun eet titelark og er ikke beregnet til deling i tre bind.

Typematerialet er særdeles omfattende og dækker alle skriftgrader fra »Gross Canon« til »Descendian«, hvilken sidste er brugt til marginalnoterne.

Forrest i bogen er Albert Haelweghs portræt af Birgitte Thott efter Abraham Wuchters' maleri. Det usignerede titelkobber, der mellem bygninger og

1. Om svenskekrigen se bl.a. Mogens Strunge: *Om Vasa-Kongerne og Carl X Gustaf*. Da Øresund blev Grænse. Kbh 1940.

2. *Bogvennen* 1978 62-63.

3. Torben Glahn no 22, jvf ovenfor om Peter Jensen.

4. Glahn no 447; der findes flere udgaver af denne bog fra årene 1645, 1656 og 1658, alle trykt udenfor Sorø, foruden udgaven fra 1657, der ikke findes mere; men måske i Karen Brahes bibliotek.

5. *Lucii Annæi Seneca Den vidtberømte oc Nafnkundige Philosophi eller Wissdoms = Elskeris Skrifter som om Sæderne oc et Skickeligt Lefnit handler... Af den sin Næste at tiene Begierer Trolig*. Trykt paa Sorø af Georg Hantzsch/Acad. Bogtrycker sammesteds/Med Privilegio icke at tryckes igien enten heel eller Styckvis udi ti Aar/eller anden Steds fra tryckt at indførís. Anno M DC LVIII. Dette privilegium står jo i Fundatz 1643, se foran. Men måske har Hantzsch ikke underskrevet noget ansættelsesbrev på grund af krigen, eller fundatsen var ikke beskyttelse nok efter Christian IV's død?

6. Erik Dal: i *Levende Biblioteker* i Festskrift til Palle Birkelund 21.1.1981 41-47.

Det tidstypiske usignerede titelkobber til Birgitte Thotts Seneca har i forgrunden en scene med Senecas selvmord ved åreladning, i baggrunden kejser Nero på sin trone, og øverst skuer Birgitte Thott selv ned over sceneriet. Det er måske kobberstikkeren Sebastian Leblin, der er mester for stikket. Siden 300×190. Foto Det Kgl. Bibliotek.

LUCII ANNÆI SENECAE

Den
Vidberømte oc Rasnkundige
Philosophi eller Vjsdoms-Elsteris

SKRIFTER /

Som

Om Sæderne oc et Sticketigt

Lefnit handler /

De

Med Bestandighed i Medgang oc Modgang
det at fremdrage underviser.

Al

Samme Authore paa Latine
skrevet.

Nu paa voris Danske Maal
oversat

Al

Den sin Næste dermed at tiene

Begierer Trolig.

Tryckt paa Borse af Georg Hantsch/
Acad. Bogtrycker der sammesteds /

Med Privilegio icke at tryckes iglen enten heel eller styckvis
udi ij Aar / eller anden Steds fra tryckt at indforis.

ANNO M DC LVIII.

Det bogtrykte titelblad til samme bog er på vej væk fra renessancetypografien mod mere moderne former. Hovedordet SKRIFTER er sat med frakturversaler, der bestemt ikke egner sig hertil. Den er svær at læse, men var netop i disse år meget på mode. Siden 300×190. Foto Det Kgl. Bibliotek.

allegoriske figurer, derunder Senecas død, også har en lille menneskefigur med Birgitte Thotts træk, skyldes måske den lokale kobberstikker Sebastian Lehlin.⁷

Birgitte Thott arbejdede for at åbne den udenlandske verden for danskerne, og i kraft af sine bevidste textvalg, sine sikre præstationer og sin intensitet i arbejdet med at få danskerne i tale på dansk blev hun selv en kulturskaber.⁸

Næppe var imidlertid bogen kommet i trykken, før svenskerne – for anden gang – brød ind i Danmark og oversvømmede Sjælland. Der var altså af den årsag god grund til Birgitte Thotts og bogtrykkerens hastværk med bogens trykning.

I flere svenske biblioteker finder man et elegant indbundet eksemplar af *Seneca*, alle med portrættet. Det drejer sig imidlertid ikke altid om et litterært krigsbytte.⁹ Akademiets hofmester Jørgen Rosenkrantz besøgte den svenske lejr foran København et par gange og havde den smukke bog med til den svenske konges rådgivere, og det lykkedes ham at overtale kong Carl X Gustav til at bestemme, at Sorø Akademi og Gods skulle være kvarter for det kongelige svenske krigskancelli, hvorved akademiet samtidig skulle blive fritaget for de væste følger af besættelsen.¹⁰

Restoplaget af *Seneca*, ca. 200 eksemplarer, skænkede Birgitte Thott til de fattige og kirken i Sorø. Men kort efter hendes død i 1662 lod Jørgen Rosenkrantz restlageret overflytte til København, hvor det blev nedsat til opbevaring i Børsens kælder. I 1709 var der endnu 79 1/2 eksemplar tilbage, de øvrige var bortkommet under transporten fra Børsen til et andet opbevaringssted i København. Og resten blev solgt på auktion.

Det var ikke så mærkeligt, at bogtrykkerne – og især boghandlerne – vægrede sig ved at sætte penge og arbejdskraft i store og kostbare værker. Selv på dansk var de vanskelige at afsætte.

Hofmesterens rejser til København bar i øvrigt frugt derved, at Carl X Gustav den 30. november 1659 (fejl for 1658!) udstedte et såkaldt Salve-Gardebrev for Sorø.¹¹

Allerede den 9. august 1658, altså kun to dage efter den svenske landgang i Korsør, fik en svensk major ordre til af den svenske konge at »salvegardere« akademiet og byen – og herfor »forærede« hofmesteren majoren »paa den ganske Stads vegne 300 Rdl.«. Og samme dag har kong Gustaf ladet forstå, at han efter krigen ville have Hantzsch til Lund og altså blive ansat af den svenske konge dér. Allerede den 16. november 1659, altså to dage efter slaget ved Nyborg, skrev kongen til Hantzsch:

7. Om kobberstikkerne ved Sorø akademi se: Jørgen Sthyr: *Kobberstikkeren Albert Haelwegh*, Kbh. 1965, og samme: *Dansk Grafik 1500-1800*, Kbh. 1943. Der savnes en soransk beskrivelse af malerkunsten mv ved Sorø Akademi gennem tiderne.

8. Marianne Alenius: *Seneca-oversætteren Birgitte Thott, Et fagligt portræt*, i *Danske Studier* 1983 1-47.

9. Sorø I 478, Walde II 224, Sorø Skoles Regnskaber 1658/59.

10. Walde II 224.

11. *Den Danske Vitruvius*, fotolitografisk optryk 1966, II 169 noten.

Datum corsöör 16. November 1659.

An den buchdrucker zu Sohr mitt dem druckerey nacher Schonen zu begeben.

Carl Gustaff.

Unsern gnädigen gruss undt wollgeneigten willen zur vor.

Ehreborne und Kunstreicher lieber getrewer. Demnach Wir gnädigst wollen dass die Buchdruckerey von Sohr nacher Schonen transportiret werde, alls ist hiermit an Euch Unserer gnedigster will undt befehl das Ihr nebst den gesambden druckerey und das da zu gehörig, auch Ewere Famili und Gesellen von gedachten Soer fordersatz auffbrechet, und Euch damit nacher Hellsingöhr und zu furters nach Schonen begeben, massen Ihr hirbey kome undt zu adführung Eweren Sachen undt berürter druckerey ein pass auff benötigte fuhren zu empfang habet. Wegen Eweres Unterhalts und eins hauses zu wieder einrichtung der druckerey in Schonen, haben wir mitt Unseren dasselbst verordneten General Gouverneuer Graff Steinbocken diessfals abrede genommen, undt habet Ihr Euch bey demselben, bey Ewer überkunfft gebühren an zu melden. Wornach Ihr Euch zu richten, undt Wir verbleiben &c.

*Carl Gustaf*¹²

To dage efter var Carl X Gustaf i Göteborg, hvor han afgik ved døden den 13. februar 1660.

Hantzsch' sidste kvittering for sin besoldning ser derfor således ud:

Haffuer Welb: Hr. Hoffmester i Dag betalt mig –54 Rdl: sampt –2 Rdl: Husleje, som er min resterende Besoldning beregnet fra Philipp: 1658 til den 7. augusti Svensken indfaldt udi landet, thi vil jeg hermed haffue Welb: Hr. Hoffmester for for^{bm}: –56 Rdl. Quiterit.

Actum Kiöbenhaffn den 23. Juli 1660

Georg Hantzsch

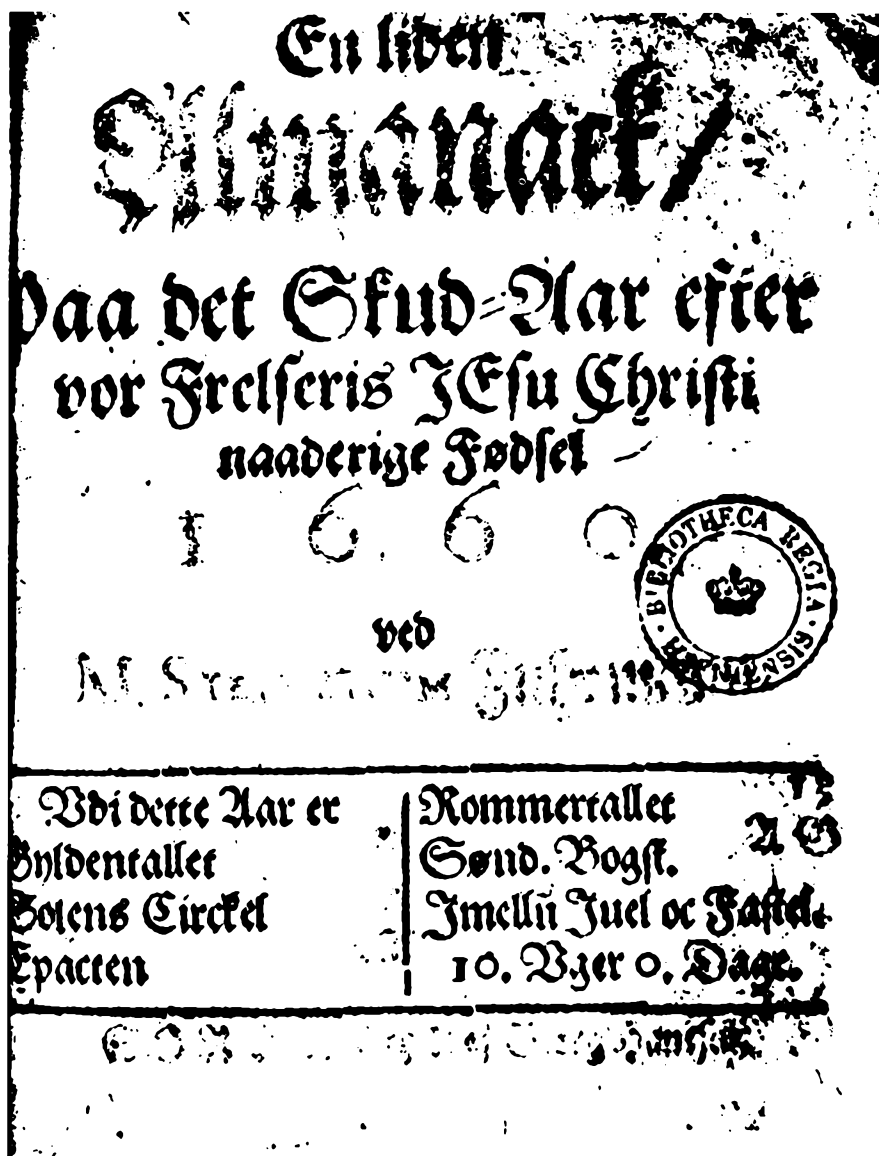
Georg Hantzsch – og Jørgen Rosenkrantz – har altså regnet med, at aftalen med den svenske konge gjaldt allerede fra svenskernes landgang, og ikke først fra svenskekongens besøg i Sorø to dage efter landgangen i Korsør: Så sikker var svenskerne på sejren!

Georg Hantzsch berømmes af alle samtidige kilder som en af fagets bedste udøvere,¹³ og svenskekongen var derfor ivrig efter at få ham til Skåne for at reorganisere bogtrykkervirksomheden dér, da nu Skåne var overgået til Sverige. Efter freden i Roskilde var planerne for Skånes forsvenskning allerede sat i gang, derunder oprettelsen af et universitet i Lund. Biskop Peder Vinstrups forslag herom var færdigt allerede i 1658, og et af punkterne deri omhandlede udførligt indretningen af et bogtrykkeri efter det soranske universitets forbillede. Den svenske konges død i februar 1660 afbrød disse planer, og Lunds universitet blev først oprettet i 1668.

Hantzsch har imidlertid nok haft betænkeligheder, ligesom forholdene efter krigshandlingernes ophør jo stadig var kaotiske. Derfor kvitterer han

12. Rigsarkivet, Stockholm, registratur 1658, nov. dec.

13. bl.a. *De grafiske Fag*, 30. Aarg. 1934 og flere, men alene nyere.

Georg Hantzsch's sidste tryk i Sorø var Stephan Fuhrmann: En liden Almanack paa det Skud=Aar... 1660. Hantzsch trykte Fuhrmann's almanakker i yderligere seks år i Sverig. Almanack og 1660 samt M. Stephanum Fuhrmann samt Hantzsch's impressum er trykt med rødt ligesom romertallene og helligdagene mm: titelblad: 91×72, opslag 91×142. Almanakken indeholder også Prognosticon for det pågældende år. Foto Det Kgl. Bibliotek.

Derimod fik han jo sin afregning kontant, foruden de 54 rdl for tiden 1. maj til 7. august 1658 kvitterer han samtidig, den 23. juli 1660, for sin øvrige besoldning, både for tiden 1. maj 1656 til 1. maj 1657, og for tiden 1. maj 1657 til 1. maj 1658, i begge tilfælde for 200 rdl. og 8 rdl. »Huusleje«. Derfor figurerer han heller ikke i restancelisterne senere hen, og det tjener Jørgen Rosenkrantz til ære, at han allerede i 1660 gør rent bord med den sidste bogtrykker fra akademiet, som nu »skulle rejse udenlands«.

Så drog altså Georg Hantzsch »med Familie og Geseller« mod Malmø, antagelig over Helsingør-Helsingborg, i hvert fald er han installeret i sin nye bolig – og officin – i Malmø i løbet af efteråret 1660, for et af hans første tryk herfra er sognepræsten Niels Sørensens *Threnodia*.¹⁷ Året efter trykte han også *Oratio Votiva*.

Fuhrmanns almanak trykte han på dansk, idet der jo var tilsikret indbyggerne i de gamle danske lande i Sverige dansk sprog.¹⁸

Der var imidlertid ikke tilstrækkeligt arbejde for Hantzsch i Malmø, og i 1663 blev han derfor overflyttet til Lund, hvor han fortsatte udgivelsen af almanakkerne, stadig med betegnelsen *Regis Typogr.* eller *K. M. Bogtr.*, selvom han fortsat var underlagt generalguvernøren.

Det var imidlertid stadig for tidligt: Der kunne ikke leve en bogtrykker i Lund, hvor universitetet jo som nævnt først blev oprettet i 1668, så allerede i 1665 blev Hantzsch forflyttet til Stockholm, hvor han endelig den 30. Oktober 1666 fik behøring bestalling som kongelig bogtrykker:

Wij Carl &c Giöre witterligt, at sidenstund Wi nödig befinne, at wid handen hafwa ett godt och purt Boktryckeri, Wij och til den änden ifrån Skåne hafwa kallat Wår Tro undersåte Ehrlig ock Kunstrijk Georg Hansch, hwarföre Wij, så i anseende till de gode prof, som Oss af den samme konst bem. Georg Hansch några gånger gjordt hafwar, ock den nytta, som det gemena bäste i så måtto deraf kan hafwa, honom nådigst har welat antage og förordna, som Wi ock härmed ock i kraft af dette Wårt öppna Bref antage ock förordne honom, Georg Hantsch, at wara Wår Boktryckare, ock skal han wara förplichtat, näst den trohet och huldskap, Oss och Cronan han skyldig är, årligen at trycka Kongl. Mandater, Riksdagsbeslut, Recesser ock annat, hwad honom sub titulo Majestatis af Oss uppålagt blifwer, ock andre hans Antecessorer præsteret hafwa med egen bekostning, hwaremot Wi honom Nådigst wela frikallat hafwa för alla Borgerliga utlagor ock beswär, ehwad namn de hafwa kunna sålänge Oss behagar honom wid samme wäretet bruka ock behålla; ock på det han desto flittigare ock bättre må kunne præstera det arbete som oss nådigst täckes honom pålägga, da bestå Wij honom årligen den lön ock uppehälle som andre Wåre Bocktrückare haft ock åtniutit. Hwarefter Wart Cammer=Collegium, jemte alla andre som wederbör, wete sig hörsaml. at esterrätte, icke görandes honom häremot hinder, mehn eller förfang i nogen Måtto. Till yttermera wisso &c. Datum Stockholm d. 30. Oktober A^o 1666.«¹⁹

17. Klemming og Nordin 212.

18. Strunge, anf værck. Palle Lauring: *Svenskekrige og Enevoldsmagt*, Kbh. 1970.

19. Rigsarkivet i Stockholm.

Kongl: Majst:^{ts} PLACAT,

Angående
Interesserne.

STOCKHOLM,
Tryckt aff Georg Hantzsch/ Kongl: Booktr.
Apr 1666.

Den 30. oktober 1666 fik Georg Hantzsch bestalling som kongelig bogtrykker og skulle bl.a. trykke de kongelige forordninger og plakater. Og først nu kunne han derfor kalde sig Kongelig Bogtrykker. Her vises titelbladet til hans plakat om interesserne = renterne. 188×143. Foto Det Kgl. Bibliotek.

Samme dag fik Hantzsch tre års privilegium på, at han i Stockholm måtte trykke almanakker, samt toldfrihed på papir, idet »han först ock främbst förmedelst flyttningen ifrån Skåne nästförledne åhret, som sedermera här i staden, sine medell most tilsättia«.

Han fik dog ikke megen gavn af dette privilegium, thi andre bogtrykkere udgav almanakker,²⁰ og Hantzsch døde allerede den 7. juli 1668. Han var antagelig da godt 70 år gammel.

Hans enke fortsatte i sit eget navn, men snart giftede hun sig med Niels Wankijf, søn af præsten Nils Olsson fra Wankiwa, der allerede den 26. maj 1669 fik sin bestalling som kongelig bogtrykker.²¹ Trykkeriet »var ikke særlig stort og har til tider kun haft to presser«.²²

Georg Hantzsch' aflønning i Sverige synes uoplyst, men da hans efterfølger i Malmø (en landflygtig ungarsk adelsmand, Vitus Haberegger) kom dertil 1666, tillagdes der denne »200 daler Sölf mynt åhrligen«. Det svarer til, hvad den tidligere »GeneralGouvernementtz bogtryckiare« oppebar, så det har altså også været Hantzsch besoldning. Det svarede også til, hvad han havde oppebåret i besoldning ved akademiet i Sorø.²³

Georg Hantzsch' datter blev gift i Stockholm i 1677. For nogle år siden fandt jeg et folioark, med nogle bryllupsvers.²⁴

Og her taber vi så Sorø Akademis sidste bogtrykker i 1600-årene af syne.

20. Han fik dog trykt Fuhrmans Almanak for året 1667.

21. Klemming og Nordin 174. *Nordisk Bogtryckkonst*, årg 41, 393 ff, årg 42 57 ff.

22. *Nordisk Leksikon for Bogvæsen* I 407.

23. Klemming og Nordin 212.

24. hos en antikvarboghandler i England, T Hannas.

Hantzsch's datter Anna Salome blev gift i Stocklom (!) den 28. juni 1677. Da havde Hantzsch selv været død i næsten ni år. Der var vistnok ingen sønner, der kunne videreføre bogtrykkertraditionen, der havde været i familien siden 1545, men hun har måske haft det bedre som bankbogholdermadame! 336×210. Foto E. Lyngse Foto Aps., Roskilde.

Bogbindere

Ved akademiet var også ansat en bogbinder. Ved Henrik Kruses ansættelse som akademiets bogtrykker i 1641 havde bogbinder *Jan Diephorst* virket der i hvert fald fra regnskabsåret 1639/40. Han købte sammen med de øvrige exercitiemestre det hus, han boede i, »som er ud til Gaden 9 Bindinger langt, een Lofft höy, brøstfældig paa Lofft och Thag, sambt hosliggende Hauffue udi Længden – 120 Allen, och i Breden – 12 Allen.« Det blev vurderet til 90 Rixdaller.

Hvor denne ejendom lå i Sorø vides ikke, men stort har det ikke været. Prisen er også derefter.

Aflønningen var heller ikke stor: foruden sit »deputat« (: løn i andet end kontanter) på 10 pund rug og 10 pund byg årligt fik han et huslejetilskud på 6 rdl! Resten måtte han selv fortjene på sit arbejde, men han havde jo også meget at lave, alle bøger skulle indbindes, som regel i skindbind, evt. pergament eller med pergamentsryg.

Gennem årene kvitterer Jan Diephorst, der stammede fra Holland, selv for sine årlige leverancer til akademiet og skolen. Den 23. september 1645 beder skolens rektor Ramus Poulsen Vinding skriveren Matz Jensen om at betale Diephorst for nogle bøger, »som han indbundet haver, og skal til Præmia udi Skolen uddeles«, for i alt 1 dlr. 1 fl 4 b . Som regel skriver Diephorst selv regningen, bl.a. for regnskabsåret 1645/46: »Verteyknis wat Ik Jan Diephorst Bockbinder vor de Konicklücke Academie ende Schole op Soer Gemackt hadde, den 12. January A^o 1645.« Heri nævner han nogle skrivebøger »met goldene boeckst.«, forskellige ark »Groen Pergament« og en »Quitantz=Boeck« samt »Catalogus Bibliotheca Sorana vergült in corduaen met Südebant (: silkebånd) vann 2 boeck papier«. Regningen lyder på ialt 16 Rdl. I regnskabsåret 1646/47 løber regningen op på 27 Rdl 1 fl

Der brugtes meget papir og blækpulver på skolen og akademiet, men papir blev foruden af bogtrykkeren og bogbinderen leveret af apotekereren og, sammen med bøger til skolens brug, af Joachim Moltke. Derfor måtte Diephorst tage det hele med: I 1644 kvitterer han for en del pergament, bl.a. »31 Juny Half arck pergament, 1 fl « og »Trommel un vel opgespannen 3 fl «. (En tromme opspændt!)

I november 1655 har han indbundet »100 Academix bøner...« og regningen herfor er underskrevet »paa min Faders Vegne« af Anna Diephorst, der også kvitterer for huslejetilskudet for tiden 1. maj 1656 til årsdagen 1657. Skriveren har ikke rigtig tænkt sig om, da han skrev kvitteringen, idet han om de 6 rdl. skriver, at hun »paa min husbands Vegne vil haffue hans Welb: nöygagtigen qwiteret«. Men under datoen 23. marts 1657 skriver hun »paa min Faders Vegne, Anna Diephorst, Egen Hand.«

Han må have været syg nogen tid, for først senere findes i Universitetsmatriklen: »Johannes Diephorst, a typographo Academiæ (: Universitetets), Petro Ioannis Morsingio, in Bibliopegum Sora evocatus 27. 12. 1657.« (Johannes Diephorst, i bogbinderiet hos akademiets bogtrykker Peter Johannes Morsing, er død den 27.12.1657.) På dette tidspunkt var Morsing jo universitetsbogtrykker, men i hans sorøtid hørte bogbinderen under ham som akademiets bogtrykker.

Allerede i december måned 1656 kvitterer den nye bogbinder *Søren Andersen* for arbejde, udført for skolen, men ud over at han overtog Diephorsts ejendom for de ovennævnte 90 rdl og i nogle år fik betaling for udførte arbejder, kender vi intet til ham. For sit tilgodehavende kvitterer han først på lige fod med de øvrige exercitiemestre – den 13. marts 1662. (5 rdl 2 $\frac{1}{2}$ fra den 18. november 1657!).

Hvis bogbinderen har udført arbejde privat for professorerne eller andre, har det jo været på de pågældendes regning, og så er der ikke bilag herfor i akademiregnskaberne. Det kan derfor ikke ses, hvorvidt det er Diephorst, der har foretaget indbindingen af Stephanius *Notæ* eller Søren Andersen af Birgitte Thotts *Seneca*.²⁵

25. Om akademiets bogbindere og bogtrykkere samt akademiets bibliotek se: Alfred Glahn i Aarog for Historisk Samfund for Sorø Amt XIV 1926, 45-90.

Excurs

Glückstad

Allerede i 1632 havde Christian IV anset det fornødent at styrke sin position i hertugdømmerne ved at ansætte en kongelig bogtrykker i Lyckstade (: Glückstad) og betale de dermed forbundne udgifter, medens han, mod universitetets modstand, ikke dengang ville eller kunne sætte sig i udgift til en bogtrykker ved Sorø Akademi.

Bogtrykker Andreas Kock blev, efter at have virket i København i nogle år, ved kongeligt privilegium af 21. november 1632 indsat som bogtrykker i Glückstad, hvor han, for en årsløn af 100 rigsdaler samt fri bolig skulle trykke »huis (: hvad) hannem aff os bliffer befallet ... och schall hand frii og uden betalling trycke alle *patenter* och *placater*, som ickun er paa eet Arck papiir, och alleene haffue betalling for papiiret. Medens huis hand tröcker offuer eet Arck papiir, schall papiiret, med Tröckerlönnen, hannem betales ...«

Han beskæftigede to svende og et par drenge, og først hans søn fik i 1660 en fast korrektør, studenten Christoph Ditmar.

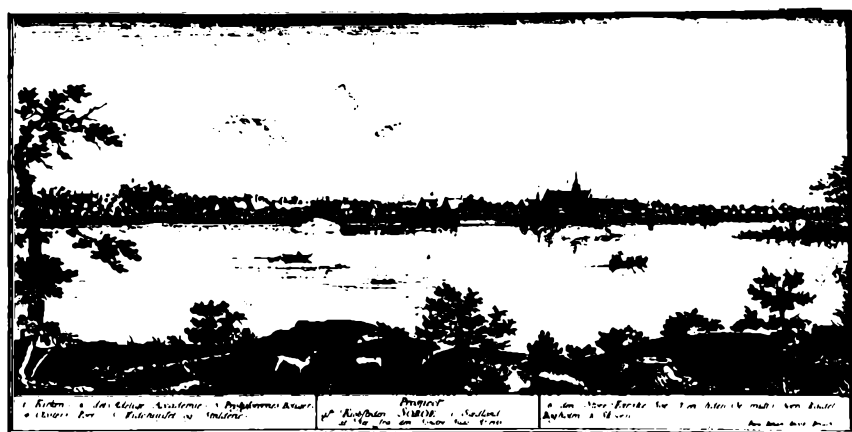
I tiden fra 1632 til sin død 1656, altså i 24 år, trykte han ialt 156 værker i bogform, hvoraf 38 offentlige tryk, og 118 tryk for private, heraf igen 53 ligprædikener. Han brugte ca. 20-25 »Bogen« (: bøger-á 25 ark – 1/20 ris.) årlig og boede »am Wall bey der gewesenen Wassermühle«, i et hus i to etager – i 1932 lå det der endnu!

Andreas Kock trykte altså ca. 6 værker årligt, i gennemsnit trykte Henrik Kruse ca. 10 værker om året i de år, han virkede ved akademiet, medens der fra Peder Jensens officin i Sorø udgik ca. 17 arbejder årligt.²⁶

Andreas Kock trykte bl.a. Søren Terkelsens *Den Hyrdinde Astræa* i 1645 og *Astree Siunge-Choer* 1648. Den første bygger på Honoré d'Urfes mægtige franske roman og oversættelserne efter Johan Rist's tyske vers (med diskant- og basnoder) men har dog kun hyrdenavnet fælles. Den anden udkom i tre hefter, hver med 20 viser, »der udi findes stemmerne til mesteparten af de viser, som udi den danske Astree er indførte«.

26. Se: Josef Benzing: *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet*, 2. verbesserte und ergänzte Auflage, Wiesbaden 1982. Foruden 7 sider henvisninger til litteratur om bogtryk i almindelighed nævner den alle kendte i Tyskland virkende bogtrykkere i tiden med datoer for fødsel og død, etablering og flytninger og ofte antal tryk. Se under Glückstadt med litteraturhenvisninger.

1747-1813

Prospekt af Sorø stukket af Johan Jacob Bruun, og gjort af H. Quist 1755. Nu er Sorø blevet købstad, og man ser foruden akademiet og kirken talrige større bygninger, derunder Klosterporten (4), der klumper sig sammen på den lille Sor-ø. På søen dengang som nu foregår en livlig sejlads. Byen er helt omgivet af skovene. Fra Johan Jacob Bruuns Atlas Danica.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Sorø Akademis genoprettelse

Da Frederik II's kongelige skole i Sorø St. Hansdag 1737 lukkede sine porte for at blive genoprettet i 1822 var det fordi »den var i meget slet stand«, både faktisk og økonomisk, og i årene efter 1737 fandt der uden held forhandlinger sted på foranledning af en kommission, der skulle søge den soranske skole genoprettet.¹ I efteråret 1746 indledtes der yderligere drøftelser mellem den nye amtmand i Sorø fra 1746 greve Heinrich den VI Reuss og den nye godsejer på Tersløsegård *Ludvig Holberg*, der fuldtud kunne tilslutte sig tanken om skolens og nu tillige akademiets genoprettelse, og Holberg tilstillede i den anledning grev Reuss *Nogle Betænkninger over det Soranske Academies Indretning og Vedligeholdelse, som underkastes Deres grævelige Excellences Correction.*²

Efter en gennemgang af bestemmelserne om organisation, undervisning, lærerkræfter mv anfører Holberg følgende: »Naar man mærkede, at de studerendes Tal tiltog, kunde med Tiden en privilegeret Bogtrykker og Boghandler eller een, som ernærede sig af begge Professioner, tillades at nedsætte sig i Sorø ...«

Først længere hen i forhandlingerne, og efter fornyede drøftelser med Holberg, kommer dette forslag med i Reuss' endelige projekt for fundatsen af 6. maj 1747. Det blev imidlertid forkastet af kommissionen, der ikke mente, at et trykkeri var fornødent og »paa denne tiid ey til nogen Nytte i Fundationen af indsætte: Vel er det sandt, at der ved det gamle Ridder Academie var en privilegeret Bogtrykker, som tillige var Boghandler eller Commissionaire for Boghandlere; Men den Tiid var Status anderledes, Saasom I^{mo} Academiet var ey aleene for Adelen, men ogsaa for plebejis, og de samme Skikke vare da sammesteds med Deposition og Examinibus, som i Kiøbenhavn; 2do blev af Professoribus og Philosophiæ Magistris disputeret med trykte Disputatser, samt andseelige Værker der trykte og oplagde. 3^{uo} Maae eragtes, at da Boghandlerne i Kiøbenhavn have næppe det tørre Brød, formedelst Mangel af Bøger-Liebhave og disses i nærværende Tiider store Penge-Mangel, saa bliver ey at vente, at en Boghandler sætter sig ned i Sorøe, for at kunde blive der ret længe boende; da og alle behøvende Bøger kunde uden stor Uleylig-

1. Om kommissionens arbejde se *Danske Magazin* 6 rk III 223 ff, Aktstykker vedrørende Genoprettelsen af Sorø ridderlige Akademi.

2. Alfred Glahn: *Sorø Akademi og Holberg*, udgivet af Holbergsamfundet af 3. december 1922. Kbh. 1926.

Kopibog: I Sorø Akademis Bibliotek opbevares hofmester Carl Juels Copibog, der indeholder hans håndskrevne kopier af breve og dokumenter fra hans tid som hofmester på akademiet.

hed enten fra Kiøbenhavn eller fra Holland forskrives. Men 4to en Bogbinder holde de for bør haves ved Steden ... Men hermed et det dog langt fra deres Tanker, at hvad io Professores Sorani, eller andre der til det Ridderlige Academie hørende vilde skrive og udi Trykken udgive, maatte der paa Steden, af hvem som Ober-Hofmesteren beskikker, censureres og Approberes, og med saadan Paaskrift, uden at komme under andres Censur, blive trykt, saa vel her i Kiøbenhavn som andetsteds.«

Her gav man altså til slut en »indrømmelse« til de af majestæten udnævnte professorer, fulgte altså universitetstanken fra 1643.

Den 7. juli 1747 approberedes *FUNDATZ for det Ridderlige Academie paa Sorø*, men det endelige dokument fik først majestættens underskrift et par uger senere. Den højtidelige indvielse af skole og akademi med majestættens og baron Holbergs nærværelse og grev Reuss' »siirlige oration« på dansk kunne finde sted den 26. juli 1747. Kongehuset og adelens sprog var jo tysk

Fotografi fra ca. 1870erne visende fra venstre først Klosterporten, dernæst Bogtrykkergården og endelig det såkaldte Renaurds hus.

Foto Det Kgl. Bibliotek

FUNDATZ

for
Det Ridderlig
ACADEMIE
paa SORÖE.

CHRISTIANSBORG-Slot, den 7de Julii Ao. 1747.

—————
R I D D E R L I G
Trykt hos Directeuren over Hans Kongel. Majestæ, og Univ.
Bogtrykkerie Johan Jørgen Høpffner.

Fundatzen for det Ridderlig ACADEMIE paa Soröe blev naturligvis trykt hos den kongelige bogtrykker Johan Jørgen Høpffner, og Lindgren fik aldrig anledning til at anvende majestætens spejlmonogram. Til gengæld kunne han efter fundatsens indhold senere med rette bruge akademiets og Holbergs våben.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

(og fransk) både i skrift og tale, men det danske sprog til indvielsen var ikke alene af hensyn til den nye friherre og dennes tanker, men til de nye tider: *Forelæsningerne ved det nye akademi skulle holdes på dansk – og være offentlige*. Fundatsens § IV 4 havde da fået denne affattelse:

»Som vi allernaadigst tillade, at til dette Vort Ridderlige Academies Nytte en Bogtrykker, en Boghandler og en Bogbinder sig i Sorøe Bye maae nedsætte, og Vi allernaadigst vilde give disse Privilegier til dem, for hvilke Ober-Hofmesteren gjør Allerunderdanigst Ansøgning, saa i Henseende til den ringe Fordeel, som det sig, ved Academiets Begyndelse, kand forvente, vilde Vi ogsaa Allernaadigst forunde dem ovenmeldt [nl i § IV 3] frihed, for alle Personelle Skatter og Byrder, saa at de ikke med nogen af Byens Bestillinger besværes, dog maa de ikke deraf tage Anledning, at vilde frasige sig de Værgemaal, som dem, efter Loven, kand tilfalde.«

Og i fundatsens § IV 5 hedder det:

»Hvad Professorerne i Sorøe eller andre, som henhører til dette Vort Ridderlige Academie, vilde skrive og i Trykken udgive, maae ogsaa der paa Steden af den, som Ober-Hofmesteren dertil beskikker, censureres og approberes, og saaledes, uden at komme under andres Censur, blive trykt saavel her i Kiøbenhavn, som paa andre Steder; og, paa det at herudi kand være god orden, skal alle saadanne Skrifter udi en Protokoll, som med Academiets Segl er autoriseret, enregistreres, hvorved Professorerne hvert Aar forrette Notarii Embede.«³

Selvom Holberg allerede fra den 1. maj 1751 overdrog indtægterne af sine godser til akademiet, var der stadig vanskeligheder med dettes økonomi; og der var i hvert fald ikke penge til, at akademiet kunne ansætte og lønne – eller give tilskud til – en bogtrykker. Kun i hovedstaden var der økonomisk grundlag for bogtrykkerier, i provinsen var der kun existensmuligheder for bogtrykkere i Ribe og Helsingør, når de samtidig kunne få privilegium på avisudgivelse. I Sorø var der ikke grundlag for et sådant, byens indbyggertal var alt for lille (1769: 535, og i 1801: 595), og oplandet lå på den anden side af skovene!

I årene op til 1757 bestod lærerkollegiet ved akademiet af: Professor i jursprudence *Isaac Andreas Cold*, professor i teologi *Peder von Haven*, professor i filosofi og matematik *Jens Kraft*, professor i statsvidenskab *Jens Schelderup Sneedorff* og professor i moralfilosofi og lærer i tysk *Johann Bernhard Basedow*. De ønskede alle gerne at få deres lærebøger og andre værker trykt og var ivrige for at få et bogtrykkeri i stand og erindrede derfor jævnlige hofmesteren om fundatsens bestemmelser herom.⁴ Et bevis på professorernes ivrighed er, at kobberstikkeren O. H. de Lode allerede i april 1756 udførte en kobberstukket titelplade til akademiet:

3. Ranvig: *Sorø-Krøniken* II 228.

4. Om Sorøoplysningen se bl.a. *Dansk Litteraturhistorie* 2 udg 1976 II 162 ff.

i det sidste Gennem, og venter nu yderligere Oplysning og Forklaring til Daudens Bekræftelse og min Dags Tegn. I hvilket jeg dog ikke formoder vil være nødvendigt maalt af mig worden forelagt, da skal jeg efter Muelighed og Omstændighedsomstændigheder søge at skaffe den Bemærkning til Rigsraadet for mit Anvending; At det var min Dags Mands Indflydelse, Flid og Arbeidsomhed, der til minbragte Sorøe Academie Baroniet Holberg, og efterlod det en anseelig besparet Capital, mod at fratræde sin Inspection. Fortjener jeg da til Belønning, at skal behandles uretfærdigen?

Sorø den 12de November 1789. -
 B. Krafts.

Det har været stærkt omdiskuteret, hvem der bragte Holberg i forbindelse med greve Reuss. Billeskov Jansen har i Ludvig Holberg værker i tolv bind, 1971, bind 11 243 vist et brev fra akademiets inspektør Krafts enke Bolette Borthus, der bringer tvivlen til ophør: At det var min Sal. Mands Indflydelse, Flid og Arbeidsomhed, der tilvejebragte Sorøe Academie Baroniet Holberg, og efterlod det en anseelig besparet Capital, mod at fratræde sin Inspection. Fortjener jeg da til Belønning, at skal behandles uretfærdigen? Peter Kraft var fra 1747-1761 godsinspektør på akademiet. I 1742-43 havde han oversat de første par årgange af det engelske tidsskrift Spectator og havde fra sin ungdom i Norge kendt Holberg. Foto Rigsarkivet.

»For velædle Hr. Ries forfærdiget udi Kobber=Stik en TitulPlade til Afhandlinger fra det Kongl. Ridder Academie paa Sorøe, hvorfor er mig efter nöyeste accord for inventere og at udføre samme rigtig betalt 12 Rdlr saavel som for 30 exempl: af samme 1 R 8 ß , for hvilke Tolv Rixdaler 1 R 8 ß wedbørlig quitterer

Kiøbenhavn d 26 April 1756

O H de Lode

Andreas Cold fik beløbet refunderet af hofmester Juel, »da denne Kaaber-Plade er destineret til Academiske Afhandlinger.« Den ses ikke anvendt på soranske tryk fra København eller Sorø.

Efter Holbergs død den 28. januar 1754 tilfaldt hans godser og hans øvrige formue Sorø Akademi, herunder også hans bibliotek, hvoraf akademiet i forvejen havde adskillige bøger. Carl Juel søgte derfor kongen om tilladelse til at sælge dubletterne på auktion og anvende provenuet til indkøb af fysiske instrumenter og andre bøger. Dette bevilgedes i januar 1755, »naar de bedste editioner og ziirligste og best conditionerede böger bibeholdes,« og auktionen blev afholdt torsdag den 18. marts 1756 hos regiments-quartermester Michael Bredahl i »hans iboende Huus« i København. En katalog på ialt 475 numre, omfattende såvel Holbergs som diplomaten Niels Griis' som biskop Londemann Rosencrones dubletter fra tidligere donationer til akademiet, blev trykt hos bogtrykker Andreas Hartvig Godiche i København og det eneste bevarede exemplar ligger som bilag ved akademiets regnskaber i Rigsarkivet.⁵

I hofmester Carl Juels copibog findes refereret flere skrivelser med professorerne om et bogtrykkeri. Samtidig med, at Carl Juel skrev til kongen har han nemlig skrevet til professorerne om et bogtrykkeries oprettelse og indret-

5. Bogvennen 1936 94-95: Torben Glahn: Om Holbergs exlibris.

Den nævnte off. Ries forfærdiget udi Kobber=Stik ¹⁴⁹³
 ad TitulPlade til Afhandlinger fra det Kongl. Ridder
 Academie paa Sorøe, som for mig
 efter migst. de accord for inventere og at udføre
 samme rigtig betalt 12 Rdlr saavel som for 30 exempl:
 af samme 1 R 8 ß , for hvilke Tolv Rixdaler 1 R 8 ß
 wedbørlig quitterer Kiøbenhavn d 26 April 1756
 Sommaalt 12 Rtl 8 ß for de
 mig betalt 12 Rtl 8 ß . Excellens
 H. Juelens Haand Juel osv. for
 mig betalt for stik, og 30 Rtl
 guld, indbetalt paa for Rens og
 Niels Griis og hans Juel.
 S. R. Acad. d. 26 April 1756.
 Off. And. Colden.
 De disse Exlibris, er dediceret til Academiets Afhandlinger.
 Li aprob. sigt for af 12-1-9 - Cjuel 1-2

Jomfru Ries kan næppe være andre end jomfru Marie Liungsaa, med hvem Jørgen Riis skulle have holdt bryllup dagen efter sin død. Riis udgav 1744-45 Den danske Spectator samt Sande- og Granskningsmand, og i den livlige polemik, der opstod omkring spectatorlitteraturen deltog bl.a. akademiets godsinspektør Peder Kraft og professor Jens Schelderup Sneedorff, og forbedrede sig på at deltage i diskussionen fra Sorø; de bestilte derfor denne kobberplade til deres påtænkte skrifter.

Odoard Helmond de Lode, Ch: R.S. del et sculps: betyder, at Lode var kobberstikker for det Kgl danske Selskab for den danske Historie- og Sprogs Forbedring (altså ikke Videnskabernes Selskab). de Lodes rokokovignet er smuk og tidstypisk, men ses ikke anvendt hverken af Sorø Akademi eller andetsteds.

Foto Rigsarkivet.

ning, dog på det vilkår, at *professorerne selv skal betale omkostningerne ved dets oprettelse og drift.*

I copibogen findes først professorernes svar på Juels forslag. Brevet er udateret og indeholder professorernes mindstekrav til trykkeriet, nemlig »latinske Typer til latinske Bøger og danske Typer til alt det danske, som ellers ey vil kunde leveres her fra Pressen.« Endvidere stiller professorerne det krav, at bogtrykkeren kan blive forsynet med tilstrækkelig husrum og ildebrændsel på akademiets bekostning, medens Carl Juel forlanger, at professorerne skal svare rente af den i trykkeriet indskudte kapital, idet de samtidig skal love at holde det i forsvarlig stand.

Til sidst står diskussionen alene om de latinske typer, som professorerne holder fast på bør anskaffes, og som Juel åbenbart nægter at betale for. Den næste skrivelse i copibogen viser professorernes stædige krav herpå og også, at de om fornødent er parate til selv at bekoste de latinske typer, når blot de kan få bogtrykkeriets indretning gennemført, således at de kan få deres bøger udgivet.

Efter at auktionen havde fundet sted, kunne hofmesteren den 28. juni 1756 indsende ansøgning til kongen om oprettelse af et bogtrykkeri ved akademiet, og godt 3 uger efter kommer så *det kongelige rescript af 23. juli 1756 om et bogtrykkeries oprettelse.*

Rescript af 23. juli 1756

Friderich den Femte pp.

Vor synderlig Gunst tilforn! Det er af en Din til Vores Geheime=Raad i Vores geheime Conseil og Ober=Secretaire i Vores Danske Cancelli, Os elskelig Hr. Johan Ludvig Holstein, Baron til Ledreborg, Ridder pp afladt Skrivelse, dateret den 28. jun: h.a. bleven Os allerunderdanigst refereret, at Vores allernaadigste Foundation for Sorøe Ridderlige Academie, dens 4. Cap. 4.Art. vel tillader og allernaadigst bevilger et Bogtrykkeries Indretning for Akademiet, men at ingen Bogtrykker sig dertil har anmeldt eller ved Akademiet villet andsætte, uden at vorde tillagt en aarlig Løn; hvorfor, siden det dog baade er fornødent og til Bequemmelighed for Lærerne, som, naar de vilde skrive eller udgive noget udi Trykken, forarsages større Bekostning, naar det andetsteds skal trykkes, foruden, da de ey selv, som fraværende, kan have Leylighed til at eftersee Correcturen af deres Skrifter, derved mange Trykfejl kan indløbe, hvilket ellers maatte tiene til en Prøve paa deres Duelighed og Flittighed, Du til et Bogtrykkeries Indretning og Anskaffelse ved Stædet haver indstillet følgende Poster:

1. At Akademiet selv bekoster et Bogtrykkerie i saa fuldkommen Stand at det fornødne der kunde trykkes, som formeenes at kunde skee med 500 til 600 Rdl^s Udgift, og blev det ringeste det kunde anskaffes for.
2. At Akademiet anskaffer Værelser til Bogtrykkeriet, for en Svend og Dreng, som tillige maatte nyde til frie Ildebrand 6 Favne Brænde og 12 Bønder Læs Tørv.
3. At de samtlige Academiets Professorer skulde staae for Bogtrykkeriets aarlige Bekostninger samt dets vedligeholdelse, saa at Akademiet dermed

ey havde videre Bekostning i nogen Maade; desligeste at Professorerne til Academiet burde betale Rente af den til Bogtrykkeriets Indretning for det første anvendend Capital; Men om Omstændighederne skulde udkræve, at de ey længere kunde paatage sig at staae for Bogtrykkeriets udgifter og Omkostninger, de da skulde være pligtige til at levere det igien til Academiet i god og forsvarlig Stand; dog i fald samme ved Ulykkelig Ildsvaade eller anden Hændelse skulde tilføjes noget Vanheld, de dertil ey skulde være ansvarlige.

4. At for Academiet skulde aarlig trykkes uden betaling Catalogi Lectionem, samt Programmata, som maatte udgives, og de Orationer som holdes af Professoribus paa høytidelige Fester og solenne Dage, paa hvilken Maade formenes, at Academiet med liden eller saa got som ingen Bekostning kunde blive forsynet med et Bogtrykkeri, og Oberhofmesteren med de nuværende Professorer og deres Efterkommere kunde besørge Værkets Vedligeholdelse, samt om de i Tiden og længere dermed skulde finde deres Regning, dem maatte agtes at være mest nyttig og fordelagtig for Academiet.

Ligesom Du dig ellers proponerer om ikke dette Bogtrykkerie maatte have de samme Privilegier som andre Bogtrykkerier ved Universitetet udi Vores Kongelige Residentzstad Kiøbenhavn enten allerede er, eller herefter bliver benaæde med. Og endelig, om ikke til dette Værks første Bekostning og Indretning maatte anvendes de Penge, som ere indkomne for de bortsolgte Doubletter af Academiets Bibliotheque, der omtrent beløber sig til den Summa, som efter anmeldte Overslag dertil vil medgaa. Thi giver Vi dig herpaa tilkiende, at der paa den af Dig saaledes foreslagne Maade et Bogtrykkerie ved Sorøe Academie maa indrettes, og dertil anvendes, hvad af Academiets Bibliotheque solgte Doubletter indkommer. Saa maa og den derved antagne Bogtrykker nyde ey alene de i så Maade ved ovenmældte Fundatz tilsagde Privilegier got ad, men endog have samme Privilegier, som andre Bogtrykkerier ved Universitetet i Kiøbenhavn enten allerede ere, eller herefter kunde vorde forundt. Derefter Du Dig allerunderdanigst vide at rette, og ellers at indberette at denne Vores allernaadigste Befaling er Dig til hænde kommen. Befalendes Dig Gud. Skrevet paa Vort Slot Fredensborg d: 23. Jul. Anno 1756.

Under Vor Kongl. Haand og Signet.
Friderich R / J. L. Holstein.

Endelig forsøger professor Peder von Haven den 28. august 1756 at få bragt forholdene mellem professorerne og akademiet ind i de rette rammer, idet han foreslår visse retningslinier for den daglige drift, derunder hvem der skal være director for trykkeriet, idet han henstiller til hofmesteren, at det må gå på omgang mellem professorerne, medmindre hofmesteren selv vil påtage sin hvervet.

Og da tingene nu var faldet på plads og hofmesteren havde bekræftet v. Havens forestilling kunne pastoren på samtlige professorers vegne den 23. oktober 1756 underskrive kontrakten med den nye bogtrykker:

Lindgrens kontrakt

Contract.

Jeg underskrevne antager Bogtrykkeriet paa følgende Conditioner: Naar jeg af Academiet maa nyde de for en Bogtrykker accorderede Huus=værelser og Ilde=brand, og de Herrer Professorer aarligen vil give mig 240 Rd^r, imod at jeg herved tilforpligter mig at skaffe aarlig færdig fra Trykken saameget Arbejde, som efter de i samme accord fastsatte Priser kan beløbe sig til samme Summa, nemlig 240 Rd^r, samt tillade mig at bruge for min egen Deel, naar Tid og Leyiighed vil tillade, de til Bogtrykkeriet henhørende Typos, Presser etc.; saavidt det uden Forsinkelse eller Ophold i det mig af Professorerne paalagde Arbejde skee kan, saa lover og forpligter jeg mig til at vedligeholde Bogtrykkeriet under følgende Conditioner:

1. At mig for et Oplag indtil 500 exemplarer betales for hver Ark efter de af mig indgivne Prøver
Med Corpus=Stiil foruden Marginaler og Noter
i ordentlig Format 14 ⌘
Cicero=Stiil med Marginaler og Noter 14 ⌘
Ditto uden Marginaler og Noter 12 ⌘
Middel Stiil med Marginaler og Noter 12 ⌘
Ditto Stiil uden Marginaler og Noter 10 ⌘
Tertia Stiil med Marg: og Not: 10 ⌘
Tertia Stiil uden Marginaler og Noter 9 ⌘
Secunda foruden Marginaler og Noter 9 ⌘
Catalogi, Liig og Brude-Vers Arket 8 ⌘
2. At fra 500 til 1000 Exemplarier tillægges
paa Arket i ovenanførte Summa 2 ⌘
3. At jeg paa min Bekostning vil vedligeholde de af Academiet anskaffede Latinske Typos, iligemaade bekoste alt hvad til Bogtrykkeriets Vedligeholdelse kan udkræves, som Farver, Vaske=Børster etc.; og betale til Academiet den aarlige accorderede Rente af den paa bemældte Typis anvendte Capital, som er 500 Rd^r med 5 pr.C^{to}, saa at Bogtrykkeriet og dets Vedligeholdelse ikke skal komme DeH^{rer} Professorer til nogen videre Udgift eller Bekostning, end hvad enhver efter anførte Priis betaler for de Ark, som han lader trykke. Skulde Bogtrykkeriet ved Ildebrand eller andre ulykkelige Tilfælde som Gud i Naade afværge, komme til Skade, da er jeg dertil ey ansvarlig efter det Kongelige Rescript herom af 23. Jul: sidst-leden.
4. At trykke for ovenmældte Priis alle de Værker, som mig af Professorerne leveres, enten det er deres eget Arbejde eller ey, dog saa, at en Professors Arbejde altid først foretages, og i fald flere paa een Tiid skulde levere noget til Trykken, da at foretage og befordre det i den Orden, som det er bleven approbered leveret.
5. Dersom Bogtrykkeriet skulde finde saa stor Søgning, at jeg ikke selv alene, uden forstor Ophold, kunde forrette det, skal jeg være betænkt paa at antage flere Folk, dog saaledes, at Academiets Arbejde altid først besør-

ges, og at jeg ikke selv eller ved anden lader noget Arbeyde foretage i Bogtrykkeriet, saalænge det mig af Academiet og Professorerne paalagte Arbeyde endnu ikke er afgjort.

6. Og endelig lover jeg at holde alting ved Bogtrykkeriet i saa forsvarlig Stand, og at anvende paa Trykken saa megen Flid, at den kan recommenderes sig hos Publicum, og at Academiet ikke skal have Aarsag til at være misfornöyet med mit Arbeyde, eller blive nödt til at antage nogen anden.
7. Af Papir skal jeg og stræbe, saavidt muligt, naar det begiæres, at forsyne Bogtrykkeriet med det, som er got, og af beste Sorter, og det for saa billig priis, som muligt er.

Sorøe den 23 Oct: 1756

Jonas Lindgren
(L. S.)

Naar Sr Jonas Lindgren foruden denne Contract vil kolde sig det deri ommældte Rescript af 23de Jul: sidstleden efterrettelig, som i alle andre Maader, saa i sær at trykke Catalogus Lectionum, Programmata og Orationes, og dernæst efter den mellem Professorerne oprettede Convention retter sig efter den aarlige Directors Eragtninger i alt, hvad som ikke ommældes i denne Contract; saa antages han paa samme Contract til Bogtrykker ved Academiet, saasnart Værket er sat i Stand.

Sorøe den 23. Oct. 1756

P. v. Haven
(L. S.)

Auktionen over akademiets dubletter havde indbragt ialt 760 rdl 2 Å 14 β , hvorfra gik 44 rdl 2 Å 8 β til auktionsomkostninger og 100 rdl til Bredahl »for Auctionens afholdelse i hans Hus og for hans Møje med at opagte Academiets Tarv i salig baron Holbergs Stervbo og tillige med at forrette Academiets Commissioner i 4 Aar«. Der fragik altså 144 rdl 2 Å 8 β , således at der blev tilbage 616 rdl 6 β , som han afleverede til akademiets godsinspektør Peder Kraft den 1. maj 1758.

Samme dag kvitterer Jonas Lindgren for 600 rdl for »det ved Sorøe Ridderlige Academie indrettede og bekostede Bogtrykkeri«⁶ (de latinske typer mv!):

6. Om bogtrykkeriredskaber se bl.a. Christian Friederich Gessner: *Die so nötig als nützliche Buchdruckerkunst*, Leipzig 1740. Om blasen: JM Thiele: *Af mit Livs Aarbøger 1795-1825*, Kbh. 1873 17 ff.

Specification

paa det ved Sorøe Ridderlige Academie indrettede og bekostede Bogtrykkerie, der ialt af mig er imodtaget saaledes, som følger

	Pund	Rdr	℥	β
Latinske eller Antiqua Bogstaver				
Grove Missal Antiqua a 2 β	35 ½	11	5	
Kleine Missal Antiqua a 2 β	29 ½	9	5	
Grove Canon Antiqua a 2 β	29	9	4	
Kleine Canon Antiqua a 2 β	22 ¼	7	3	8
Dobbelt Mittel Antiqua a 2 β	30 ½	10	1	
Secunda Antiqua a 100 20 Rdr og 19 β	174	34	4	12
Tertia Antiqua a 100 20 Rdr og 19 β	139 ¼	27	5	
Tertia Cursiv a 50 11 Rdr	59	12	5	13
Mittel Antiqua a 199 20 Rdr og 19 β	243	48	3	9
Mittel Cursiv a 50 10 Rdr 3 β	61 ½	12	5	6
Cicero Antiqua a 100 22 Rdr	243	55	2	7
Cicero Cursiv a 50 12 Rdr	67 ½	16	1	3
Mittel Grædsk	54	23	5	10
Corpus Antiqua a 100 20 Rdr a 25 β	216	56	1	
Corpus Cursiv a 50 14 Rdr	56 ¼	15	5	6
Allehaande Styk Linier a 3 ℥ 8 β	18	10	3	
Quadrater 2 paa Petit Kegel a 3 ℥	18 ½	9	1	8
Ditto Quadrater 2 paa Cicero Kegel a 2 ℥	27 ½	9	1	
Allehaande Røsker a 2 ℥	106	35	2	
Versal 0 til Antiqua og Cursiv Bogstaver		6		
Summa paa Bogstaverne	1631 ¼	422		
12 Kasser til de Latinske Bogstaver og				
1 Ditto til Røsker a 1 Rdr 3 ℥		19	3	
2de dobbelte Kasse Reoler den ene med 2de				
Skabe til Titul Bogstaverne, og den anden til				
4re Form Reoler		28		
		469	3	

Pressen med alt sit Tilbehør nemlig med Messing Fundament, 4 Rammer, 3 Remmiker, 2 Par BalTræer, En Kniv=Tang, en Hammer, en Meidsele, 2de Frit Borer, 2de Fiile, 6 Puncturer og en Metal Moder til Sprinklen	98	3
En Blase til at kaage Fernits udi og en Luud Kiedel	12	3
2de Farve Ballier med Laag a 4 β 8 β	1	3
6 Stk Fyrre Sætte Bræder a 2 β	2	
6 Ditto Vaske Bræder a 1 β	1	
4 Stk Fugte Bræder a 1 β		4
3 Folio og 3 Quart Skibe a 2 β	2	
Vignetter hvilke ere stukket i Træ		
Akademiets Vaaben No. 1	2	3
Baron Holbergs Vaaben No. 2	3	
1 Folio List til Brude=Vers No. 3	3	
1 Lille Quart List No. 4	1	
2de Middelmaadig Final Stokke No. 5 og 6		5
1 Median Octav Liste No. 7	1	
1 Jern Vinkel Hage	1	
Summa	600	Rdl.

Disse sex Hundrede Rdl. haver jeg af Academiets Inspector imodtaget og derfor sadt Bogtrykkeriet i den Stand som foran er specificeret, hvortil jeg bliver ansvarlig. Hvad jeg videre for min egen Regning til Bogtrykkeriets Forbedring anskaffer bliver mig selv tilhørende, naar Academiet først for sine Typi samt Presse og videre har fået tilbørlig Rigtighed.

Sorø den 1 May 1758.

Jonas Lindgren

Allerede i maj 1757 havde Lindgren ladet sit bogtrykkeri transportere fra København til Sorø og fået betalt vognmandsregningen herfor:

Specification

Paa de Vogne som har ført Academiets Bogtrykkerie fra Kiøbenhavn til Sorø

3 Vogne hver paa 1 Rdlr	3 Rd.
1 Vogn	1 Rd. 3 –
1 Vogn	2 Rd. 3 –
1 Vogn	4 Rd. – –
1 Vogn	2 Rd. 1 – 8.
og 1 Vognmands Vogn	5 Rd. – – –
	<hr/>
	18.Rd. 1 – 8.

J. Lindgren

Sorø d 9 Majj 1757

Ovenstaaende Regning er mig rigtig betalt

J. Lindgren

Disse 18 Rd. 1. – 8. – approberes til udgift

C Juel

Kontrakten med Jonas Lindgren blev altså underskrevet den 23. oktober 1756, medens regningen for transporten fra København til Sorø blev betalt den 9. maj 1757, og de 600 rdl. for »Typi og andet Tilbehør« blev først betalt den 1. maj 1758, da akademiets auktion var blevet afregnet af Bredahl.

Det var således Holbergs initiativ og tildels Holbergs penge, der skaffede bogtrykkeriet til Sorø Akademi.

No 32-

Specification

Hera de Bogne som forført Academiets Logtrijffhuus
fra Kiøbenhavn til Sorø

3 Vogne for 1 Rdlr.	---	3 Rdl
1 Bogu	---	1 - 3 Rdl
1 Bogu	---	2 3 - -
1 1/4 Bogu	---	4 - -
1 Bogu	---	2 1 -
og 1 Bogmands Bogu	---	5 - -
		18 Rdl 12 - 8 -

Sorø den 9 Maj 1757

J. Lindgren

Arvmands Lønning er mig rigtig betalt

J. Lindgren

2 Rdl. 1/2 Rdl. approberet den 21 Maj 1758

G. M. S.

Lindgrens regning for transporten af hans bogtrykkeriredskaber m.v. fra København til Sorø, dateret den 9. Maj 1757 og betalt samme dag. 3 Vogne hver paa 1 Rdlr, fire vogne, og en (større) Vognmandsvogn til 5 rdl forekommer rigeligt, med det ringe bogtrykkeriudstyr, som Lindgren synes at have haft med. Men dengang var vognene betydeligt mindre rummelige end senere, og hans udstyr og indbogenstande var måske ikke så ringe endda.

Foto Rigsarkivet.

Trykkergården

Jonas Lindgren fik efter sin ankomst til Sorø i forsommeren 1757 anvist bolig i »Trykkergården«, der var beliggende lige uden for Klosterporten mod vest. Gården lå på det gamle klosters og senere akademiets jord og hører derfor til landsognet, er altså ikke matrikuleret under Sorø by.

Hvornår denne ejendom er tilfaldet akademiet, kan ikke ses, heller ikke hvornår den først er blevet bebygget. Rektor Bartholomæus Hoff⁷ siger, at »Ejendommen er tilkøbt, uvist hvornår, for 400 Rdl. Vist er det, at Ejendommen ved Udbetaling af 400 Rdl i August 1760 fuldtud er kommet i Academiets Besiddelse, idet Beløbet var »Børnpenge« eller rettere umyndiges Penge i Boet efter Else Mogens Datter, der var død i 1747«. Hvem der har boet i ejendommen i 1740 og årene derefter, altså før Lindgren flyttede ind, er uoplyst, men den har jo næppe stået tom. Måske havde forpagteren på »Sorø lille Ladegaard« Frøjerup boet der i nogle år, inden han blev afskediget.⁸

I 1984 har Nationalmuseet undersøgt et hvælvet murforløb, der blev fundet lige inden for den nuværende port i ejendommen, bestående af to skifter teglsten, hvor stenene var stillet på højkant. Muren blev frilagt i ca. 2,8 m længde og lå ca. 35 cm under den nuværende brolægning. Murstykket er imidlertid næppe ældre end 1800-årene og har samhörighed med kælderen i den nuværende bygning. Fundet er ikke nøjere undersøgt, og det fremgår ikke af bygningsregnskaber eller registrering i madame Lindgrens dødsbo, at der i 1700-tallet hørte en kælder til ejendommen.

Ejendommen havde mod nord to fag til gaden, derefter en port, og syd for denne yderligere fem fag. På dødsboauktionen efter madame Lindgren i 1790 opregnes stuerne således: Den forreste stue, den øverste stue, pigens kammer, køkkenet, spisekammeret, fadstuen, bryggerstet, loftet hvor bl.a. rullen stod, svendekammeret og det lille køkken. Og nord for porten var trykker-svendenes og drengenes kammer, et lille køkken mv.

I ejendommens gård forefandtes eller opførtes efter 1758 en stald, et udhus og et »apartement«, (: locum). I stalden var der plads til tre heste.

Men pressen? Hvor var den anbragt? Rektor Hoff siger, at »den nok var anbragt over Klosterporten«. Dette stemmer tilsyneladende med skiftet efter Lillie i 1822, »Typer og andet dertil hørende ting befindes i et værelse på loftet«. Men her er der kun tale om typer »og andet dertil hørende«, her er ikke nævnt nogen presse – der antagelig var solgt allerede i 1814.

Pressen har aldrig været anbragt over Klosterporten, bl.a. på grund af dens vægt og rystelserne, når den var i brug. Af regnskaberne fremgår også, at værelserne over Klosterporten var beboede af forskellige: udrideren, senere af fangevogteren, idet der var et skummelt fængsel, vist nok i »Saxos celle«.

Derimod har trykkergården antagelig allerede i 1757 haft »en slags loft«,

7. Rektor Bartholomæus Hoff i: *Aarsskrift for Sorø Akademis Skole for Aaret 1899* 16 ff. I 1887 blev trykkergården revet ned, Klosterporten repareret og ombygget og akademiets vaskeribygning opført.

8. Sorø II 132. Han gik konkurs i 1756.

hvor mindre vigtige ting og lettere tilbehør kunne opbevares, det fremgår nemlig flere gange af akademiregnskaberne, at »loftet i Trykkergaarden bliver repareret«. Det synes også at fremgå af billedet af Storgade med Klosterporten, at trykkergården består af to etager, idet den rager op over de omliggende huse og kan ses over den såkaldte Renauds ejendom på hjørnet af Storgade og Torvet. Først senere (i 1788?) bliver der indrettet gennemgang i muren mellem trykkergården og ind til den nuværende opgang til lejligheden over porten, men Klosterporten blev gennemgribende ombygget i 1890'erne, og ingen bygningsspor er nu tilbage, der eventuelt kunne vise, hvordan forholdene har været før ombygningen.⁹

Et sted i regnskaberne står der: »Trappen op til Trykkeriet repareret«, men trappen er kun på tre trin, så det passer godt med højden fra porten i trykkergården og op i stuehøjde.

Men i regnskaberne 1768/69 findes en murerregning for »Bogtrykkergaarden: Tagsteen oplagt over Stuehuset og en Deel af Udriderens Loft og Trykkeriet«. Og i 1772/73 hedder det, at »Taget over Waaningshus=Huset og Bogtrykkeriet over alt repareret...«. Dette viser, at der har været bygget en længe ud i gården langs det sydlige skel op til udriderens bolig, der jo lå op til Klosterportens vestside, som pendant til den tilsvarende bygning på østsiden. Denne længe har været i en bygning for sig eller i forlængelse af det nyopførte bryggershus og stalden.

Ved genopbygningen af akademiet i 1822-28 blev der sat en yderligere etage på den gamle trykkergård, der blev ombygget til fire lejligheder, det ser man på et samtidigt billede i Sorø Museum. Det må betyde, at den eksisterende etage har været uanvendelig i 1820'erne til beboelse. Men dengang var Lillie med familie flyttet op over Klosterporten – uden pressen »eller andet dertil hørende ting«. Efter akademiets brand i 1813 boede bl.a. amtsfuldmægtig CJC Harhoff et års tid dér.¹⁰

I bogtrykkergården virkede Jonas Lindgren et travlt og virksomt liv med sin familie og sine medarbejdere indtil sin alt for tidlige død den 16. juli 1771.

Både Nyerup & Kraft og Ehrencron-Müller anfører, at Jonas Lindgren er »født i Sverrig«. Forespørgsler i Sverige har ikke kunnet oplyse noget om, hvor eller hvornår eller af hvem han er født. I »Oeders Folketælling« fra 1771 (se note 11) angives han at være født »ca. 1725«, han har altså været ca. 32 år gammel, da han kom til Sorø. Hans liv inden da kender man ikke, meget tyder imidlertid på, at han i hvert fald i en del år har boet og arbejdet i København, evt hos E. H. Berling, hvis brug af røskener ligner Lindgrens meget, og hvor Lillie var fra 1758-1776.

Kort efter sin ankomst til Sorø giftede han sig med den da attenårige Anna Cathrine Elisabeth Meng »efter kongelig tilladelse« onsdag den 7. december 1757. Hun var søster til Johan Georg Meng, der (efter Oeder) var født ca. 1709, og hvis far i 1747 blev ansat som spisemester på akademiet, hvor han

9. *Sorø Akademis Landsbykirker og Klosterporten i Sorø* ved JB Løffler, Kbh. 1896.

10. *Sorø Tidsskrift* 6. bind, Kbh. 1912, 69ff: Breve fra fuldmægtig på Sorø Amtskontor Conrad Harhoff til hans ven Jacob Lund, skrevne i årene 1810-15.

kvitterede sine opgørelser på tysk. Allerede i 1766 tog han imidlertid sin afsked »på grund af alder« og fik en lille pension – men døde først i 1783.¹¹

Da sognepræsten Peder von Haven var død den 8. august 1757, kun 42 år gammel, blev vielsen foretaget af hans efterfølger Lars Nielsen Gram i Sorø kirke.

Eet af de første tryk, der udgik fra det nye soranske bogtrykkeri, var J G Mengers hyldest til brudeparret *En besværlig Krig udfalden til en kierlig Forlig ...* Sorø, dend 7. December 1757. Sorø, trykt udi det Ridderlige Acad. Bogtrykkerie. Prydet med trykkeriets mest overdådige træskårne vignet!¹²

11. Jomfru Mengers broder hed altså Johan Georg ligesom hendes fader. *Hans Christian Oeder*. Da der ikke forelå nøjagtige folketællinger, foranledigede han i 1771 en særlig tælling med udførlige civilstandsoplysninger på Sjælland.

12. Er det mon den »folio List til Brudevers«, som Lindgren den 1. maj 1758 kvitterer for at have modtaget?

Storgade set mod syd ca. 1770 efter maleri på Sorø akademis skole, i baggrunden Klosterporten og til højre for den Trykkergården, der løfter sig op over de foranstående bygninger, hvoraf forrest ses det såkaldte Renaurds hus. Til venstre Christian IVs boldhus, hvor nu akademiets bibliotek findes, samt den tilbygning til porten, der blev nedrevet omkring 1822. På venstre side af torvet ses bag en indhegning den store frugt- og køkkenhave på 8925 kvadrat-alen, der tilhørte bogtrykker Lindgren, indtil den blev solgt ved auktionen i 1790.

Foto Britt Hergård, Sorø.

Også Lindgrens ven og landsmand Henrik Zettergren hyldede det unge brudepar i et vers, der antagelig er trykt dér, hvor Zettergren har arbejdet sammen med Lindgren. Det fremgår af titelbladet, at Lindgren er behørigt optaget i det typografiske selskab – han er »kunsterfare«, har altså gennemgået den typografiske uddannelse.¹³

Af kirkebogen ses, at ægteparrets første barn blev fremstillet i kirken den 30. oktober 1759 og i dåben fik navnet Helena Margretha. »Fru Justitsraadinde Kraft bar hende, og Frøken Thestrup stod hos. Faddere: Hr. Geheimeraad Juell, Hr. Professor Basedow, Hr. Professor Erichsen.«¹⁴

Onsdagen den 9. december 1761 blev datteren Dorothea Friderica døbt: »Grevinde Danneskiold-Samsøe bar hende, Comtesse Danneskiold stod hos. Faddere: Inspektør Hurtigkarl, Professor Schytte og Professor Guldberg.«

Tirsdag den 31. december 1765 blev det tredje barn døbt: Johan Friderich. »Geheimeraadinde Beulwitz bar ham, Frøken Beulwitz stod hos. Faddere: Gen.KrigsCommissionarius Berenskiold, Justitsraad Willumsen, Professor Schøning.«

Vi hører ikke meget til disse tre børn under deres opvækst i Sorø. På skiftet efter moderen i 1791 er den ældste datter Helena Margretha gift med Abel, gårdfæster under baroniet Conradsborg, nu Sørup, Vestsjællands amt, men døde vistnok allerede i 1796. Den anden datter Dorothea Friderica blev gift med toldinspektør Clemens Didrik Funck i Vordingborg, der døde i 1808, men hun levede kun indtil december 1822. Sønnen Johan Friderich var på skiftet efter moderen repræsenteret ved bager Esben Lund i Sorø og var altså rejst hjemmefra.¹⁵

Allerede i året 1756 trykte Lindgren professor Christoffer Lysholms tale til kongens fødselsdag *Sermo panegyricus in natalem Frederici V* og sammes *Sermo funebris in obitum principis Lovisæ*. Ingen af disse taler eksisterer imidlertid mere. Og året efter trykte Lindgren hans *Sørge-Tale over Frue Christina Henriette Lovise, fød af Schleunitz, fordum Ober-Hofmesterinde, Herr Carl Juell... hans høitelskede Frue, holden i Auditorio paa Akademiet*.¹⁶

Kongens fødselsdag var jo den 31. marts, og talen blev altså holdt denne dag, men er i hvert fald først trykt senere på året. Carl Juels første hustru døde den 12. august 1757 på Valdemar Slot.

Professor Krafts tale på majestætens fødselsdag, der blev holdt den 2. april 1755, blev trykt af bogtrykker Henrik Ludolf Lillie i København.

13. Emil Selmar: *Gamle Dages Bogtrykkerforhold i Omrids*, Holstebro 1916.

14. Når man finder hofmesteren, professorerne og andre høje herrer og damer som faddere, er det fordi det var en ære, man skyldte og udviste dem, – og ikke utidigt snobberi.

15. Carl P Nielsen og R Berg: *Danmarks Bogbindere gennem 400 Aar*, Kbh. 1926, planche 97, hvor bogbinder Joh. Eric Lindgren er indskrevet som medlem af bogbinder-sygekassen i 1784, men han stammer antagelig fra en anden gren af den svenske familie. 4 linier længere nede finder vi H Gronos underskrift, han var bogbinder for akademiet fra 1758, hvor han døde 1789.

16. Glahn 642, 643 og 645.

Da denne Tid den gangbar er
Saa ubestændt at se
Om alle, der, og, sagt andet her
Stor Jammet had man sporge.
Det høje Folk, fra mistet Land,
Der stæder: allest Hånd,
Som Stæder på hvidt Dags
Saa ofte sødlig frænter.

De Preusser saars, Tysk-Kaiser med,
Som Englænd, Frankosen,

De Svenske Foll gaer og affled,
I: Spillet med et Ruffen.

Vi Danske Mænd, vi sidder ned

Endnu i Fredens Døds,

Med Herred ved hvortigst

Til blive hds og rolig.

Men holt min Måls: bette som

Du hiddil har bestreng

Er meer end nok. Tæl noget om

Den Krig, som her er bleven

fortyndet, for min Søster Kær

af Lindgren disse Dage

Det er noget Du i for

Saae merke: i agtoge

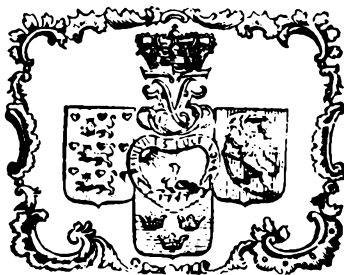
JG Mengs bryllupsdigt til hans unge søster Anna Cathrine Elisabeths bryllup med Jonas Lindgren i Sorø kirke den 7. december 1757 var det første tryk fra det soranske bogtrykkeri. Digtet er ikke alene trykt med rødt på alle fire sider, men er også prydet med Lindgrens største og mest prangende træskårne vignetter, som han senere kun brugte ganske få gange. Dette er anden side, forsidens bogstaver kan tydeligt ses gennem det tynde papir. Siden: 332×212, vignetten 66×134. Universitetsbibliotekets 1. Afdeling.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

ORATIO,
IN NATALEM,
SERENISSIMI ET POTENTISSIMI PRINCIPIS,
FRIDERICI
QVINTI,

REGIS DANIÆ, NORVEGIÆ, VANDALORUM & GOTIORUM,
DUCIS SLESVICI, HOLSATIÆ, STORMARIÆ ET DITMARSIE,
COMITIS OLDENBURGI ET DELMENHORSTÆ,
D. XXXI. MARTII ANNO MDCCCLXI.
IN ACADEMIA REGIA EQVESTRI SORANA
CELEBRATUM,
HABITA

A
CHRISTOPHORO LYSHOLM,
ELOQV. LAT. ET HISTOR. P. P. O.

TYPIS REGIÆ EQVESTRIS ACADEMIÆ SORANÆ,
EXCUDEBAT JONAS LINDGREN ACADEMIÆ TYPOGRAPHUS.

Christoffer Lysholms tale på kong Frederik V fødselsdag på akademiet den 31. marts 1761 blev naturligvis fejret med en latinsk tale og trykt med Lindgrens latinske typi og med akademiets segl, hvori Fønix-fuglen i midten er dateret 1747, akademiets oprettelsesår. Som alle taler ved akademiet fremtræder også denne overmåde smukt.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Lindgrens produktion

Oprettelsen af det akademiske bogtrykkeri i Sorø var en begivenhed, der gav genlyd i alle litterære og videnskabelige kredse. I *Fortgesetzte Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften*, der blev udgivet af Josias Lorck i København, og hvortil professor Isaac Cold netop i disse år gav alle meddelelser fra Sorø, blev i første bind 1759 (for året 1758) 139 om Peder von Havens teologi: *Om Theologien, først den hellige Historie, dernæst Troens Artikler og endelig Lovens Lærdom*, København 1756, anført:

Zum Beschluss müssen wir noch erinnern, dass der H. Verf. eine Vertheidigung dieses theologischen Lehrbuchs zu schreiben veranlasst worden. Sie hat den Titel: Betänkung und Anmerkungen über die Nachrichten von neuen Büchern in Dänemark für den September 1756 von S. 729-753 von Doct. P. von Havens Theologie, Sorøe 1757, gedruckt bey Jonas Lindgren, Buchdr. der Ritterakademie, 84 Seiten in 8vo ... Diese Streitschrift ist übrigens das erste, dass aus der in Sorøe für die dortige Akademies angelegten neuen Druckerey, davon wir anderswo geredet haben, erschienen ist, und das von derselben vortheilhaften Begriff machet. Der Hr. Verf. aber hat den völligen Abdruck und die Vertheidigung dieser Bogen nicht erlebt.

Peder von Haven havde været legationspræst i tre år i Rusland, og herom havde han skrevet *Reise udi Rusland*, Kbh. 1753. Trykt hos Christoph Georg Glasing, boende Friderichsberg=Gaden. Ligesom Holberg havde foreslået ham til stillingen som præst ved akademiet, havde Holberg også skrevet en kort »Betänkning over dette Skrift« foran i bogen: »Dette Skrift, som Autor efter min tilskyndelse har forfærdiget, kan recommanderes udi adskillige henseender: ...« v. Haven døde som nævnt i Sorø den 8. august 1757, og hans enke Maria Anna salig von Havens, f Grüner, underskrev til andenuddagen 13 sider forord til kongen dateret 9. november 1757, hvori hun anråber om kongens hjælp til sig og sine seks umyndige børn. Den blev trykt med mange Tillæg formeret, Sorøe, 1757. »Trykt hos Jonas Lindgren, det Ridderlige Academies Bogtrykker.«

I 1757 trykte Lindgren kun lidt, men dette år trykte han bl.a. første og andet oplag af første tome af *Charlotte eller forunderlige Tildragelser med Frøken von Weisensøe*, skrevet af Carl Rudolf Thielo. Første oplag af Anden del blev trykt af Niels Hansen Møller i 1757, medens Tredje del ligeledes er trykt af Lindgren i 1758. »Og bliver alle tre Tomer tilkiøbs hos Kræmerne Andersen og Holck i store Grønnegade«.

Også Thielos roman *Cecilia eller den ugudelige Datters selsomme Tildragelser ...*, København 1763, synes trykt af Lindgren. Der er intet impressum, det kobberstukne titelblad (af Pingeling Jun., Hamb.) indeholder intet om

Første Efterretning.

(S. 729. og 730.)

Dette Skrift er ikke alleene det første theologiske Systema, vi have seet paa Dansk, men endog det besynderligste i sit Slags, og viger paa adskillige Steder, saavel fra den almindelige Maade, paa hvilken den aabendarede Guds Kundskab plejer at fremsættes af andre Skribentere, som og fra deres vedtagne Meeninger.

Anmerkning.

Dette er for saa vidt rigtigt nok, som det er sienslyktigt af Planen, Fortalen og Skriftet selv. See S. 136. og 581. og anden Steds. Men detsom Forfatterne ved de ovenmeldte vedtagne Meeninger forstaae saadanne, som ere almindeligen vedtagne og ei med større Friid igienbrevne af andre; Saa skal Efterretningens Urighighed bevises ved følgende Anmerkninger.

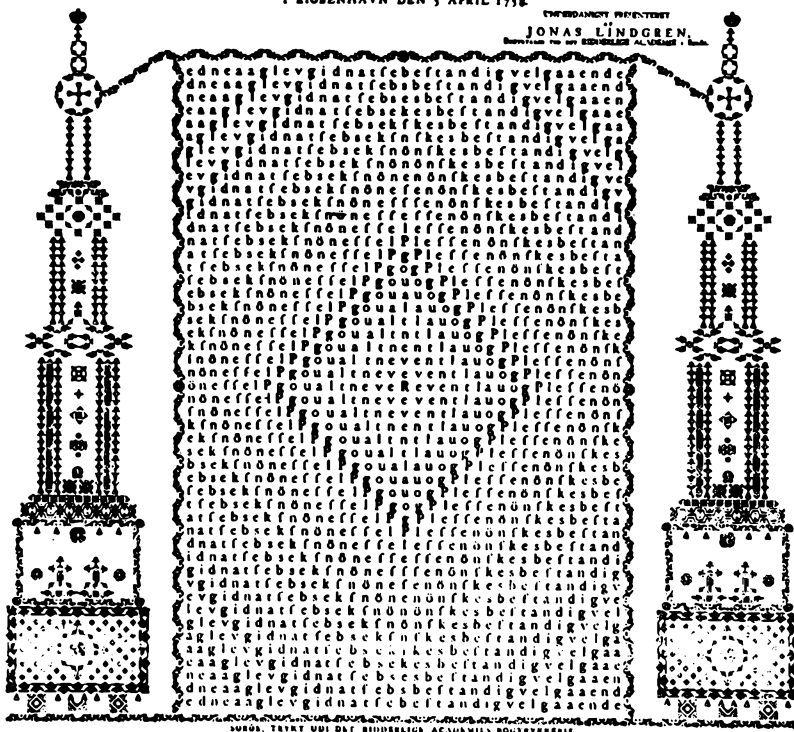
A a

Ad

Betænkning og Anmærkninger over *L H Lillies* Efterretninger om Nye Bøger i Danmark for September-Maaned 1756, fra 729. til 753. side om *Doct. P. v. Havens Theologie*. Sorøe, 1757. Det er det første Sorøtryk fra foråret 1757, smykket med en af *Lindgrens* enkle og meget brugte træskårne vignetter. *Sneedorffs* imprimatur-påtegning, *In Fidem Protocolli*, altså indført i akademiets imprimatur-protokol, og derfor holdt uden for universitetets censur. 160×96. Foto Det Kgl. Bibliotek.

LYK-ØNSKNING
TIL
HØI - VELBAARNE HERRE,
HERR CHRISTIAN DITLEV
GREVE AF REVENTLAU,
FRIE - HERRE TIL FRIE - HERSKABERNE BRAHETROLLEBORG OG BRENDEGAARD,
HERRE TIL KRENSHERUP, ROSENLUND, NØRREGAARD, FRÆSEVOLD, CALLØE, LØSTRUP OG BRUUSGAARD

HØI - VELBAARNE FRØKEN,
FR. IDA LUCIA VON PLESSEN,
SOM I MANGE HØI - ADELIGE HERRER OG VENNERS OVERVÆRELSE CELEBREREDE
DERES ÆGTE-FORENING
I KIOBENHAVN DEN 5 APRIL 1758

Allerede ved den unge Christian Ditlev Reventlaus Bryllup med Ida Lucia von Plessen har Lindgren forsøgt sig med typografiske raskener og sindrig ordopbygning, se denne Lyk-Ønskning ... fra foråret 1758. Lindgren har lagt hele sin sjæl i trykningen, det var jo nogle af de højeste embedsmænd og adelige familier, der nu blev forenede, og arket kunne måske komme majestæten selv for øje. Start ved det nøjagtige midtpunkt ved det store R og læs derefter linierne nedad og opad: Reventlau og Plessen ønskes bestandig velgaaende. 427×347. Det kgl Bibliotek. Et bryllupsdigt til den svenske universitetsbogtrykker i Upsala Johan Edman og Catharina Elisabeth Broocman fra september 1756 er udformet på nøjagtig tilsvarende måde. Det ligner mere end en tanke!! Fra Samuel E. Bring: Boktryckerierna i Uppsala, Upsala 1962 134. Foto Det Kgl. Bibliotek.

trykkested, heller ikke forlægger (blad a mangler?). Thielos produktion efter *Charlotte* er for største delen trykt i Sorø.

I 1759 trykte Lindgren *En ringe Underretning om Schielschiør Kiøbstæds gamle og nuværende Tilstand* ... ekstraherede af Peter Friis Edwardsen. [18] 632 s + 4 tvl. På mindepladen i Skælskør kirke er hans navn anført rigtigt: *Peter Edwardsen Friis*. Bogen er, på grund af sin sjældenhed og sit righoldige historiske indhold, genoptrykt i 1983, af Rosenkilde og Bagger, København, med efterskrift af Johannes Lyshjelm, der bl.a. nævner, at bogen blev trykt i et oplag på 250 eksemplarer på trykpapir og 70 på skrivpapir.

Da Jonas Lindgren af større værker kun trykte anden og tredje del af Esaias Fleischers *Historiske Skrifter* (hvoraf første del var udkommet i 1757 hos Ludolph Henrich Lillie, boende i Store Fiolstræde i den forgyldte Oxen med imprimatur af J C Kall, der var professor ved Københavns universitet) syntes Lindgren – og professorerne – at det gik for langsomt med bogtrykkeriets udvikling, og professorerne skrev derfor til kongen og ansøgte om privilegium for bogtrykker Lindgren til at trykke Kingos PsalmeBog. Ansøgningen er dateret Sorø den 21. august 1758, og allerede otte dage efter forelægger geheimestatsminister Holstein sagen for Konsistorium, der fornærmet svarer, at det ansøgte synes »at være fornærmeligt saavel for det Kongelige Vaysenhuus, som for samtlige Bogtrykkere saavel her i Staden som paa alle andre Steder i begge Rigerne«, ligesom det venteligt »vil foraarsage Prisens Forhøjelse paa Psalmebøgerne, i Særdeleshed for Folk i Norge, naar de skulde hentes fra et Sted midt i Landet som Sorø, hvor ingen Seylads eller Post er til.« Altå blankt afslag, og Holstein må den 11. november 1758 skrive til »Velædle og Velbyrdige samt Velædle og Höylærde Herrer ved Sorø ridderlige Academie« at det ansøgte ikke har kunnet bevilges.

Allerede inden Kancelliets svar forelå, havde imidlertid professor *Jens Kraft* meldt sig ud af interessentskabet. Først i 1760 og følgende år fik han noget trykt hos Lindgren, nemlig *Kort Fortælling af de vilde Folks fornemteste Indretninger* ... Sorø 1760. Findes tilkiøbs paa Bogladerne i København. Det er den første almindelige etnografi og udkom allerede i 1766 på tysk: Kopenhagen, in der Mummischen Buchhandlung, og i 1779 på hollandsk. Den synes ikke at have fået indflydelse på etnografiens opståen, tiden var ikke moden. Jens Kraft var et århundrede forud for sin samtid.

Kraft havde allerede i 1751-53 udarbejdet et sæt lærebøger, der for første gang dannede et filosofisk system på dansk: *Ontologi eller første Deel af Metaphysik*. Skrevet til Sorø Ridder=Academies Nytt. København 1751 paa Autors egen Bekostning. *Cosmologi* ... Trykt udi det Kongelige Waysen =Huus, paa Autors egen Bekostning, 1752. *Psychologie* ... 1752. *Den naturlige Theologi* ... 1753. De to sidste er ligeledes trykt på Vaisenhusets trykkeri. Det er Wolffs filosofi, der ligger bag Krafts tanker, og som også dannede grundlaget for etnologien.¹⁷

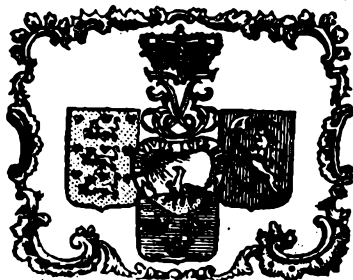
Da senere J. S. Sneedorff i *Den patriotiske Tilskuer* fremhævede de videnskaber, hvori smag og skøn dominerer, protesterede Kraft i 1761: *Kritiske Breve til Videnskabernes Fremvekt og Smagens Forbedring*, København

17. Litt hist II 153-177, 190.

En ringe
Underretning
om
Schielschiør Kiøbstæds
gamle og nu værende
T i l s t a n d,

efter
mange Benner's Begiering aftvungen
og
endelig paa et Forsøg, saa bit mueligt var, af de gamle
mutilerede Papirer, saa mange som *pro tempore* findes,
extraheret

af
PETER FRIIS EDVARSEN,
Sogne-Præst til Schielschiør, Schiorpinge og Gaarden, og Provst i Vester-Flakkeberg Herred.

Sorøe, 1759.

Trykt hos Jonas Lindgren, det Ridderske Academies Bogtrykker.

I de første år i Sorø var Lindgren stolt, når han kunne sætte akademiets approberede våben på titelbladet. Også på Peter Friis Edwardsens bog: Schielschiør Kiøbstæd, selv om Peter Edvardsen Friis, der var hans egentlige navn, skulle spare mest muligt på udstyr og oplag. Det er en af de få bøger fra Sorø, der er blevet optrykt i nyere tid. 200×155. Foto Det Kgl. Bibliotek.

Kort
Fortæling
af de
Bilde Folks
fornemmeste
Indretninger,
Skikke og Meninger,
til
Oplysning
af det menneskelige
Opvrikkelse og Fremgang
i Almindelighed.

Ved
Jens Kraft,

Professor i Mathematik og Philosophie ved ~~Ridder-Academiet~~.

Findes tilkiøbs paa Bogladerne i Kiøbenhavn.

Sorøe, 1760.

Trykt hos Jonas Lindgren, det Ridderlige
Academies Bogtrykker.

Professor Jens Krafts etnografiske værk var langt forud for sin tid, og Lindgrens opsætning af titelbladet bærer også præg af rokokkens stadige dominans i typografien; i modsætning til Lindgrens titelblad og hele opsætning af Sneedorffs Breve, der nærmer sig barokken og langt bedre stemmer overens med Sneedorffs klare stil. 172×100.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Forelæsninger
over
Statik
og
Hydrodynamik
med
Maskin-Væsenets Theorier
som
den anden Deel af Forelæsningerne
over
Mechanik.

Efter
Kongelig Allernaadigst Befalning
ved Trykken meddeelte
af
Jens Kraft
Justis-Raad og Professor ubi Mathematicken ved Ridder-Akademiet.

Cøbenhavn, 1764.
Trykt hos Jonas Lindgren, det Ridderlige Akademies Bogtrykker.

Jens Krafts Forelæsninger over Statik ... 1764 er et stort og smukt udtryk for hvad Sorøbogtrykkeren og akademiets professorer kunne præstere. Kraft nød berettiget anerkendelse både i filosofi og matematik. Han døde allerede i 1765, kun 45 år. 231×162.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

1761, som Sneedorff imidlertid imødegik i *Fortsættelse af de Kristiske Breve*, Sorøe, Trykt af Jonas Lindgren.

Jens Kraft døde allerede i 1765, men forinden nåede han at færdiggøre udgivelsen af sine *Forelæsninger over Mekanik* og *Forelæsninger over Statik og Hydrodynamik*. De udkom i Sorø 1763 og 1764. Kongen havde i et reskript lovet ham, at han måtte få 1000 rdl til hjælp til udgivelsen heraf, og hvad der måtte mangle, ville kongen refundere i næste termin, idet »Værket ey aleene er til Nytte for de ved Vort Ridderlige Academie i Sorøe Studerende, men endog for alle de, som vil lægge Vind paa de Mathematiske Videnskaber...¹⁸

Værket blev trykt i to bind, første bind *Mekanikken*, i 314 eksemplarer på trykpapir, 55 eksemplarer på postpapir og 50 eksemplarer på »Französk=papiir« såvelsom 8 eksemplarer på Median=Papiir, samt 14 kobbertavler i 4to. Regningen for udgifterne ved første bind er dateret 12. marts 1763 og prisen – uden trykkerlønnen – androg 312 rdl 5 sk 6 b . Til det andet bind, *Statikken*, der uvist hvorfor er trykt i 414 eksemplarer på trykpapir samt hhv 53 på postpapir og 50 på fransk papir samt 47 kobbertavler, er udgiften større: 727 rdl 5 sk 9 b . – foruden trykkerlønnen.

For at få et indtryk af omkostningernes fordeling anføres Krafts regning over anden del, idet der iøvrigt ikke i bilagene ligger andre regninger af den slags, ej heller fra bogtrykkeren:

*Underdanig Reigning
over
Udgifterne til den 2^{den} Tome af Mekanikken,
Trykkerlønnen undtagen.*

1. Til Werket selv som bestaar af 414 Exp: Tryk=Papiir, 53 Eksemplarer Post=Papiir og 50 Eksemplarer fransk Papiir, hvert Exemplar til 128 er forbrugt
 - a. Tryk=Papiir 10 Ball. 6 Riis à 11 rd^r
 - b. Post=Papiir 16 Riis à 20 sk
 - c. Median=Papiir til 8te Exp. 2 Riis 7 Bøger à 5rd. Riiset
hvorfor jeg haver betalt Bogtrykker Lin=
degreen imod Quitering Lit A 216R 5 sk 9 b
2. a. Maculatur til Expl. at binde, Tryk=Papiir
2 Riis 3 Bøger à 11 rd Ballen, see Lit A.
b. Median=Papiir til 8 Stk Aftryk til Tafler af
47 Kobber=Tafler, 8 Bøger à 5 rd Riiset
c. Post=Papiir til 53 Aftryk pr Tafle
2 Riis 16 Bøger à 20 sk Riiset

18. Kraft går ud fra »Kræfterne i Naturen og den af dem forårsagede Bevægelse« (Mekanikken 4). Det er Newton og dennes påvisning af bevægelsens love, der er Krafts norm for videnskaben (Litt hist II 157).

fidem protocoll. Ackermann var boghandler og forlægger i København, og selv om Lindgren måtte betragtes som »designatus« efter den 23. oktober 1756, var han jo ikke endnu kommet i orden i Sorø. I forordet siger Sneedorff nemlig, at »Trykfeil paa Grund af min Fraværelse og Manuskriptets Utydelighed ere indløben ...«, og Sneedorff var jo i Sorø fra nytår 1752.

I forordet nævner Sneedorff også det planlagte værks indhold, det, som hans efterfølger (fra maj 1761) Andreas Schytte forsøgte at færdiggøre. Sneedorff fik nemlig kun udgivet dette ene bind, som Schytte fortsatte i 1773 med *Staternes indvortes Regiering* i fem bind og *Staternes udvortes Regiering* i to bind, alle trykt hos Lindgrens enke, hvortil kom *Danmarks og Norges naturlige og politiske Forfatning 1777*¹⁹

I 1757 udkom Sneedorffs *Breve*, Sorø, trykt hos Jonas Lindgren, det Ridderlige Academies Bogtrykker. Bogen er i 8vo og trykt med den nye antikva, sparsomt udstyret med få og lette røskener. Det er een af de smukkeste bøger, Jonas Lindgren har trykt. I hvert fald en del af oplaget er trykt på skrivpapir fra det hollandske firma Honig & Sohn. I 1764, samme år som Sneedorff døde, udkom en tysk oversættelse, Copenhagen und Leipzig, bey Gebr. Rothens Wittwe und Proft, oversat af Jacob Baden.

I 1759 gav Sneedorff sin imprimatur i svogeren Christian Carl Lous' oversættelse af Alexander Pope's *Forsøg om Mennesket i IV Breve til Lord Bolingbroke*, Sorø 1759. »Det sædvanlige Imprimatur skulde vel næppe skikke sig til en Oversættelse af Popes Forsøg om Mennesket ...« skriver Sneedorff i efterskriften. »Imprimaturen burde i Steden for in fidem Protocollii være in fidem generis Humani«.

Også dette lille værk er trykt med den smukke antikva, og derudover prydet, på titelbladet med akademiets våben, og på sidste side med Holbergs våben. Lindgren ville jo meget gerne gøre Sneedorffs bøger så smukke og »moderne« som muligt.

I 1760 trykte Lindgren *Breve fra Døde til Levende*, af Margareta Klopstock, med 13 sider fortale af Sneedorff, der indeholder hans »program« for et forfatterskab på dansk.

Efter at Sneedorff op til 1760 havde udgivet sine oversættelser af Voltaires forfatterskab, begyndte han i 1761 udgivelsen af *Den patriotiske Tilskuer*, der udgik med to stykker ugentlig tirsdag og lørdag, både i Sorø Academies Bogtrykkerie og i København i Ackermanns Boglade, efter april måned 1761 solgtes bladene alene hos Ackermann. Skriftet udkom i tre år, fra 1761-63, trykt hos Lindgren. K. F. Plesner²⁰ siger, at der blev trykt 1000 eksemplarer på median, 38 eksemplarer på fransk skrivpapir og 24 eksemplarer på realpapir, hvilket efter tidens forhold er usædvanlig mange, og alligevel blev Tilskueren

19. Med udarbejdelsen af disse bind efter Sneedorffs plan modtog de unge adelsmænd på akademiet et kursus i praktisk statstjeneste, ligesom Schytte gør kameralvidenskab til en gren af den danske litteratur.

20. K. F. Plesner: *Jens Schelderup Sneedorff, en litterærhistorisk monografi*, (disp), Kbh. 1930, 68. Plesner behandler Sneedorffs levned og litterære virksomhed og omtaler samtidig Lindgrens arbejder flere steder (42, 45, 68 og 88), og indeholder 259ff Sneedorffs bibliografi.

Staternes
udvortes
Regiering
af
Andreas Schytte.

Første Deel.

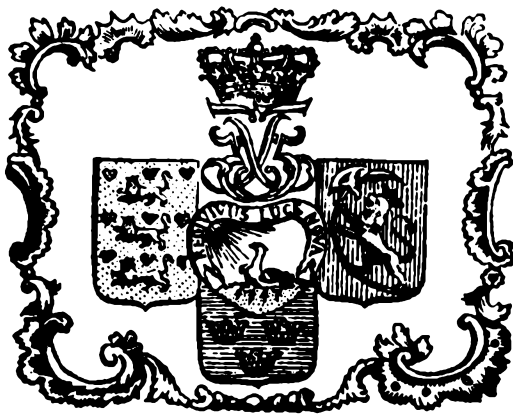
Kjøbenhavn. Paa Gyldendals Forlag.
1774.

Titelblad til Andreas Schytte: Staternes udvortes Regiering, første Deel, 1774. Jens Bang, der var akademiets læge i årene 1776-1801, viste også fremragende evner som tegner og arkitekt og tegnede bl.a. foruden ovenstående vignet også en vignet for Lindgren i Bastholms Aandelige taler, Sorø 1783, foruden kobberstikket foran i Over salig Kammer-Junker Friederich Wolf Carl von Reitzenstein (Sorø 1778), hofmesterens søn der døde året før. Bogen indeholder bl.a. Syge-Historien ved Jens Bang og faderens Ve-Klage: Die Regung eines väterliches Herzens ..., der også findes i et særtryk, trykt i Sorø 1777 og som indeholder tolv linier færre end det senere tryk. Staterne måler 191×112.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

FORSÖG
OM
MENNESKET
I
IV. BREVE
TIL
LORD BOLINGBROKE
AF
ALEXANDER POPE Esq.

Overfæt af det Engelske.

SORÖE 1759.

TRYKT HOS JONAS LINDGREN, DET RIDDERLIGE
ACADEMIES BOGTRYKKER.

O! naar dit Navn vil vidt udspreedt langs Tidens Ström omflyve
Og allevegne al din Roes og Rygte fatte ind,
Sig kiere! skal min liden Baad da vel deelagtig blive
I din Triumph og Fært, og med dig deele Vær og Vind.
Naar Statsmænd, Helte, Konger ned i Gravens Gjemme ligge,
Hvis Börn skal blues, Fædrene Uvenskab til dig bar,
Skal da mit Vers bestaae, skal det til Eftertiden sigte
| At du min Ven, min Philosoph og min Veileder var.
At jeg den tonefulde Kunst ved dig tilskyndet vendte
Fra Lyd til Ting, fra Phantafie til Hierte og til Siel,
For Vittigheds uægte Skin Naturens Lys antendte,
Og underviste Hovmod om, at alt hvad er er vel;
At vor Fornuft og Passion til samme Maal henføre;
At Kierlighed til Selskab og os selv er hegge et;
At Dyden ene lykkelig paa Jorden os kan giöre,
Og at al vores Kundskab er os selv at kiende ret.

Alexander Pope: Forsög om Mennesket. Oversættelsen fra det engelske var foretaget af C C Lous, med hvis søster Inger Andrea JS Sneedorff var gift. Bogen er også udgivet af Sneedorff, og bl.a. derfor har Lindgren gerne villet gøre bogen så smuk og dekorativ som muligt. Den er sat med de nye latinske typi og prydet med både Holbergs og akademiets våbner, der jo ikke har meget at gøre med netop denne bog. Her vises titelbladet og det sidste blad. 178×105.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

så hurtigt udsolgt, at den, sammen med Sneedorffs øvrige skrifter, blev udgivet påny i 1775-1777 på Gyldendals forlag.²¹

Christian Magnus Olrik, justitsråd og hospitalsforstander i Helsingør, opholdt sig i 1758-60 i Sorø som hovmester for Holger Reedtz, og 1761-64 for Wilhelm Mathias Scheel; han havde Sneedorff som vejleder, og Olrik »læste hans manuskripter, før de blev trykt«, idet han i Sorø besørgede udgivelsen og korrekturlæsningen af *Den patriotiske Tilskuer*. Måske har andre af de unge studerende og hovmestre hjulpet udgiverne som korrekturlæsere og derved fortjent lidt lomme penge – eller gavnlige velvilje fra professorerne. Olrik udgav efter Sneedorffs død i 1769 *Fragmenter*, der består af »salig Sneedorffs efterladte små afbrudte arbejder«; trykt i den Kongl. aleene privileg. Bogtrykkerie, Helsingør.

I januar 1761 udkom første del af *Forsøg i de skønne og nyttige Videnskaber*, Samlede af et patriotisk Selskab. *Første Stykke*, trykt i Sorø af Jonas Lindgren, vistnok trykt i 975 eksemplarer – og solgt gennem Ackermanns boglade på Børsen. Embedsmanden og bogsamleren B. W. Luxdorff havde tegnet titelvignetten, der blev stukket af J. M. Preisler. I 1764 udkom *Andet stykke*, hvoraf tryktes 400 eksemplarer på trykpapir, 300 eksemplarer på skrivpapir og 6 på realpapir, de sidste sendtes til kongehuset.

I 1764 og 1766 udkom *Stykke 3 og 4*, ligeledes trykt hos Jonas Lindgren, men Lindgren trykte kun disse fire første stykker, afsætningen gik herefter trægt. Initiativet gik efter Sneedorffs død 5. juli 1764 over til andre, og hofbogtrykker Nicolaus Møller trykte de følgende ti stykker i København. Da nye oplag skulde udkomme efter 1775 trykte Lindgrens enke det *tredje oplag* af første og andet Stykke i 1784 og af fjerde Stykke i 1786 på Gyldendals Forlag, medens de øvrige Stykker blev trykt hos Nic. Møller eller F. W. Thiele.²²

Og da Lindgrens velgører forlod Sorø akademi i 1761 betød det, at en del af oplysningstidens udgivelser gik uden om lærdomscentret i Sorø, særlig efter Sneedorffs død i juni 1764. Nogle år efter trykte og bekostede Jonas Lindgren derfor *Samling af Professor Sneedorffs smaa Skrifter*, afdelt i tvende Bind, Sorø 1770, trykt og bekostet af Jonas Lindgren, det Ridderl. Akademies Bogtrykker. [10] 1082, [66] 4 + indholdsfortegnelse 4 s, 8°. Han skriver i fortalen, »at da Efterspørgslen har været stor efter Sneedorffs Breve og andre Stykker, vil jeg gerne udgive Skrifterne paany. Jeg var Manden forbunden for mere end een Velgierning. Jeg har søgt ved dette at bevidne min Erkientlighed.«

I Brev XXVI i *Tilskueren* havde Sneedorff foreslået læseren eller dennes formuende venner, der skal hjælpe med udgivelsen af skrifter, at »lægge en liden aarlig Capital op til at befordre gode Skrifers Tryk ... Og i Fald de vil unde det Bogtrykkeri Fortienesten, af hvis Arbeide jeg har den Ære at tilsende

21. *Sneedorffs samtlige Skrifter* 1-9, Kbh. 1775-77, hos Gyldendal. Det er den anden samlede udgave af en dansk forfatters værker, idet Anders Bordings posthume Skrifter 1735 regnes for den første.

22. Med forordning af 11. maj 1775 sejrede uventet hurtigt Holberg og hans akademi! Undervisningen i Sorø fremkaldte lærebøger på dansk, og »Forsøgene« udkom i nye oplag, Litt Hist II 175.

Dem nogle Prøver, ... og som er stiftet ved en frivillig Gave af et saadant Selskab, vil jeg forsikre at De baade i henseende til Prisen, Arbeidet og Skrifternes Befordring til Trykken skal blive fornøiede.« Bedre lovord kunne Lindgren ikke få.

Da så Sneedorff den 17. marts 1761 blev udnævnt til arveprinsens informator, skrev Lindgren den 14. april samme år en bøn til hofmesteren og bad om at måtte blive fri for at betale renter af de 600 rdl, der var brugt til at sætte trykkeriet i stand for (de latinske typer!) samt at måtte få tillagt 100 rdl årligt »til Bogtrykkeriets Vedligeholdelse«.

234

XXVI. BREV.

hed og Eiendomme indstevnes jo i det mindste for trede Retter; Man tillader ikke alene en Misdædere at forsvare sig, men besikker ham og selv Forfar; Synes Dem ikke, *min Herre!* at Sandhed og Dyd bør nyde samme Ret? Og derfor man for i alle Sager at have bekvemme og upartiske Dommere har fundet det fornøden at anlegge privilegerede Retter, skulde det da ikke være tjenligt, at anlegge saadan en for at dømme om Sandheder, som udkreves saa megen Indsigt og Undertøgtning, at derfor de blev indstevnede for de sedvanlige Dommere, vilde mange af dem spørge som *Pilatus*, hvad er Sandhed. Jeg forbliver o. i. v.

XXVII.

235

XXVII. BREV.

Som indeholder Svar paa det Foregaaende.

Jesu har talt med adskillige af mine Venner om Deres Forlag, men endskiønt alle klage over Mangel af gode Skrifter og er villige nok til at anvende noget paa deres Befordring til Trykken, er det dog ikke mueligt at de kan komme overeens om Maaden at i Verkfætte der; Hvad de Skrifter angaar som tiene til at befordre Sproget, Smagen og Sæderne, og hvis Befordring synes at være Hoved-Oiemarket af Deres Forlag, mene adskillige at det er unyttigt at vilde forbedre et Sprog, som ikke er bekjendt uden i tre Riger, Man maatte altsaa, sige de, sarve i Fremmede, og i dem har man jo Bøger nok af det Slags; Hvem er der, som kan lese saadanne Skrifter i det Franske, og ikke lese Dem heller i dette Sprog end i deres Moders Maal? Man mener derfor at saadan en Gave bedre kunde anvendes paa andre Ting. Nogle ønske at man vilde oprette et Bogtrykkerie af *Rune*-Stil for at lade astrykke alle de Overførte som sin-

Jens Schelderup Sneedorffs Breve er Jonas Lindgrens smukkeste arbejde, trykt bl.a. med de latinske typi, uden overflødig anvendelser af røskener, alene enkelte typografiske vignetter over klummerne, og hele typografien passer til Sneedorffs forenkledede danske sprog. Opslaget: 170×199.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Christian Friederich Gessner: Die so nötig als nützliche Buchdrucker=kunst und Schriftgiesung. 1-4, Leipzig 1740-45, er meget grundig i sin forklaring af, hvordan et bogtrykkeri nu er indrettet. I Bd. 1 219, omtaler han korrekturlæsning, og her er så en afbildning af en sådan korrektør, der som man kan se, har gjort sig det hyggeligt med tændt pibe, hyggesko og slåbrok. I Sorø kunne de studerende vel ofte bruges som korrekturlæsere, i 1761-63 var det hovmesteren for akademisten Wilhelm Mathias Scheel, Christian Magnus Olrik, der læste korrektoren på Sneedorff's Den patriotiske Tilskuer. 175×104 mm.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Forsøg

i de
sønne og nyttige
Widenskaber
Første Bind.

Seue. fol. og. syng!

1764

et patriotisk Selskab.

1764.

Forsøgene blev udgivet- og indbundet – med et fellestitelblad for hvert bind, omfattende to Forsøg. Luxdorph's tegning til vignetten blev anvendt i de første tre bind, mens der til det fjerde tegnedes en ny med delvis ændret motiv af Wiedewelt. Pladen blev påny stukket af Preisler, men den var man ikke tilfreds med, og allerede 1777 blev den stukket af I M Haas, hvis plade også anvendtes til de nye oplag, der blev trykt efter skoleforordningen af 1775, der nævner Forsøgene blandt de værker, som ville meget hjælpe til at danne smagen og dyrke fædrelandets sprog. Her er fellestitelbladet for 1-2. Stykke 212×153 mm.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Samling
af
Professor Sneedorffs
smaa
Skrifter,
afdeelt i Evende Bind.

Første Bind.

Corsø, 1770.

Trykt og bekostet af Jonas Lindgren,
det Ridderl. Akad. Bogtrykker.

Jonas Lindgren forsøgte at vise sin taknemlighed overfor Sneedorff ved i 1770 at udgive Samling af Professor Sneedorffs smaa Skrifter. I forordet siger han selv, at Sneedorffs Breve allerede i nogle år er blevet opkøbt og bruger det som anledning til at udgive størsteparten af Sneedorffs produktion; men udvalget er ikke komplet. Alligevel er det en smuk tak for Sneedorffs mangeartede støtte til Lindgren og et bevis på Lindgrens taknemlighed mod Sneedorff. 167×99.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Deres Høj=Grevelige Excellence
Høj= og Velbaarne
Hr. General= Admiral= Leutenant,
Geheime=Conferents= Raad, Geheime=
Raad, Kammer= Herre og Ober- Hofmester.
Naadigste Herre.

Jeg har nu en 4 aars Tiid været Bogtrykker ved dette Ridderlige Academie, og i den Tiid kun möysommelig haft den fornödne Underholdning, allerhelst her ved Stædet ikke falder meget Arbeide, men har maattet söge samme fra andre Stæder, som har faldt mig meget bekostelig, og Fordelen gaer bort med mange Reiser samt for Fragt af Papiret, som til Lands maae föres herhid, og igien Fragt af de trykte Sager til Kiöbenhavn, ligesom og naar jeg fra Kiöbenhavn faar noget at trykke, maae jeg for Manuscripter og Breve betale Postpenge. Alt hvad jeg bruger til Bogtrykkeriets Fornödenhed, som Bogstaver, Ollie og Könrög med videre maae jeg ligeledes betale Fragten for. Og naar jeg paa egen Bekostning oplæger Böger maae jeg sende samme til Kiöbenhavn at falholde og derfor betale proCento til mine Commissionairer. Naar jeg derfor giör den nöijeste Beregning, finder jeg dog at jeg aarlig har over 200 rd^{er} meere Udgifter end Bogtrykkerne i Kiöbenhavn. Det er desuden bekiendt, at den Capital, som Academiet eyer udi Bogtrykkeriet ikke nær var tilstrækkelig til sammes istandsættelse, men jeg har anvendt endda over 1400 rd^{er} derpaa, hvoraf jeg maa betale Renter, og omendskiönt Bogtrykkeriet nu er i så god stand, som kan önskes, seer jeg dog umuligheden for mig at kunde soutinere mig længere paa dette Stæd paa den Maade som hidindtil er skeet. Hvorfor min underdanigste Begiering er til Deres Höy=Grevelige Excellence af Have Naade for mig og være mig behjælpelig, at et saa bekostelig og nödvendig Bogtrykkerie ikke reent skulle undergaae, og i den faste Forhaabning om Deres Höy=Grevelig Excellences Naade, tager jeg mig den underdanigste Friheed at foreslaae fölgende Poster til Bogtrykkeriets nödvendige Conservation.

1. At mig til Bogtrykkeriets vedligeholdelse aarlig maatte tillægges 100 rd^{er}.
 2. At Renterne af den Capital 600 rd^{er} som Academiet eyer udi Bogtrykkeriet, saavel for den forbigangne Tiid og siden bestandig blev eftergivet, saa at deraf ingen Rente bliver at svare.
 3. At mig aarlig maatte gives 20 Faune Brænde og 30 Bönder Læs Törv.
- Dersom Deres Höy=Grevelig Excellence nu vil have den Naade for mig, at jeg maae nyde det herudi forlangte, haaber jeg for det förste at kunde nogenleedes subsistere, hvorimod jeg lover at holde Bogtrykkeriet i den stand, at Academiet samme herefter som tilforn eij skal finde Aarsag at være misfornöjet. Jeg forbliver i dybeste Underdanighed

Deres Höy=Grevelig Excellence
Naadigste Herres
Underdanigste Tiener
Jonas Lindgren

Soröe, d. 14 April 1761.

Kun underskriften er Lindgrens.

Denne Lindgrens ansøgning sendte hofmesteren til professorernes erklæring, og de støttede naturligtvis Lindgren på alle punkter:

Deres Højgrevelig Excellence
Høy=og Velbaarne Herr General=Admiral=Lieutenant
og Ober-Hofmester!
Naadig Herre!

Da det naadigst haver behaget Deres Højgrevelig Excellence at sende til vores Erklæring en af Bogtrykker Lindegreen (!) indsendt Memorial, hvori han underdanig forestiller Deres Højgrevelig Excellence, at det er ham u=muligt længere herved Stædet at være Bogtrykker, om ham ikke en og anden Fordeel aarlig Tilstaaes, saa have vi samptelige overlagt denne Sag på det nøieste efter Deres Høy=Grevelig Excellences Befaling, og tage os herved den underdanigste Frihed desangaende at gjøre følgende Erklæring.

1. Vi holde for u=nægteligt, at Bogtrykkeriets Conservation er af største Vigtighed for Academiet, og for ligesaavist, at det er u=lige vanskeligere for en Bogtrykker her at finde den fornødne Fortjeneste, end det er for en Bogtrykker i Kiøbenhafn; Det som fra Landet af indsendes til at blive trykt er overmaade lidet; Professorernes Arbeide her ved Stædet kand ingenlunde holde Presserne bestandig i Gang, følgelig maa Bogtrykkeren for at forskaffe sig Arbeide til Bogtrykkeriets Underholdning fra Kiøbenhafn, hvilket baade foraarsager ham Bekostninger med Correspondance og i sær ved trykte og u=trykte Papirers Forsendelse frem og tilbage imellem dette Stæd og Kiøbenhafn, imidlertid at det med alt dette bliver de fleste Tiider u=sikkert, om han bestandig kand have Preserne²³ i gang og finde det fornødne Arbeide eller ey.

2. Det er af disse Aarsager, at vi finde hands Ansøgning billig, og at vi underdanigst ville bede, at det maae være Deres Høy=Grevelig Excellence Recommanderet, dog saa at vi derved maae tage os den underdanige Frihed udførligen at erindre følgende Poster:

a. Renternes Eftergivelse angaaende, af de 600 Rd^r som Academiet allerede haver anbragt i Latinske Typis ved Bogtrykkeriet, da finder vi denne Paastand og Ansøgning af Bogtrykker Lindegreen velgrundet ei aleene for den tilkommende, men og for den hele forbigangne Tiid, som Academiet af denne Capital kand have Renter at fordre af derpaa af Aarsag, at disse Latinske Typi have i ald den Tiid været Bogtrykkeriet til saa liden Nytt, saa det fast kunde have undværet dem, og det derfor synes at være Bogtrykkeren for meget til Byrde, om hand skulde svare Renter af en Capital, som hand ingen Nytt hafde haft af.

b. Angaaende Hundrede Rixdaler Aarlig Hjælp, som hand gjør Ansøgning om, da maae vi derved allerunderdanigst forestille Deres Høy=Grevelig Excellence, at saafremt Bogtrykker Lindegreen skulde quittere Stædet, kom Academiet nødvendig til af sin Cassa at gjøre Forskud til alle de danske Typos,

23. Heraf fremgår at Lindgren havde mere end een presse. Han har altså »forbedret« trykkeriet med en – eller flere – presser udover den ene, han havde med fra København.

som Bogtrykkeriet behøver og Bogtrykkeren nu haver anskaffet for sin Regning. Vi kunde efter haft Overlæg ikke andet skionne end at dette vilde blive Academiets Cassa til en Bekostning af henimod = 1200 Rd^r, hvoraf Renterne vilde beløbe aarligt = 60 Rd^r, da nu Typi at vedligeholde desuden vilde aarlig koste 20 Rd^r, saa holde vi for, at saafremt Bogtrykker Lindegreen skulde quittere Stædet, den nødvendige Aarlige Bekostning vilde beløbe omtrent 80 Rd^r: og at desuden en Capital maatte tilsættes af 1200 Rd^r, som nu spares, om ham nu skulde blive accorderet aarlig = 100 Rd^r (tilføjet: i det mindste for nogen Tiid.)

c. Hvad Ildebrændsel angaar, da er fra Bogtrykkeriets Begyndelse af bleven gjort Ansøgning om en større Quantité, siden man forudsaa, at Bogtrykkeriet med en saa liden deputát ei kunde underholdes.

d. Derimod maae Vi fremdeles underdanigst erindre, at saafremt Deres Højgrevelige Excellenz ved sin naadige Forsorg vilde faa Bogtrykkeriet paa ovennævnte Maader hiulpen, saa det kunde for Fremtiden blive vedvarende, at da tillige Bogtrykkeren maatte blive tilholdt af iagttage følgende Poster:

1. at ligesom han efterdags som forhen skulde nyde alle Bogtrykkeriets Fordele og til den Ende blive forsyned med Deres Højgrevelig Excellences Antagelses=Brev som bestandig og ene Bogtrykker her ved Academiet, hand derimod

2. paa sin Side forbandt sig til efterdags som forhen at levere fra Trykken ligesaa got Arbeide, som det bedste Kiøbenhafnske, eller at i manglende Fald hands Bestaldning skulde være forbrudt, paa det at en anden og bedre Bogtrykker kunde antages, imidlertid at i denne Henseende Professorens ved Academiet bestandig nu som før havde Curam for og Eftersynet med Bogtrykkeriet.

3. At Bogtrykker Lindegreen bestandig herefter trykker Academiets Programmata, Catalogos Lectionem saavel som Orationerne paa hans Majestet Kongens Geburts=Dag og andre paabudne høie Solemne Dage for intet, naar nemlig disse Orationes holdes af Professoribus her ved Academiet, og Papiret bliver Bogtrykkeren gotgjort

4. at Bogtrykker Lindegreen i alt efterlever Ordonnansen for Censuren, saaledes som den nu er eller herefter af Deres Højgrevelig Excellence maatte blive foranstaldet.

5. At Bogtrykker Lindegreen trykker alt professorernes Arbeide een Mark ringere per Ark, end det kand faaes trykt udi Kiøbenhavn, for i denne Henseende med ham at undgaa alle Disputer.

6. At bemelte Lindegreen bliver Academiet ansvarlig for, at de latinske Typi, som ere dets Ejendom, bliver bestandig holdne i den Stand, udi hvilken de ham af Academiet ere blevene leverede, så hand forpligter sig til derfor at skaffe Academiet Caution, naar forlanges, saa det i denne Henseende ei skulde finde sig brøsthølden, om hand engang i Tiiden skulde quittere.

7. Endelig og at hand Bogtrykkeriet ei må quittere uden foregaaende et

halvt Aars Lovlig Opsigelse, saa man kand have den fornødne Tiid at see sig om en anden og at giøre de i deslige Tilfælde behøvende fornødne Foranstaltninger.

Vi forbliver alt øfrigt med den underdanigste Soumission
Deres Højgrevelig Excellence
Høj=og=Velbaarne Herr General=Admiral Lieutenant og
Ober=Hofmester
Naadig Herres
Sorøe d 19de April 1761
underdanigste Tienere
J Kraft Christoffer Lysholm
J Erichsen Jacob Pingell

Overfor kancelliet anbefalede hofmesteren dette den 27. s m med den yderligere begrundelse, at det ville være uanstændigt for et akademi ikke at have noget bogtrykkeri, og desuden skadeligt for videnskabernes fremvekst. Kancelliet indstillede hofmesterens forestilling til kongen, der fik refereret sagen på Jægersborg Slot den 15. maj. Allerede den 22. maj 1761 stadfæstede majestæten forestillingen uden ændringer:

til
General Admiral Lieutenant og Ober Hofmester Hr. Friderich Greve af
Danneschiold-Samsøe

F 5^{tus}

V. S. G. T. Af den til Os under d 27 Aprilis sidstleden indgivne Forestilling er Os allerunderdanigst bleven refereret, at Bogtrykkeren ved Sorøe Academie Jonas Lindgren har beklaget sig over hans ringe Vilkaar, og derfor har ansøgt at maatte tillægges 100 Rd^r aarlig til Bogtrykkeriets Vedligeholdelse saaog befries for at svare Rente af Academiets i Bogtrykkeriet staaende Capital 600 Rd^r, samt gives aarlig 20 Favne Brænde og 30 Bønderlæs Törv; hvorhos Du allerunderdanigst forestiller, at et Bogtrykkerie ved Academiet er uomgængeligt nødvendig, og at det der værende Bogtrykkerie virkelig befindes got, saa at det ville være skadeligere for Academiet og falde langt meere til Last, at anskaffe alt hvad behöves, og udkræves til et nyt Bogtrykkerie, end at tilstaae de af Bogtrykkeren ansögte Poster;

Thi give Vi Dig hermed tilkiende, at Vi, efter Det Os allernaadigst giorte Forslag, allernaadigst have approberet 1. at bemeldte Jonas Lindgren til Bogtrykkeriets Vedligeholdelse, maa tillægges og af Sorøe Academies Cassa udbetales Eet Hundrede Rigsdaler aarlig 2. at Renterne af den Capital Sex Hundrede Rigsdaler, som Sorøe Academie eyer udi Bogtrykkeriet, maa, saavel de for den forbigangne Tiid resterende, som efterdags, være hannem allernaadigst eftergivne, saaat deraf ingen Rente skal svares, og 3. at hannem aarlig maa gives Tyve Favne Brænde og Tredive BønderLæs Törv;

Og, som bemeldte Jonas Lindgren efterdags som forhen skal nyde alle Bogtrykkeriets Fordele og til den Ende forsynes med Ober Hofmesterens Antagelses Brev, som bestandig og eene Bogtrykker ved Sorøe Ridderlige

Academie; saa skal hand derimod være tilforpligtet og forbunden I^{mo} Eftersdags som förhen at leveere fra Trykken lige saa got Arbejde, som det beste Kiöbenhafnske, da, i mangel deraf, det ham af Ober Hofmesteren meddelte Antagelsesbrev skal være forbrudt, paa det, i saa fald, en anden og bedre Bogtrykker kunde antages; I hvilken Henseende Professorerne ved Academiet bestandig, nu som för, skal beholde Curam for og Eftersynet med Bogtrykkeriet.

2do Skal Bogtrykker Lindgren bestandig herefter trykke Academiets Programmata, Catalogos Lectiorum saavelsom Orationerne paa Vores Gebuhrts Dag og andre paabudne Höje solemnelle Dage, for intet, naar disse Orationer holdes af Professorerne der ved Academiet og Papiret bliver Bogtrykkeren gotgjort. 3^{io} Skal Bogtrykker Lindgren udi alt efterleve Ordonnancen for Censuren, saaledes som den nu er, eller herefter af Academiets Ober Hofmester foranstaltes. 4to Skal Bogtrykker Lindgren trykke alt Professorernes arbejde Een Mark Danske ringere hvert Ark, end det kand faaes trykt i Vores Kongelig Residentz Stad Kiöbenhafn; Og endeligen maae han ey qwittere Bogtrykkeriet, uden foregaaende Opsigelse af et halt Aar, paa det den fornödne Tiid kand have til at see sig om en anden og föye de i saa fald fornödne Anstalter.

Hvorefter Du Dig allerunderdanigst haver at rette. Befalendes e&, Fredensborg Slot den 22. Maji 1763.

294. Miss: Siell.

General Admiral Lieutenant [overstreget: og Ober Hofmester Hr. Friedrich] Greve [overstreget: af] Danneschiold Samsöe, anl: at Bogtrykkeren ved Soröe [overstreget: Ridderlige] Academie, Jonas Lindgren maa til Bogtrykkeriets Vedligeholdelse tillægges [overstreget: og af Academiets Cassa udbetales] 100 rd' aarlig, samt aarlig gives 20.= favne Brände og 30 Bänderlæs Törv.

Fredensborg Slot den 22. Maji 1761.

FR

Der skete herved den ændring i Lindgrens ansættelsesforhold, da der ikke nu var flere tilbage af de oprindelige interessenter – Jens Kraft havde jo meldt sig ud ret tidligt – at bogtrykkeren blev ansat direkte under akademiet, altså blev anerkendt som universitetsbogtrykker.

Med dette reskript, der blev indført også i regnskaberne til videre efterlevelse for akademiets forvalter, blev Lindgrens stilling yderligere betrygget, han kunne nu se roligere på fremtiden.

Næste år, i 1762, foretog kongen en rejse til Holsten og gjorde ophold i Sorø for at tage akademiet nærmere i øjesyn, og bogtrykker Lindgren fik den nåde at overdrage majestæten en *prøve* på bogtrykkeriets gode tilstand. Han forelagde et ark i folio med de forskellige »nette bogstaver fra dette bogtrykkeri. Teksten bestod af korte, men sindrige passende vers i dansk, latin, tysk, engelsk, fransk og græsk, i hvilket de herrer Professorer havde den største Andel. Ogsaa den kunstige og flittigt udformede Indfatning indeholdt alle Slags smaa og store Røskener, som Pressen i Sorø betjener sig af. Ikke alene denne Prøve, men også alle sammesteds trykte Skrifter gør dette nye Bog-

trykkeri Ære.« (*Fortgesetzte Nachrichten von dem Zustand der Wissenschaften und Künste ...* andet Bind's tredje stykke 1762)

Det var måske også denne skriftprøve, der nu overbeviste cancelliets medlemmer, som på rejsen var udenfor universitetets indflydelse, og i forening med Lindgrens bøn i 1761: I årene 1762, 1765, 1769 og 1770 trykte Jonas Lindgren – og i årene 1773 og 1778 madame Lindgren – *Den forordnede Nye Kirke-Psalme Bog ... og tilhørende Collecter, Epistler og Evangelier*.

I 1765 blev hofmester Danneskiold-Samsøe afskediget, idet han havde trådt cancelliets medlemmer over tærerne ved sin ihærdighed og egenrådighed (han afskedigede bl.a. professor Basedow uden at spørge cancelliet!), og de næste to år styrede de samlede professorer akademiet. De skulle med alle midler finde besparelser, og bl.a. skulle de fremtidig selv holde deres embedsboliger vedlige; bogtrykkerens bolig var imidlertid stadig et tillæg til lønnen efter aftalen med professorerne. Hoveriet på akademiets godser blev begrænset, ligesom de atten årlige kørsler til hovedstanden for bogtrykkeren bortfaldt og erstattedes med 50 rd årlig. Professor Erichsen udtalte sig i indstillingen til kongen udførligt om bogtrykkeren og gjorde opmærksom på, at trykkeriet oprindelig var tænkt som et håndtrykkeri for akademiet, der kunne bestrides af trykkeren med en svend og en dreng, men ved mandens rosværdige driftighed nu var vokset således, at der kun var to eller tre trykkerier i København der var større, ligesom der også tryktes bedre i Sorø end noget andet sted i landet; men da størsteparten af trykkeriets arbejde var for uden bys boende, var hovbøndernes ydelse derfor en urimelig fordel for trykkeren. Jonas Lindgren protesterede naturligvis kraftigt imod disse nedskæringer, men uden held.²⁴

Det tredje medlem af det soranske trykkerselskab var professor i moralfilosofi og lærer i tysk *JB Basedow*. Han blev ansat i 1753 efter at have fået magistergraden i Kiel i 1752, og efter Peder von Havens død i 1757 fik han lov at forelæse over teologien – men hans »kætterske anskuelser i bl.a. i hans filosofi forfærdede hofmesteren«, der som nævnt egenhændigt afskedigede ham i 1761. Basedow grundlagde senere sit »philantropinum«, en skole for menneskekundskab, i Dessau 1774.

I 1758 trykte Lindgren Basedows *Practische Philosophie für alle Stände*, Copenhagen und Leipzig, in Commission bey Joh. Benj. Ackermann, I-II. Og foruden hans taler ved akademiet trykte Lindgren så i 1761 hans *Philosophi*. På det kongelige Biblioteks exemplar har Joh. Erichsen skrevet: »Dette er Begyndelsen til Prof. Basedows Philosophi ... som var begyndt at trykkes paa Sorøe uden foregaaende Censur og Approbation, da Grev Danneskiold kôm som Oberhofmester til Academiet, men som han forbød videre at trykkes og blev derfor til Maculatur; den kom ej videre end her findes« ... (nemlig side 1-449).

Basedows omfangsrige senere produktion blev trykt i Tyskland.

Isaac Andreas Cold fik trykt *Kongelige Instructioner for Höieste Ret i Dannemark og Norge* hos Lindgren mellem 1758 og 1760, men bogen blev

24. Sorø II 146f.

Den forordnede
Nye
Kirke=
Psalme = Bog,

Efter

Hans Kongel.
Majestæts Allernaadigste Befaling, af de fornemste Geistlige i Kiøbenhavn, til Guds Tjeneste paa Søndagene, FASTERNE, Bededagene, og til anden gudelig Brug i Kirken, udi Danmark og Norge, af gamle aanderige Sange ordentlig indrettet og flitteligen igiennemseet, og med mange nye Psalmer forbedret, og iligemaade efter

Kongelig Befaling
til Trykken befordret

af

Eh. Ringo Doct.

Biskop udi Sjæns Erki.

Corse, 1762.

Trykt hos Jonas Lindgren,
det Ribberl. Akadem. Bogtrykker.

Hvad enten det var Lindgrens beklagelser over sine ringe vilkår, eller det var hans skriftprøveark, som han overrakte majestæten, så fik han året efter sit ansættelsesbrev fra 1761 alligevel lov til at trykke Den forordnede nye Kirke=Psalme=Bog i årene 1762 ff. Bortset fra det træskårne billede, der her er ændret fra den gængse salmebog, er udgaven næsten identisk med Vaysenhusets. Opslaget 142×107, titelbladet 142×55. Foto Det Kgl. Bibliotek.

Der theoretischen
Philosophie,
Erstes Buch.
Vorbereitung zu den Philosophischen
Wissenschaften.

§. I.

Warum man eine Wissenschaft gemeiniglich
mit Beschreibung derselben anfangt.

Es ist nützlich, den Vortrag einer Wissenschaft
mit der Beschreibung derselben anzufangen,
damit man mit einiger Wahrscheinlichkeit ur-
theilen könne, welcherley Wahrheiten, und wie diesel-
ben darinnen vorgetragen werden. Alsdann läßt sich
oft

Johan Bernhard Basedow: Der theoretischen Philosophie, Sorøe 1761, var ikke i forvejen blevet godkendt af overhofmester Frederik Danneskiold = Samsøe, der herefter opsagde Basedow. Han blev nogle år senere bekendt for oprettelsen af sit Philantropinum i Dessau. Overhofmesteren selv blev afskediget i 1764 på grund af sine uendelige klager! 196×124.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

*Atke nu den Begyndelse til Prof. Basedows Philosophie,
hvoraf først Philalethes siden er opkommen som en
begyndt og trykt paa Sorø uden forudgaaende censur
og approbation, da Grev Danneskiold kom som Oberhofme-
ster til Academiet, men som han forbød videre at trykkes
og blev skrevet til Maculatur; den kom ej videre
end for første. univ. fra 13. 1-1747--*

I det kongelige Biblioteks eksemplar af Der theoretische Philosophie har Jon Erchsen, der fra 1781 var bibliotekar hos kongen, skrevet på en indklebet seddel: Dette er den Begyndelse til Prof. Basedows Philosophie, hvoraf Philatellie siden er opkommen, som var begyndt at trykkes paa Sorø uden forudgaaende censur og approbation, da Grev Danneskiold kom som Oberhofmester til Academiet, men som han forbød videre at trykkes og blev derfor til Maculatur; den kom ej videre end her findes, neml fra S. 1-447. Siden 196×124.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

KONGELIGE INSTRUCTIONER FOR HØIESTE-RET I DANNEMARK OG NORGE.

Kongelige Instructioner for Høieste-Ret i Danmark og Norge blev skrevet en gang mellem 1757 og 1760 af juristen Isaac Andreas Cold. Den blev undertrykt af kongen (regeringen) og først optrykt i P F Suhms Nye Samlinger til den danske Historie IV 1795. 187×115.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

supprimeret »efter høiere Ordre« og findes nu alene som optryk i PF Suhms *Nye Samlinger* til den danske Historie.

Cold var ikke produktiv som forfatter, men i 1751 udkastede han tanken om dannelsen af et juridisk selskab med det formål at samle og udgive juridiske afhandlinger. Det blev dog til intet. Han var som nævnt i sin sorøtid meddelelser til Büschings Nachrichten, og hans taler blev naturligvis trykt i Sorø.

I 1765 var der ikke flere af de oprindelige stiftere af »trykkerselskabet« tilbage, og tilskudet fra professorerne ophørte nu helt. Men med de forbedrede vilkår, Lindgren i 1761 havde opnået, har han følt sig tilstrækkelig fast i sadlen og godt funderet i Sorø. Hans indtægt har antagelig oversteget en professors løn, og han var godt indarbejdet, også hos de københavnske forlæggere, der mere og mere havde benyttet den dygtige bogtrykker i Sorø.

Den 28. maj 1759 skrev B W Luxdorph i sin dagbog »Boet paa Sorøe Kro. Beseet Kirken og Biblioteket. NB: Bogtrykkeriet besaa jeg i Sorøe, som er meget vel indrettet«.

Lindgren skulle jo først og fremmest besørge akademiets tryksager, der foruden professorernes taler på *Kongens fødselsdag* og andre solenne anledninger også omfattede programmer m.v., ligesom der naturligvis blev trykt en del *lejlighedsdigte* og andet. Han trykte også et par *bryllupsdigte* i anledning af tidligere akademisters bryllupper.

Også de halvårslige *Reglementer* over de Timer, hvori der læses paa Sorø Academie, trykte Lindgren, men først i 1767 gjorde han samlet afregning over de forløbne ti år. Senere skete det årligt.

I 1768 trykte Jonas Lindgren *Kongs=Skug=Siu, Det kongelige Speil, Speculum Regale*,²⁵ trykt på dansk, islandsk og latin, med Jon. Erichsens forbedelse på 19 sider, der oplyser, at det er første gang, dette arbejde bliver trykt, og at tre lærde mænd næsten samtidig gik i gang med det, nemlig Gerhard Schøning, Hannes Finsen og Halfdan Einersen (rektor ved latinskolen i Hólar), hvor der »uformærkt havde samlet sig et Sælskab under Navn af det usynlige,« hvis formål skulle være at fremme udgivelsen af de gamle islandske og nordiske skrifter. Dette værk blev imidlertid den eneste synlige prøve på selskabets virke.

Erichsens fortale slutter således: »Jeg slutter med at ønske, at Skriftet, da det nu er udgivet, maa finde en Aftræk ... Da er jeg vis paa, at det Sælskab, i hvis Navn der er blevet udgivet, vilde opmuntres ... til at udgive flere Skrifter... Da vilde forlæggeren have større Bevæggrund til... at befordre andre Skrifter og ei at fortryde den store Bekostning, som han har gjort paa Speculum Regale. Da kunde og maaske Academiets Bogtrykker faae Leilighed til at bruge, til endnu større Nytte, de gamle Nordiske eller Islandske bogstaver, som han haver anskaffet af nyt for dette Værks Skyld...«

Men det blev kun til denne udgivelse – uden angivelse af forlæggernavn!

I 1760 havde Lindgren trykt en *Bryllupstale for Frid. Chr. Pelt*, den store

25. Et norsk middelalderligt skrift, forfattet i form af en samtale mellem fader og søn som en lærebog i gode sæder for købmænd, hirdsmænd og konger, skrevet i et smukt og sirligt sprog efter latinske mønstre. (Salmonsens ... Leksikon, Kbh. 1900).

Plinii Lovtale
til
Trajanum

oversat,
tillige med
en Indledning
i den
Romerſke Statsforfatning

ved
Ove Guldberg

Offentlig Lærer i Retten og Historie ved
København'ske Akademi.

Trykt i Sorøe, 1763.

Sælges i Mummes Boglade paa Børsen i Kiøbenhavn.

Ove Guldbergs Plinii Lovtale til Trajanum, 1763, er forsynet med et kobberstukket boghandlermærke for Frantz Christian Mumme, tegnet af Jonas Haas. Mumme var imidlertid død ca 1760, men sønnen Johan Frederik Mumme, der videreførte forlaget i nogle år, har ment at mærket stadig kunne benyttes. Bogen findes imidlertid også helt uden vignet på titelbladet eller med Plinii sec. portrætbuste. Siden 174×103. Foto Det Kgl. Bibliotek.

KONGS-SKUGG-SIO

UTLÖGD A
DAUNSKU OG LATINU.

Det

Kongelige Speil

med Danst og Latinst Oversættelse,
samt nogle

Umærkninger, Register og Forberedelser.

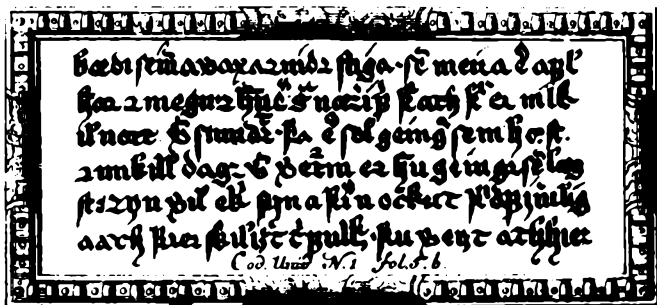
SPECULUM REGALE

CUM INTERPRETATIONE DANICA ET LATINA,
VARIIS LECTIONIBUS, NOTIS &c.

Udgivet af

HALFDAN EINERSEN.

PHIL. MAG. ET RECT. SCHOL. CATHEDR. HOLENS.

Copie, 1768.

Trykt hos Jonas Lindgren, det Ridderlige Academies Bogtrykker.

Kongespejlet er et skrift fra Norges middelalder, forfattet i form af en samtale mellem fader og søn som en lærebog i gode sæder for købmænd, hirdmænd og konger, forfattet omkring 1250-60 og affattet i et »zirligt« sprog. For første gang trykt af Lindgren i 1768, med imprimatur af J Wöldige, og tilegnet

SU KONUNGLIGA SKUGG-SIA.

Þá ek hug um leidda allar I-Þrottir a), ok rannsakada ek nœd at-
hygli alla sïdo hvérrar I-Þrottar, þá sá
ek mikinn fíaulda mæðaz i villistigom
þeim, er fráhaullodo b) síðligom c) þíod-
gautom d), ok leiddo i villo ok Usïdo;
ok tïnduz allir i ubyggiligom daulom
þeir er þá stigo gengo, er mez lágo
forbreckis; þvíat þeir þreittuz af lángri
mæðo e) runnins f) vegar, ok haufdo eigi
bre-

Det Kongelige Speil.

Da jeg i mit Sind forestillede mig a) ¹
alle Þrætter, og ransagebe med
Agtfømhed alle Sæder, hørende til hver
Þræt, da saae jeg en stor Mængde uds-
mattes paa de Afveie, som hældebe fra b)
de sødelige c) Landeveie, og forde til d) Bild-
farelse og Uvnder; Iæt blev alle de, der
ginge de Veie, hvulle saae meest forover,
tabte i ubeboelige Dale; tþi de vare alle træ-
te af den udløbne c f) Veis langvarige Møi-
som-

SPECULUM REGALE.

Cum animo pervolvebam vitæ quodlibet humanæ institutum, et in rationes cir-
cumstantiasque cujusvis vivendi generis inquirebam, non mediocrem comperi mul-
titudinem in aviis defatigari, quæ a tramite honestæ vitæ avocabant, Et in erro-
rem vitamque dissolutam seducebant; unde quotquot semitis, quæ maxime declives
erant, insiscebant, in vallibus, quæ coli non potuerunt, perierunt; fatigati enim longa

A

viz,

- a) Ex. Societ. Ek leidda allar Iþrottir fyrir
augo hugar.
b) fráhaullodo. c) gudligom.
d) Ex. Soc. i villistættir usïdo.
e) idem mæði. f) lángi vegar.

- a) jeg forestillede alle Þrætter for Sindets
Øine.
b) fældebe fra. c) sødelige.
d) til de onde Sæders søste Raal.
e f) af den lange Veis Møied.

excellencen Otto Thott, der bl.a. var skoleherre for Herlufsholm Skole. De enkelte træsnitprydelser er udført af Sør: Pens. Det er et digert og smukt og ofte læst værk. 70-804-10 sider. Titelbladet 244×197, første trykside 245×191.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

københavnske forlægger, der havde udgivet så mange bøger på sit forlag, hvoraf han havde ladet Lindgren trykke adskillige. Pelt havde tidligere (i 1755) søgt om privilegium på at lade flere af Holbergs skrifter trykke påny, men konsistorium sagde, at »han maa søge Arvingernes Tilladelse eller kiøbe sig Privilegium til af dem«. Og på en eller anden måde må han have opnået dette, thi i 1762 kunne han lade Lindgren trykke *Ludvig Friherre af Holberg Dannemarks og Norges Geistlige og Verdslige Staat eller Beskrivelse*. ... Tredie Oplag. Og samme år *Dannemarks Riges Historie ved Ludvig Holberg*, Tredie Oplag, Første Deel, og i 1763 og 1764 Anden og Treddie Del.

I denne sidste udgave skriver Pelt i bekendtgørelsen i Kiøbenhavnske Post-Tidender bl.a.: »Til den Ende skal Trykningen skee med nye Skrifter, paa got hvit Papiir, in 4to, og zires med den berømmel. Autors accurate Portrait og Friherl. Vaaben, saavelsom den kongel. Residencestad Kiøbenhavns forundte Vaaben ...«, og i Kiøbenhavnske nye Tidender om lærde Sager anmeldes bogen da også bl.a. således: »... Hvad trykken og Papiret angaar, da er de, som de udi et saadant anseeligt Værk bør være, nemlig upaaklagelige.«

Så fik Lindgren da endelig lov til at trykke Holberg, – og udførte det naturligvis upåklageligt!²⁶

I årene 1765 og 1769 trykte Lindgren Holbergs *Almindelige Kirke=Historie*, Tredie Oplag, dog at Tredie og Fjerde Deel efter Holbergs død er forfattet på tysk af præsten i Enareuren i Württemberg Johann Ludvig Köhler, men oversat til dansk af sognepræst Andreas Reiersen (fra 1769 til 1778 i Ringsted).

En af Frid. Chr. Pelts sønner Chr. Ludvig Pelt blev i 1784 hovmester for akademiets senere hofmester Gregers Christian Haxthausen. Han læste samtidig ved akademiet, hvor han i 1786 blev antaget som ekstraordinær professor i økonomi og handelsvidenskaberne.

Det er forlæggerens fortjeneste, at så mange udgivelser udkom fra Sorø, og forlæggerne benyttede Lindgren, dels fordi det soranske bogtrykkeri virkelig var godt, og dels fordi der måske lå en vis form for leflen for det akademiske at få trykt hos det soranske akademis bogtrykker, der jo iflg. reskriptet havde rang som universitetsbogtrykker. Og når han også havde tilsikret professorerne en billigere pris end den de skulle have givet andetsteds, havde Lindgren naturligvis tilstrækkeligt at bestille. En stor del af den nye litteratur efter Holberg, der udkom i årene efter 1758, blev trykt i Sorø.

I 1765 trykte Jonas Lindgren *Kiøbenhavns Handels=Speil*, en vejviser for hele kongeriget, og Lindgren forøgede den og udgav årligt til sin død et handelsspejl, idet han stadig ændrede på titlen. I udgaven *Dannemarks Handels=speil* for Aaret 1766 lyder impressum: Sorøe, trykt og bekostet af Jonas Lindgren, det Ridderlige Akademies Bogtrykker. Dedikationen til greven af Lindenberg Henrich Carl Schimmelmann er underskrevet af Hans Holck, mens Lindgren har underskrevet »Til Læseren: Især er jeg den Velædle og Velbyrdige Hr. Agent Hans Holck meget forbunden, der paatog sig Brev=Vexlingen paa mine Vegne ...« Og de følgende år er »Speilene« alene trykt hos Lindgren, men uden tvivl med god hjælp af Holck, der jo er en forløber

26. E-M X 142 f, 179f, 268 og 275.

Plinii Lovtale
til
Trajanum

oversat,
tillige med
en Indledning
i den
Romerske Statsforfatning

ved
Ove Guldberg
Offentlig Lærer i Veltalenhed og Historie ved
Ridder-Akademiet.

PLINIUS SEC.

Trykt i Sorøe, 1763.
Sælges i Mummets Boglade paa Børsen i Kiøbenhavn.

Her er Ove Guldbergs Plinii Lovtale i et tryk, hvor forlæggeren Mumme endnu ikke har fået sat sit mærke på titelbladet, selvom også billedet af busten synes at være kobberstukket. Siden 174×103.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

til Kraks vejviser. Lindgren havde jo også tidligere, (også i København?) haft samarbejde med »Kræmmerne Andersen & Holck i Store Grønnegade.« (fx tredje del af *Charlotte*, trykt i Sorø hos Lindgren, se ovenfor.)

Lindgren søgte om tilladelse til at rette forespørgsler til amtmændene om at indsende materiale til *Danmarks Speil*, men fik afslag: Det måtte han selv gøre, og dette arbejde overlod han altså til agent Holck.

Det første skrift der udkom efter ophævelsen af censuren i 1770, var Jac. Chr. Bies *Philopatreas trende Anmærkninger*, København, trykt paa Johann Gottlob Rothes Bekostning, og trykt i Sorø hos Jonas Lindgren. Også *Philopatreas første Fortsættelse*, København 1771, paa... Rothes... Bekostning, synes trykt hos Lindgren i Sorø. Der gemmer sig sikkert flere småtryk rundt omkring, der er trykt i Sorø.

Den meget skrivende Odense-jurist C D Hedegaard fik udgivet et væld af juridiske bøger; de første blev trykt i Odense, hos Bogtrykker P W Brandt og senere i København, men fra 1763 blev alle hans bøger trykt i Sorø på Johann Gottlob Rothes Bekostning, eller senere »oplagt og bekostet« af Frid. Christ. Pelt. Først da boghandler og bogtrykker Chr. Iversen i Odense åbnede sit trykkeri i 1780, ophørte Jonas Lindgrens og madame Lindgrens arbejde for Hedegaard, der døde i 1781.

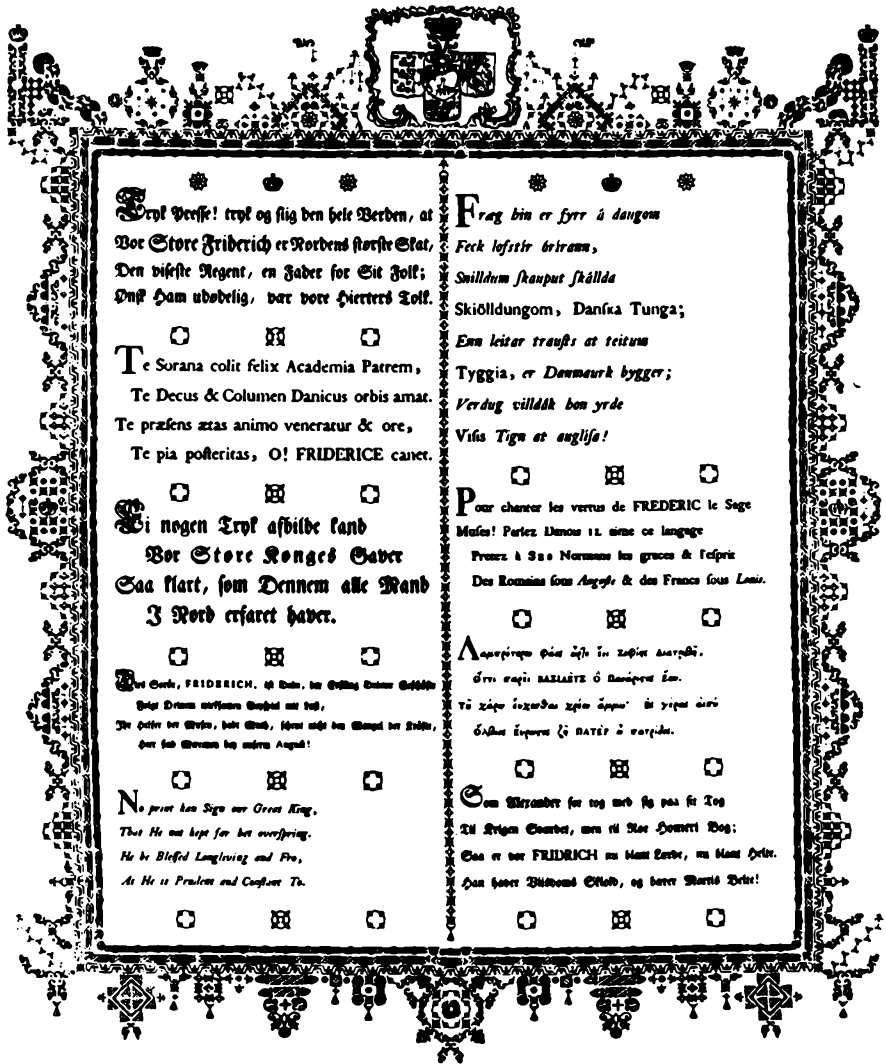
I 1760 udkom i Sorø, trykt og bekostet af Jonas Lindgren, det Ridderl. Acad. Bogtrykker: Otto Diderich Lützens *Undersøgninger angaaende Statens almindelige Oeconomie*,²⁷ dediceret til: Høi= og Velbaarne, Høiædle og Velbaarne, Samtlige Høie Herrer Academister paa Det Kongelige Ridderlige Academie til Sorø, samt Den øvrige Danske og Norske Adelige Ungdom. I-II. Lütken var student fra Sorø 1732 og var sognepræst på Fyn til sin død 1788. Han havde en stor evne til abstrakt fremstilling af økonomiske emner

27. som indeholder adskillige vigtige, vanskelige, og nu om Stunder meest omtvistede Sætninger. Findes tilkiøbs paa Bogladerne i København.

Man genkender Jonas Lindgrens *vignet* i *Jacob Christian Bies: Philopatreas trende Anmærkninger*, det første af de talrige skrifter der væltede ud over landet efter trykkefrihedens indførelse. *Jacob Christian Bie* fik nogle af sine bøger konfiskerede og flygtede fra sit fængsel på Christiansø. *Censurens ophævelse* var derfor en lykke for ham, men for ugudelig opførsel i Hvidovre Kirke blev han påny dømt til tugthus, men benådedes mod at blive deporteret til Serampore i Indien. 170×103.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Tryk Verke! tryk og sig den hele Verden, at
 Det Store Friderich er Nordens største Stat;
 Den viseste Regent, en Fader for Sit Folk;
 Omf! Ham ubøielig, vær dore Hietters Loff.

Te Sorana colit felix Academia Patrem,
 Te Decus & Columen Danicus orbis amat.
 Te præsens ætas animo veneratur & ore,
 Te pia posteritas, O! FRIDERICE canet.

Si nogen Tryk afbilde land
 Det Store Konges Gæver
 Saa fladt, som Dømmen alle Rand
 I Nord erfaret hæver.

Det Gode, FRIDERICH, er Gud, der Gælder Gudens Gælder
 Det Gud som alle Gælder er Gud,
 Det Gud der Gud, det Gud, det Gud der Gud,
 Det Gud der Gud, det Gud, det Gud der Gud,
 Det Gud der Gud, det Gud, det Gud der Gud!

No præt han Sige var Great King,
 That He was kept for her overking.
 He be blessed Longliving and Free,
 As He is Prudent and Constant Te.

Frag bin er fyrr á daurom
 Feck lofistir betræm,
 Smildum skaupt skállda
 Skiöldungom, Daníka Tungu;
 Einn leitar traufst á teitum
 Tyggja, er Danmæruk byggir;
 Verdu villðak þom yrde
 Viðis Tign at auglifa!

Pour chanter les vertus de FREDERIC le Sage
 Muse! Parlez Danois il n'est ce langage
 Parlez à Ses Normans les grecs & les grecs
 Des Romains sous Anglet & des Franco sous Louis.

Aποστήσει φέρεσιν εν τω φησιν αναγνώσει.
 Οτι τω φησιν αναγνώσει ο αναγνώσει εν.
 Το τω φησιν αναγνώσει ο αναγνώσει εν
 Οτι τω φησιν αναγνώσει ο αναγνώσει εν.

Som Alexander for tog med sig paa sit Tog
 En Prisen Gælder, men til Sine Gælder Tog;
 Det er det FRIDERICH som Mand Læder, som Mand Læder.
 Han høret Billedet Skole, og høret Skole Læder!

Den Skriftprøve, som Jonas Lindgren overrakte kong Frederik den V under dennes besøg på Sorø Akademi i 1761 indeholder naturligvis en sædvanlig underdanig hyldest til majestæten, i en smuk og særdeles vanskelig typografisk ramme. Professorerne havde hjulpet Lindgren med at forfatte de firlinjede vers.
 Foto Det Kgl. Bibliotek.

og foregreb Malthus' befolkningsteorier i sin bog fra 1761 (ikke trykt i Sorø) *Undersøgning om de fornemste Hindringer for Folkemængden i de Europæiske Stater...*

I den Rotheske Boglade på Børsen, København 1761, udkom *Physisk Oeconomisk Beskrivelse over Lier Præstegjæld i Aggershus Len...* af J. Essendrup. Lindgrens impressum findes på sidste side. Bogen er forsynet med en smuk titelvignet stukket af Theophilus Laan, og tegnet af M. Tuscher, kort og to plancher, ligeledes kobberstukket, men anonyme.

Rothe udgav også *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndermør...* af Hans Strøm. Oplyst med landkort og kobberstykker. Trykt i Sorø 1762, I-II. Strøm nævnes ikke i DBL, men naturligvis i E.-M., hvor hans øvrige forfatterskab nævnes, deriblandt hans *Physisk-oconomisk Beskrivelse over Eger-Præstegjæld i Aggerhuus Stift* i Norge, København 1784, der ikke blev trykt i Sorø. Han var præst og blev udnævnt til titulær professor inden sin død 1797.

Bortset fra folketællingslisterne, jvf. nedenfor fra 1787, kan man ingen steder se, hvilke bogtrykkerdreng og senere svende der har tjent hos Lindgren. Dog: I Seidelins *Læsendes Aarbog for 1800* har Rasmus Nyerup, der bl.a. oversatte Joh Aug Hermes *Haandbog i Religionen*, der udkom hos J. Lindgrens Enke ved F.H. Lillie i Sorø 1780, meddelt Bidrag til de Kjøbenhavnske Bogtrykkeres Historie, hvor han 92 om bogtrykker Peder Horrebøw siger, at han, efter at have lært Bogtrykkerkunsten hos Lindgren i Sorø, blev bogtrykker i København i 1779 ... Han døde i 1789.

Ifølge anordning af 13. januar 1761 skulle alle bygninger i købstæderne holdes forsikrede i en offentlig administreret brandkasse for købstæderne, og hvert 10. år skulle der ske omvurdering. Noget af det sidste Lindgren foretog sig var at besvare byfoged Henrich Jessens forespørgsel af 2. juli 1771 om en eventuel omvurdering af hans ejendomme i Rolighed. Man syntes, at vurderingerne var sat temmelig højt; derfor forespurgte man husejerne, om de ikke havde været for optimistiske i deres vurdering.

Lindgren svarede herpå:

Naar det betragtes, at de af mig i Rolighedss=Strædet tilhørende 2de Huuse ere af nye stærk Bygning, næppe 16 Aar gammel (dvs. bygget ca. 1755), er tillige af mig for 2 Aar siden overalt repareret paa Tag og Muur samt med nye Vinduer, saa og at jeg endog førend sidste Reparation, der kostede over 120 Rdl, har fået 600 Rdl. paa dem til laans; saa tror jeg, ingen kan med Billighed sige at det er for høyt eller for stor en Sum, nemlig 800 Rdl, som de nu ere værderet for, da de derudover næppe er opbyggt første Gang for 1500 Rdlr, og ingenlunde kan betragtes som gamle men meget mere som lige saa gode som nye Bygninger; hvorfore jeg ei heller begjærer Taxationen forandret til Nedsættelse, om end nogen, det jeg ei tror, kunde taxere dem mindre.

Sorø d 4 Julii 1771.

J. Lindgren

De to huse beliggende i »Roeligheden« var takseret hhv:

nr 86: En Længe til Nordre Side	11 Fag	340 Rdl
En Tilbygning og et dito Huus i Gaarden		10 Rdl
nr 87: Waaningshuuset til Gaden	10 Fag	450 Rdl

Hvornår Lindgren har købt disse to huse, ses ikke, men han skriver selv, at de er repareret af ham for et par år siden, hvor de så nok er købt kort før. Af boopgørelsen i fru Lindgrens bo fremgår, at der er gæld til justitsrådinde Schytte og proprietær Hviid på hhv 200 og 175 rdl iflg to panteobligationer af hhv. december 1778 og juli 1777. (Og de 600 rdl, der blev lånt af akademiet for at dække reparationen og tinglyst 1767, figurerer også i boopgørelsen!)

Efter auktionen i boet blev det ene hus anvendt som fattiggård.²⁸

Hermed bekræfter, at de mig i Roligheds-Stræde tilhørende 2de Bygning
er af nye Bygning, næppe 16 Aar gammel, er tillige af mig for 2
Aar siden overalt repareret paa Tag og Muur samt med nye Vinduer, saa
og at jeg endog forment, paa en Reparation, der kostede over 120 Rdlr, for
faaet 600 Rdlr. paa dem til laans, saa tror jeg, ingen kan med Billighed
sige at det er for højt eller for stor en Sum, nemlig 800 Rdlr, som
de nu ere vurderede for, da de desuden næppe er opbyggt første
Gang for 1500 Rdlr, og ingenlunde kan betragtes som gamle men
meget mere for lige saa gode som nye Bygninger; hvorfor jeg ei
heller begjærer Taxationen forandret til Nedsættelse, om end nogen,
det jeg ei tror, kunde taxere dem mindre. Sorøe d 4 Julii 1771.

Lindgren.

I 1761 bestemtes det, at samtlige købstadsejendomme skulle brandforsikres, og takseres om hvert tiende år. Også Jonas Lindgrens to huse i Rolighedsstræde omfattedes af denne forsikring. Øvrigheden skrev imidlertid til en del af husejerne, at deres vurdering af huset syntes alt for stor og henstillede, at taksationen blev nedsat. Herpå svarede Lindgren den 4. juli 1771:

Naar det betragtes, at de mig i Roligheds=Stræde tilhørende 2de Huuse ere af nye stærk Bygning, næppe 16 Aar gammel, er tillige af mig for 2 Aar siden overalt repareret paa Tag og Muur samt med nye Vinduer, saa og at jeg endog førend sidste Reparation, der kostede over 120 Rdlr, har faaet 600 Rdlr. paa dem til laans, saa tror jeg, ingen kan med Billighed sige at det er forhøyt eller for stor en Sum, nemlig 800 Rdlr., som de nu ere vurderede for, da de desuden næppe er opbyggt første Gang for 1500 Rdlr., og ingenlunde kan betragtes som gamle men meget mere for lige saa gode som nye Bygninger; hvorfor jeg ei heller begjærer Taxationen forandret til nedsættelse, om end nogen, det jeg ei tror, kunde taxere dem mindre. Sorøe d 4 Julii 1771. J Lindgren.

Foto Sjællands Landsarkiv.

Den 16. juli 1771 endte Jonas Lindgrens flittige og travle liv, og et par dage efter blev han begravet »i øverste Part med Klokkers Klang«. ²⁹ Han havde skrantet det sidste halve års tid, så hans død er ikke kommet overraskende for madame Lindgren, der allerede få dage efter ansøgte om tilladelse til at forblive hensiddende i uskiftet bo, hvilket ville medføre, at hun kunne fortsætte bogtrykkeriets drift og altså uden videre indtræde i sin mands kontrakt med akademiet. Ingen af de oprindelige interessenter var længere i live, men med hofmesteren som »director« var akademiet den egentlige indehaver af bogtrykkeriets privilegium, jvf. rescript af 22. maj 1763.

Og tilladelsen til at sidde i uskiftet bo kom ganske kort tid efter. »Aar 1771, den 14de August, 30te Dagen efter Bogtrykker Jonas Lindgrens dødelige Afgang, mødte i Stervboen ... Og blev da af Enken produceret Hands Kongelige Mayestæts Bevilgning, at hun i uskiftet Boe maae hensidde saalænge hun i Enkestand forbliver, og siden med Samfrænder at skifte.« Så følger bevillingens ordlyd, og boet sluttedes derefter, idet »Skifte=Rætten saaledes ikke havde videre med Boens Registrering eller noget Skiftes Holdelse at befatte sig med.« ³⁰

28. Helge Torm i: *Fra Vestsjællands Museer*, udgivet af Vestsjællands Amtsmuseumsråd 1980, Fattiggårde i Sorø 75. »... Et våningshus i Rolighed, som havde tilhørt Bogtrykkeren ... I de 20 fag bindingsværk, der var, var der i 1787 klemte 14 almisselemmer fordelt på 10 husstande, ind.«

29. *Begravelsesplader i Sorø fra den ældre Middelalder til vore Dage* af (graver) Niels P Larsen, Sorø, på eget forlag 1908, 41: Om øverste og nederste part på kirkegården. Øverste part er den mod vest liggende del af kirkegården ud mod alleen (Store Plads), og 78f: om taksterne for jordfæstelsen mm.

30. Skifteprotokol for Sorø købstad.

Anna Catharine Elisabeth Lindgren, f Meng

Man ser af madame Lindgrens underskrift, der er stor og fast, at hun har været en handlekraftig kvinde, der har været sin ægtefælle til stor hjælp og støtte i de første 14-15 år af bogtrykkeriets levetid. Og hun var jo stadig kun knap 35 år gammel. Hun kunne derfor fortsætte bogtrykkeriets arbejde uden afbrydelse, og de følgende år tryktes der lige så mange arbejder som hidtil, selvom »det litterære centrum i disse år flyttedes fra Sorø til København«. ³¹ Sorø-oplysningens tid ebbede ud med professorernes afrejse, og de nye professorer måtte i hvert fald senere benytte uforholdsmæssigt mange kræfter på akademiets overlevelse. Fra 1785 var der en mærkbar nedgang i tryksagerne, indtil akademiet »døde ud« omkring 1788-90. Men der var stadig lokale forfattere, der ønskede deres bøger trykt i Sorø, og de københavnske forlæggere holdt endnu fast ved Sorø akademies bogtrykkeri, der stadig havde en vis anseelse.

Madame Lindgren fuldførte trykningen af CD Hedegaards juridiske skrifter, især da disses andet oplag blev trykt, hvilket skete så nøjagtigt, at endog den tidligere imprimatur blev genoptrykt, skønt censuren var ophævet. For de fleste var Johann Gottlob Rothe forlægger, men enkelte andre, især de første bind, var forlagt af FC Pelt. Hun trykte også professor Andreas Schyttes *Staternes indvortes Regiering*, I-V, 1773-76, København, paa Gyldendals Forlag. Sorøe, trykt hos Jonas Lindgrens Efterleverske. Gerhard Schönings *Norges Riiges Historie*, Første-Anden Deel, ... Trykt i Sorøe 1771-73, Bekostet af Heineck Mumme og Faber paa Børsen i Kiøbenhavn. (Tredje Deel af dette værk udkom 1781 hos Gyldendals Forlag, med 20 siders fortale af P. F. Suhm). Mon det var af sentimentale grunde at madame Lindgren prydede første del fra 1771 med den »Brude-List«, der første gang blev anvendt til hendes og Jonas bryllupsvers af broderen J G Meng?

Året efter, i 1772, trykte hun Eggert Olafsens og Biarne Povelsens *Reise igiennem Island*, I-II, foranstaltet af Videnskabernes Selskab, og beskrevet af Eggert Olafsen, og forsynet med et nyt kort over Island og 51 kobberstykker. Det er et af de forholdsvis få større værker, det blev overdraget hende at trykke. Det var og er et af Selskabets betydeligste værker udenfor den løbende skriftserie.

På Herlufsholms kostskole udkom hvert år programmer på kongens fødselsdag; de var meget pompøse i stilen og omfattede seks til tolv blade. De blev i årene 1760-67 og 1774-93 trykt i Sorø. ³²

31. Undervisningsminister Haarder på et symposium på Sorø Akademi i 1980erne.

32. *Historiske Efterretninger om Herlufsholms Stiftelse* af HB Melchior, Næstved 1865, 195. Torben Glahn 132.

Kongerigerne Danmarks og Norges og Hertugdømmerne Slesvig-Holstens historie af L A Gebhardi og W E Christiani, oversat af pastor Ernst Heilmann i Kerteminde, der udkom i årene 1776 til 1796, tryktes indtil 1780 hos Lindgrens Enke ved Friderich Henrich Lillie, ligesom Heilmanns *Aandelige Sange* fra 1778, og derefter på Christian Iversens forlag i Odense.³³

I 1782 kom den meget virksomme forlægger og bogtrykker Chr. Iversen i Odense i strid med professor Johan Clemens Tode i København om en række laugsforhold inden for bogtrykkerkunsten i Danmark, og den førte polemik afsluttedes først med Iversens *Over Herr Professor Todes saakaldte upartiske Tanker om Typographien i Danmark*, Odense 1782. Trykt hos Iversen. Heri går han kraftigt imod Tode og »københavnriet«, ... »Bogtrykkerne har hverken Kro eller Laug og moqverer sig meget om nogen vilde kalde dem Haandværkere. De ere fri Kunstnere. Deres Svende kalder sig typographiske Studenter og holder ingen blaa Mandag ... Først naar Svendene har postuleret (i København!) kaldes deres Trykkerier for retskafne. Derfor agtes f.Eks. Lindgreens Officin i Sorø lig med den Kiøbenhavnske, men Mangors i Wi-borg ikke, og det Kgl. Waisenhuset i Kiøbenhavn ikke heller, fordi Mangor ikke vil, og dette som en Kongelig Stiftelse ikke kan underkaste sig Bogtrykkerens selvgjorte Love.«

Der kom da også i 1781 en kongelig plakat der sagde at »Eierne af Bogtrykkerier uden for Kiøbenhavn maae, naar de selv har lært Kunsten, være berettigede til at erklære deres udlærte Dreng for Svende, hvilke da maa anses som lovlige i Hs. Majestæts Riger og Lande.« Iversen havde således trukket det længste strå i debatten.³⁴

Professorerne annoncerede deres forelæsninger i den københavnske presse, og der blev udfærdiget en ny fundats for akademiet i 1782, hvorefter også borgerlige kunne blive akademister. Alligevel sygnede akademiet og skolen efterhånden helt hen, og i 1798 forlod den sidste akademist Sorø. Og fra 1784 skete en brat nedgang i bogtrykkeriets arbejder. De årlige taler indskrænktes til højst een, måske to, og det »udenbys« arbejde sank til ganske få, mindre værker.

De sidste år trykte madame Lindgren stort set kun et bind årligt af præsten Henrich Ussings *Kirkeforfatning*, der udkom i 5 dele i årene 1786 til 1789. I året 1786 trykte hun, udover et par programmer til akademiet, alene *Reglement over Lectionerne paa Akademiet*, *Roullen over Landsoldaterne paa Sorøe Gods* (for hvilken hendes regning lød på 3 rdl), nogle *Passionskantater* at opføre til festen paa Akademiet (5 rdl), nogle *Hoveri=Posttegn=Sedler*, og 100 stk *Placater angaaende at Bønderne, som kommer til Byen for at sælge Føde- og andre Varer, skal falholde dem paa Byens Torv*, samt 600 stk *Passeer=Sedler* for Reisende fra Sorøe Academie.

33. Boghandler Christian Henrik Iversen kom til Odense fra Lübeck i 1775 og grundlagde sit trykkeri i 1779. Han ejede den første kobbertrykpresse i provinsen og grundlagde Fyens Stifts Journal og var en flittig litterat. L Chr Nielsen: *Fra Johan Snell til vore Dage*, Odense 1908.

34. Mogens Haugsted: *En gammel bogtrykkerskik, Postulater og Æresange*, Kbh. 1962, hvor også den danske tekst til »depositions«-ceremonier opgives.

N° 59.

Den mig af Acedemiets tillagde Løn og Regulerings
 mig fra 1 August 1770 til 1 Maj 1771 af Hr. Rensalters
 Müller behalt iind 112 Rdl. 3 S. Vigen Ed Gænder
 og Bøls Rijdalen og den Mark Davys, for hvilken
 udbørlig kvitteres. Dato d 28 Martii 1772.

A. C. P. Lindgrens.

Jonas Lindgrens enke Anna Catharine Elisabeth salig Lindgrens, født Meng, kvitterer den 28. marts 1772 første gang for sin løn og tilskud til transport med vogne til København. Hendes håndskrift er stor og kraftig og tyder på en handlekraftig bogtrykkerenke, som der tilsyneladende har været mange af i tidens løb. Foto Rigsarkivet.

I folketællingen 1787 er madame Lindgrens husstand opført således:

Nr. 106	Alder		
Anna Cathrine Elisabeth Meng	48	Enke efter Bogtrykker Jonas Lindgren	Bogtrykker
Dorthe Frederiche Lindgren	26	} Hendes Døtre, ugifte	
Helene Margrethe Lindgren	28		
Anna Rosine Margrethe Hornen Mad: Moder	74	Enke efter forrige Tracteur ved Acedemiet Meng	Har i Pension 30 Rdl.
Friderich Henrich Lillie	42	ugift	Factor ved Acedemiets Bogtrykkeri
Janus Bay	25	ugift	} Bogtrykker-svenne
Johannes Olufsen	23	ugift	
Andres Kretzschmer	16	ugift	} Bogtrykker-Dreng
Anders Olsen	21	ugift	
Rasmus Hansen	28	ugift	Gaardskarl
Ane Niels Datter	20	ugift	Tienestepige

Måske var madame Lindgren ved at føle sig træt af akademiets ophør og trykkeriets stagnation. Børnene var ved at rejse hjemmefra, de to store piger var »flyvefærdige«, og sønnen var i arbejde andetsteds. Hun begyndte at

tænke på trykkeriets fortsættelse uden hende, men hun ville på den anden side også gerne hjælpe sin gamle ven Lillie, der havde hjulpet hende så godt. Hun ansøgte derfor professorerne om, at Lillie måtte overtage trykkeriet på de vilkår, hun havde drevet det.

Hendes ansøgning indsendte professorerne, som forestod akademiets administration (siden greve Haxthausens fratræden i 1787), til rentekammeret i november 1789, men rentekammeret svarede, at »da hun nu er død, maa Professorerne indseende til vore nærmere Betænkning, om ikke Academiet ved den Leilighed kunde afstaa de til Bogtrykkeriet hidtil havde Udgifter...«, altså nedlægge trykkeriet! Professorerne fastholdt imidlertid trykkeriets forbliven ved akademiet – og fornyr ansøgningen.

Allerede den 29. november 1789 var madame Lindgren afgået ved døden, og den 2. december 1789, næsten på årsdagen for hendes bryllup 31 år tidligere, blev hun som sin mand begravet i øverste part på Sorø kirkegård »med Klokkers Klang«. Hun havde da været enke i 18 år, men har sikkert fået kraftig støtte af faktor Frederik Henrik Lillie, der først giftede sig efter hendes død.

Madame Lindgrens bo trak imidlertid særdeles længe ud. Allerede den 8. marts 1790 påbegyndtes auktionen over boets to faste ejendomme i Rolighed, nemlig de to huse, der lå på hjørnet af nuværende Boldhusgade og Priorgade. Grundene beskrives således: »Det ene Huus paa 11 Fag med tilhørende Haugeplads, 530 Quadratalen, ... det andet Huus paa 10 Fag med tilhørende Haugeplads, 1450 Quadratalen, og den store Frugt og Kiøkkenhauge til Realgaden paa 8925 Quadratalen.« Ialt næsten 11300 kvadratalen og to huse, der ti år tidligere var blevet vurderet til brandforsikring for 800 rdl.

Ved første, anden og tredje auktion opnåedes der ikke noget bud, men endelig på fjerde og sidste auktion, der afholdtes den 6. december 1791, blev alle tre ejendomme opråbt for 600 rdl; ritmester Elias Witte bød for dem alle tre 220 rdl., men »tilsidst bød prokurator Smidt 385 Rdl. og fik det hele«.

På de to huse hvilede pantegæld med hhv 200 rdl til justitsråindende Schytte og 175 rdl til proprietær Hviid, og disse er derfor måske tidligere ejere af ejendommene. Endvidere havde akademiet 600 rdl stående i dem til sikkerhed for lånet til Lindgren til Husenes reparation.

Jonas Lindgren har måske købt den ubebyggede havejord ud mod Realgaden for dér at koge olie til brug for fremstillingen af den fernis, der er nødvendig til fremstilling af farve.³⁵

Det store hus på 11 Fag blev samme år taget i anvendelse som fattigbolig.³⁶

Indboet i bogtrykkergården blev solgt på auktion tirsdag den 6. april 1790 efter forudgående bekendtgørelse i de Berlingske Tidender og efter »Plakaters Anslagelse« samt trommeslag. Det var en stor auktion, Sorø har summet af liv på denne tidlige forårsdag: Mere end 434 numre skulle under hammen, heraf alene 77 numre linned og 34 numre sengeklæder. Madame Lindgren har været en flittig og energisk samler af den slags. Der var bl.a. 6 numre store Fabriciuskeer, hvoraf Lillie købte »sin daglig ske« og i øvrigt alt

35. JM Thiele, anf st 17ff.

36. *Vestsjællands Museer* 1980.

COMPUTATIONES
ALTITUDINUM SOLIS

CONSTRUCTIONI HOROLOGII SOLARIS

CYLINDRICI

PER

DANIAM ATQVE NORVEGIAM
INSERVIENTES.

AUCTORE

CASPARO ABRAHAMO BORRICHIO.

TYPIS REGIÆ EQVESTRIS ACADEMIÆ SORANÆ,
MDCCLXXV.

*Også i 1775 blev akademiets taler holdt i en »moderne« stil, trykt med latinske typer og holdt på latin: Caspar Abraham Borchs tale er ingen undtagelse, og den var forsynet med et kobberstykke billede af hvordan man kan måle solens højde. Den er trykt af madame Lindgren med FH Lillies bistand.
Foto Det Kgl. Bibliotek.*

nødvendigt til sit fortsatte brug. Der var også 15 numre bøger, deriblandt et exemplar af Gottlieb Wilhelm Rabeners *Samtlige Skrifter*, Fjerde Deel, Odense 1781 paa Chr. Iversens Forlag; Iversen har heri bl.a. opført de »Bøger, som dette Verks Forlegger har ladet trykke...« hvorimellem flere værker, der er trykt i Sorø før det Iversenske trykkeri kom i gang i 1780, fx *Hertugdømmene Slesvigs og Holsteens Historie* 1ste, 2det og 3die Bind. Det har måske været en hilsen til hans gamle forbindelse i Sorø.

Det var et godt og velindrettet borgerhjem, der blev stillet under hammeren, ialt indbragte auktionen godt 600 rdl. Børnene købte kun ganske få numre, bl.a. en øse og en fiseske.

Der var imidlertid en mængde gæld, der skulle træffes bestemmelse om før boets slutning. Den 29. marts 1796 fremlagde Lillie regnskab over bogtrykkeriets drift m.v. til skifteretten med 13 bilag, og der var også en mængde udestående fordringer, »hvoriblandt Præsten H. Ussings er af Betydelighed«, han skylder nemlig 352 rdl. som rest på trykningen af *Kirkeforfatningen*. Det lykkes dog, ved Lillies mellemkomst, at opnå en ordening med ham.

Boet blev opgjort den 28. juni 1797! Med det resultat, at der alene blev ca. 80% dækning til kreditorerne – og altså intet til arvingerne. Børnene var på skiftet repræsenteret af løjtnant Warming, der mødte for den datter, der var gift med Abel, af ritmester Witte, der mødte for den datter, der var gift Funck, medens bager Lund mødte for den fraværende søn.

At gælden er så betydelig, er ikke så mærkeligt i de tider, hvor man jo sjældent handlede kontant, og kreditgivning var det sædvanlige.

Boopgørelsen er trykt som bilag nedenfor.

Efter professorernes fornyede henvendelse til rentekammeret udtalte dette den 9. februar 1790, at »som Bogtrykkerkontrakten ved Enken Lindgrens Død er udløben og de ved Bogtrykkeriet tilforn havde Udgifter, nemlig regelmenteret Løn 100^R, frie Huus og 25 Favne Bøgebrænde udvist paa Steden, er saa betydelige, skulde man ... udbede sig Cancelliets gode Betænkning, hvorvidt...«

Kancelliet svarer: »Da forfædrene har holdt et Bogtrykkeri ved Sorø nødvendigt og Professorerne, i en afgiven Erklæring, har gjort sig megen Umage for at bevise Nyttens af sammes Vedligeholdelse, saa synes det betænkeligt at give Anledning til dets Ophævelse.«

»Det er vel rigtigt, at der i Sorø er trykt flere Prøveskrifter m.v., og det er også rigtigt, at der tidligere er udkommet ret faa betydelige Skrifter fra Sorø..., men imidlertid er nu Indretningen eengang bleven til, og det er dog ikke urimeligt at sammes Tilværelse der paa Stedet kunde give Anledning til

Christian Cramer: Arithmetica tyronica. Eller grundig Veivisning ... 8. Opl. 1780, har Jonas Lindgrens enke forsynet med et morsomt, anonymt træsnit med symbolske genstande, der vedrører handlen, samt en vinkende »søspejder«, der næppe er symbol på andet end tegnerens fantasi.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Fortale.

Om Practic-Regnings rette Brug og Misbrug.

I. §.

Salle de Videnskaber, hvor Proportio Geometrica (det er en Regula De-Tri med sit Facit) gjør Tieneste, er ingen, i hvilken der falder saa mange Navne af adskillige Slags Mynnt, Vægt og Maal, som i Huus- og Handels-Regninger: Følgeslig gav det stor Videløstighed, at man efter den gamle og lange Maade maatte gjøre alle disse til mindste Navne, førend de tvende mindste Sætninger kunde multipliceres, og Producten med det Forreste divideres. See denne min Regnebogs Pagina 16.

)(2

2. §.

et eller andet nyttigt Værk, som ellers masske ikke vilde komme for Dagen ...
Academiet bør derfor selv kunde opofre noget om Aaret ...« siger rentekam-
maret, og det var jo jævnt og fornuftigt tænkt! Kammeret mener derfor, at de
100^R årlig må ophøre, men iøvrigt må trykkeriet fortsætte, hvordan så bog-
trykkeren skulle finde føden!

Kancelliet svarer senere, at der tilstås bogtrykkeren »ikke mere end 15
Favne Brænde, som det frygtes Sorøe Skove kunde afgive, frit Huus og 50^R i
Steden for frie Kiørsel«.

Dette kan alle blive enige om, og sagen forelægges derefter kongen, og
professorerne kan den 24. juli 1790 indføre Kancelliets endelige svarskrivelse
i bøgerne:

Friederich Henrick Lillie

!Pro Memoria!

Under 20 dennes har det Kongelige Rentekammer tilskrevet os saaledes: Da Hans Majestæt under 18 i d M paa Rentekammerets Forestilling angaaende Bogtrykkeriet i Sorø allernaadigst har resolveret saaledes:

Wi Bifalder allernaadigst, at den ved Sorø Akademies Bogtrykkerie hidtil værende faktor Friderik Henrik Lillie, naar han af Akademiets Professorer meddeles Antagelses Brev som Bogtrykker sammesteds, efter den forlængst afgangne Bogtrykker Lindgreens nu afdøde Enke, maae, som Bogtrykker nyde, foruden frit Huus, 50^{dr} aarligt af Akademiets Cassa i Stedet for frie Kiørsel, og 15 Favne Bøge=Brænde efter Favnemaal aarlig af Academiets Skove, mod selv at betale Skizærelønnen, samt iøvrigt alle Emolumenter, Friheder og Rettigheder, som hans Formand, afgangne Bogtrykker Lindgreen og dennes nu afdøde Enke har nydt, og saavel de førhen ergangne Rescripter, som den forbedrede Foundation for bem^t Academie af 29 Jan 1782³⁷ have tillagt Academiets Bogtrykker, imod at de 100^{dr}, som forhen har været Bogtrykkeren tilstaaet i aarlig reglementeret Løn, for ham herefter bortfalder.

Saa har man herved skuldet tilmelde DHerrer Professorer saadant til behagelig Efterretning og Bekientgørelse for bem^t Lillie.

Hvilken det Kongelige Rentekammers Skrivelse med deri indeholdte allernaadigste Resolution, Hr. Forvalter Reeberg til egen fornøden Efterretning og Iagttagelse samt Bekientgørelse for Sr Lillie meddeles.

Sorøe, den 24de Jul: 1790.

CA Borch. Vogel Steenstrup. AM Holst. HH Nissen. Molbech

Fra og med denne dag og med denne løn var altså FH Lillie antaget som bogtrykker ved akademiet.

Lillie havde fået bogtrykkeriet overdraget af madame Lindgren i levende live for 1200 rdl, som han skulle betale, og han lover at fremskaffe professorernes anerkendelse af hans overtagelse af trykkeriet på madame Lindgrens hidtidige vilkår. Han kvitterer samtidig for eventuelle tilgodehavender i boet for løn. Og han overleverer til sidst til skifteretten cancelliets anerkendelse af hans overtagelse og professorernes indforståelse, og Lillie ansøger samtidig rentekammeret om et lån, således at han kan betale gælden til Akademiet – de 600 rdl fra Auktionen over akademiets bogdubletter (: »de latinske typi«) – men dette bliver afslået.

37. Ranvig: *Sorø Krøniken* II 259, Fundats for Sorø Akademi 29. januar 1782, punkt 51: Alle akademiske embedsmænd og betjente forundes frihed for alle personlige skatter og byrder.

Lillie antages at være født 1741, idet han døde 8. august 1822, »81 år gammel.«³⁸

Det har imidlertid ikke været muligt at finde hans dåb. T. Vogel Jørgensen siger i *Berlingske Tidende gennem to hundrede Aar*, Kbh. 1949, at E. H. Berling stod fadder til FH Lillie, idet Lillies fader, bogtrykker Ludolph Heinrich Lillie var faktor hos Berling, men døde i 1757. I Københavns Ekstra-skattemandtal 1762, Frimands Qvarter No. 129, er Ludolph Lillie død, men hans enke Maren bor dér med datteren Jfr. Ludolphine Friderica Lillie, ugift bogtrykkersvend Poul Herman Höecke, bogtrykkersvend Friderich Petersen Holtzberg, bogtrykkersvend Friederich Henrich Lillie med flere, derunder børnene. L J Lillie var indvandret fra Tyskland omkring 1740.³⁹

I 1760 blev Friederich konfirmeret i Sct. Petri kirke, »16 Aar gammel«; så skulle han jo være født i 1744. På et etblads tryk fra det Berlingske Trykkeri 1765, et par dage efter at det Berlingske Officin var flyttet over i Pilestræde, underskriver Friederich sammen med seks andre bogtrykkersvende på et mindeblad, han var altså ansat dér antagelig lige til han kom til Sorø. Og han kan have arbejdet sammen med Lindgren hos Berling indtil Lindgren så chancen i Sorø i 1756. Berling og Lindgrens brug af røskener har store lighedspunkter, og det ville så være naturligt, at Lillie i 1775 tager til Sorø for at hjælpe sin gamle vens kone⁴⁰

Efter sin ankomst til Sorø i 1775 optræder han i officinets impressum: *Sorøe, trykt hos Jonas Lindgrens Enke, ved Friderich Henrich Lillie*. Men efter madame Lindgrens død står naturligvis kun hans navn: Trykt hos F. H. Lillie, Akademiets Bogtrykker, eller, efter 1795, alene Sorø eller Bogtrykkeriet i Sorø.

Da kirkebøgerne som nævnt ikke er ført i årene 1781-1798, kan Lillies giftermål og hans tre børns dåb ikke ses, men i 1817 blev der optaget supplerende oplysninger dertil, hvortil bogtrykkeren afgav følgende oplysninger:

Sgr. Bogtrykker Lillie

Min Kone, Ane Jens Datter, og min Ægtevielse var sidst i April Maaned 1790 hjemme i Huset.

Vi have 3 Døttre:

1. Friderike Sophie Lillie, født den 22. September 1792 døbt i October Maaned samme Aar i Sorø Kirke, og konfirmeret sammesteds Paaske 1807.
2. Ane Catrine Lillie, født den 15. April 1796 – døbt i May Maaned samme Aar i Sorø Kirke, og konfirmeret sammesteds Paaske 1811.
3. Ane Margrete Lillie, født den 18. Junii 1798, døbt og konfirmeret i Sorø Kirke.
Sorøe, den 15. Martii 1817

Fr. H. Lillie.

38. NP Larsen: Friederich Hendrich Lillie, Bogtrykker i Sorø, f 1741, d 8.8.1822.

39. Under hensyn til Lindgrens svenske oprindelse har jeg bemærket, at der i huset også boede: Ingeborg Lindström, Enke.

40. Ludolph Henrich Lillie arbejdede som faktor for Berling, indtil han selv startede som selvstændig i 1755 i den gyldne Oxe i St Fiolstræde. Han døde imidlertid allerede 1757.

Sønder = Island.

Riosar = Syssel.

§. 1.

Efterat vi i Aaret 1752 vare ankomne fra Kiøbenhavn til Reizens De-
Island, og samlede paa Laugarnæs i Guldbrynge-Syssel.
fel den 28 Julii, begyndte vi herfra, den 8 Augusti,
vor første Reise over Hølleraaen til Riosar-Syssel; men siden vi
da endeligen skulde over Riosar-Fjeldene til Nordlandet, blev ikkun
en liden Deel besøgt i dette Aar. Det næstfølgende Aar 1753
reiste vi over Resten af Riosar-Syssel; og atter 1755 i Augusti
Maaned besøgte vi det sidste Gang og lagde flere Anmærkninger til.

2

Riosar:

Vice-Lavmand Eggert Olafsens og Land-Physicius Biarne Povelsens Reise igiennem Island, foranstaltet af Videnskabernes Selskab ..., blev udgivet i Sorø af Gerhard Schøning i 1772, og Lindgrens enke trykte den. Vignetten over første kapitel var en af familiens pompøse og så gjorde det mindre, at »Adam og Eva« i løvhytten kun passede dårligt til en bog om Island. Siden 284×214, vignetten 45,5×113.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Poesier

af

Gottsche Hans Olsen.

Unum, si superest, locum rogamus.

Mars.

Corse, 1791.

Trykt hos F. H. Lillie, Akademiets Bogtrykker.

Gottsche Hans Olsen var tre år hovmester og 1787-94 repetent og professor i moral og de skønne videnskaber ved Sorø Akademi. I 1797 rejste han til Tunis som dansk Konsul og overtog efter hjemkomsten embedet som notarius publicus i København, hvoraf opstod en bitter strid med PA Heiberg. (Olsen: Audiatur et altera pars!) I Sorø skrev han enkelte lejlighedsdigte foruden sine Poesier, som han bl.a. skænkede til geheimerådinde Løvenskiold på Løvenborg, hvor han ofte kom. Han blev gift med Elise Dorothea Balle, datter af biskop Niels Edinger Balle og Frederikke Severine Grundtvig. 182×108.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Den yngste datters dåb har vi altså i kirkebogen:

Fredagen den 20. Julii blev Bogtrykkers Lilies og
hans Kone Anne's hiemmedøbte Barns

Anne Margrethes

Daab i Kirken confirmeret.

Frue Stenstrup bar det.

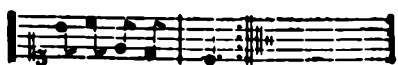
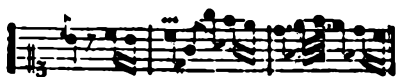
Faddere vare

Professor Molbek, Søren Povelsen og

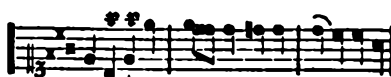
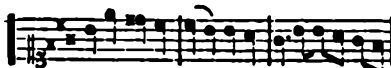
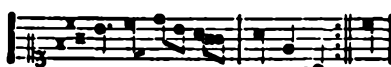
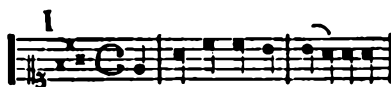
Jomfrue Müller.

Bogtrykkeriets arbejder var som nævnt aftaget stærkt fra 1785, men Lillie kendte jo forholdene og har vel stadig troet på akademiets opblomstring. Han havde stået ved madame Lindgrens side gennem de 15 år »i medgang og modgang«. Men det har ikke været tillokkende at påbegynde et bogtrykkeri ved et næsten lukket akademi, når den nye litteratur alene blev trykt i København.

10

11

Samlede Frimurer=sange af logen St. Knud til den gyldne Lindorm, Odense 1778, er trykt i Sorø af Jonas Lindgrens Enke ved FH Lillie. Titelbladet, der er smykket med en lille blå kobberstukket vignet, gentages på tysk, og bogen angiver sig at være udkommet i adskillige Sprog. Bogen indeholder 14 sider forord, 176 sider frimurervers og 11 sider typografisk nodesats. Det viser bl.a. at der i hele perioden op til bogtrykker Iversens oprettelse i 1780 af eget bogtrykkeri jævnligt var arbejde fra Odense at få i Sorø. Opslag 148×171, side 10: 148×86, side 11: 148×85.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Et mindre, men fastere arbejde havde han i årene 1796 til 1806, hvor han trykte professor og landsdommer Hans Nicolai Nissens: *THEMIS. Et Tidsskrift*. Endvidere *Sjællandsfars Landstings Efterretninger*, der udkom som kvartalsskrift i årene 1791-95, og *Siællandsfars Landstings-Tidende* i 1796-1805. De indeholdt referater af de i landstinget pådømte sager og var faktisk en forløber for det senere Ugeskrift for Retsvæsen, og blev sendt direkte til abonnenterne fra Sorø, hvor Nissen var professor. Nissen fik også trykt sin *Efterretning om de Siællandske og Møenske Jordegodsers Hartkorn, Ejere ...* i 1807.

Dog havde også professor Gottsche Hans Olsen, der var i Sorø fra 1787 til 1794, da han blev konsul i Tunis, i 1791 ladet Lillie trykke sine *Poesier*, en digtsamling, tilegnet Prinsesse Lovise Augusta (la petite Struensee); digtene nød meget yndest i de litterære kredse, f.eks. på godset Løvenborg hos slægten Løvenskiold.

Løvrigt indskrænkede bogtrykkerens arbejde sig til de sædvanlige årlige *indbydelsesskrifter* og *taler på kongens fødselsdage*, samt lejlighedsdigtning og forskellige landbrugsfaglige skrifter, bl.a. *Love for Selskabet til Bondestandens Fremme i Øster-Flakkebjerg Herred*, 1811.^{40a}

I 1805 kom cand. theol Wilken Hornemann Heiberg⁴¹ til Sorø som huslærer hos Poul Christian Stemann, der i 1798 var blevet udnævnt til amtmand over Sorø amt og dermed også som bestyrer af akademiets godser og stiftelsens økonomi. Heiberg prædikede nogle gange i kirken og bragte orden i biblioteket, over hvilket han udarbejdede første del af *Katalog over Sorø Academies Bibliothek*, der brændte sammen med akademibygningen natten mellem 10. og 11. juni 1813.

Af denne katalog findes nu kun eet exemplar bevaret i Det kongelige Bibliotek; det bærer følgende påtegning på fribladet:

Dette Bibliotek bestaaende af Baron Holbergs, Etatsraad Griises, Biskop Londeman Rosenkrones, Just Höghs, Birgitta Thotts og flere legerede Bøger opbrændte Natten mellem den 10de og 11te Junii 1813 tilligemed Sorø Akademies Bygning, hvor Kammerherre og Amtmand Stemann da boede, og er der overmaade faa Exemplarer af denne Fortegnelse kommet udi Publico.

Det kongelige Haand Bibliotek den 17de Junii 1813.

N. H. Weinwich⁴²

40a. Lillie trykte bl.a. Fjerde Bind af *Samling af de bedste og nyeste Reisebeskrivelser i et udførligt Udtog*, trykt paa Gyldendals Forlag i årene 1785-1798. Den udkom i 16 bind, de første tre er trykt hos hhv Sebastian Popp og N Møller og søn, bind 5 ff er alle trykt hos Johan Friderich Morthorst eller hans enke og arvinger. De københavnske bogtrykkere kunne ikke overkomme at trykke den flod af nye bøger, der fremkom kort før 1800, og så fik Lillie en chance for at trykke et bind eller to.

41. G F Heiberg: *Slægten Heiberg*, Personhistoriske og genealogiske oplysninger, Kristiania 1907, 180: Wilken Hornemann Heiberg, født 1779, død 1820: Teol. exam. 1800, huslærer i Sorø, hvor han ofte prædikede. Sognepræst i Id ved Frederikshald 1809.

42. Litteraten NH Weinwich ansattes 1808 som kongens håndbibliotekar. Han har bl.a. været ejer af Saxos *Notæ*, som Grænovius har ejet, og som nu er i Roskilde Stiftsbibliotek. Soranerbladet årg 64, december 1979, og smst årg 63 nr 3.

1796. **Sjællandsfars Landstings**
Tidende. No. I.

Onsdagen den 23de Januarii.

Læste og protocollerede:

1. Kongelige Anordninger.

Spøttel-Reglement for Vædterne ved Told- og Konsumtions-
Bæset i Danmark og Norge, Værsund undtagen, dat. 30^{de}
Decbr. 1795.

Plakat, som befaler, at Forhørene i de Eager, der høre
til Søe- Rettens Behandling og Pantieudelse, bør optages ved
bemeldte Ret, dat. 31te Decbr. 1795.

Devilling, at Conferenceraad Munthe af Morgenstjerne
paa Bestikkov maa ved Proclama, sub poena præclusi & per-
petui silentii, med Aar og Dags Varfel i Afsæerne, indfalde
sine Kreditorer, dat. 18de Decbr. 1795.

2. Panteobligationer.

Geheime-Conferenceraad Greve Holsteins Pansættelse (ef-
ter Kongelig Devilling af 23de Octbr. 1795) af Greveløbet Les-
drehorg med alt underliggende, Hovedgaardstare, Tiender og
Bøndergødsfer, Hartkorn, Landgilde og Huuspænge m. v., til
det Kongelige Admiralitets og Kommissariats Collegium, for Ka-
pital 30000 Rdlr. eller 24000 Rdlr. Species med Prioritet
næstefter 20000 Rdlr., dat. 11te Decbr. 1795.

Interessenternes i Bomulds-Manufakturct ved Kiøbenhavn
Pansættelse med 1ste Prioritet af den Deel af Manufaktur-
rets Bygning-r, hvort Fabricationen vides, samt alle Fabri-
qvens Maskiner, Inventarium og Redskaber m. v., til det Kongel.
General:

Sjællandsfars Landstings Tidende, 1796-1805 udgivet af Hans Nicolai Nissen,
vicelandsdommer på Sjælland og Møn, i 1808 etatsråd, fra 1783 og til sin død
1815 professor i lovkyndighed ved Sorø Akademi. Han forrettede feltgeneral-
auditørs tjeneste under englandskrigen og var 1808-10 medlem af overkrimi-
nalretten i Odense. 195×113. Foto Det Kgl. Bibliotek.

Themis.

1796. — 1ste Hefte.

Rets-Sager, paadømte i Sjællands og Møens
Landsting den 20de Januarii 1796.

I.

Illiquide Fordringer kunne transporterés, og Summa-
derester compenseres med andre af samme Art. risik Ind-
Misforaaelse af forum continentis caussarum. hold.
Cessus saggiver Cedens for at undgaae Cedsonarii
Reconvention, og gjør derpaa exceptionem litis
pendentis. Plakaten af 21de Jan. 1778 anvendt.
Sigeledes ReScriptet af 30te Novbr. 1764 (*). Stol-
kenandé Udnaevnelse bør ei medføre Udgiot for
Parterne.

No. 6 i Bdst. den 8de Octbr. 1794. Kammerjunker
Castenschiold til Bønderup contra Prof. Worsøe af
Elagelse (bf) og Herredsfoged Engholm (bf)

Ved Stevning til Vester Flakkeberg Herredsting af Saagens
5te Junii 1794 saggav Prof. Worsøe Kammerjunker Anledning,
Castenschiold for 223 Rdlr. 34 s., som han for-
meende at faae tilgode for nogle Sager, han havde føet
for Kammerjunkereren. Den 3die Julii s. A. transpor-
terede Generalmajor Castenschiold til Kammerjunker
Castenschiold en Fordring paa Prof. Worsøe, stor
238 Rdlr. 3 Rk. 15 s., hvilke Prof. Worsøe, som
havde staaet i Generalmajorens Tieneste, formeentlig blev
skyldig efter Regnskaber og Afregning. Til saavel at
faae denne transporterede Fordring liquideret med Prof.
Worsøes Regning, som denne efter Billighed rabatte-

X

ret,

(*) Cfr. Stampes Erklæringer 4de D. S. 369, o. f.

Themis, også udgivet af HN Nissen eller måske rettere af Sjællands Lands-
ting. Dette tidsskrift var en forløber for ugeskrift for Retsvæsen og blev fra
Sorø sendt direkte til de enkelte abonnenter. 192×115. Foto Det Kgl. Bibliotek.

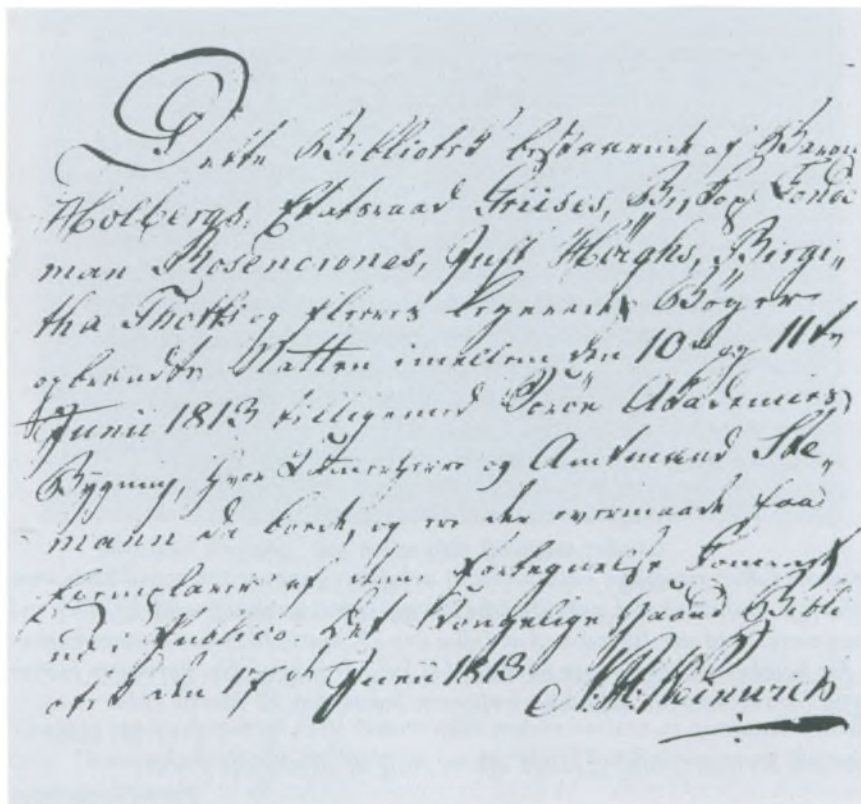
Et af de sidste bilag mellem bogtrykkerens regninger er da også dette:

Efter S. T. Kammerherre og Amtmand von Stemanns Ordre har jeg trykt: I Aaret 1809:

Fortegnelse over Sorøe Akademies Biblioteks		
Bøger, 1. ste Deel, 34 Ark i 4 ^{to} 100 Stk. paa		
Trykpapiir, 20 på Skrivpapiir,		
derfor tilkomer mig for Trykning		
pr Ark 3 Rdlr 2 Mk, er for 34 Ark	113 Rdlr	2 Mk
dertil forbrugt og tillagt 7 Riis		
Trykpapiir á 3 Rdl 3 Mk	24 Rdlr	3 Mk
29% Böger Biekube Papiir á 4 Mk 8 sk Bogen . .	22 Rdlr	1 Mk 14 Sk
	<hr/>	
Summa	160 Rdlr	14 Sk
herpaa er mig efter Hr. Kammerherre v Stemanns		
Ordre af Hr. Forvalter Höyer i aaret 1809 betalt	100 Rdlr	
	<hr/>	
blive igjen	60 Rdlr	14 Sk

Sorøe den 14. December 1813.

F. H. Lillie

Denne Catalogs Trykning blev istandsat i Følge Begjæring af Direktionen for Universiteterne og de lærde Skoler, og den øvrige Deel af Manuscriptet, som var paa Sorøe Academies Bibliothek, oprændte ved den Sorøe Academies Hovedbygning den 11. Juni 1813 overgaaede Ildebrand og maae da Bogtrykker Lillie i Trykkerløn m.m. for den allerede færdige Deel af Catalogen tilkomme den foranførte Betaling; saa vilde Hr. Forvalter Höyer, imod hans herpaa afgivne Quittering, have at udbetale ham de resterende 60^{rdlr} 14 sk D.S. hvilke derefter passerer til Udgift i Oeconomie-Regnskabet for Aaret 1813.

Sorøe den 29 Marts 1814

Stemann

Ovennævnte 60 Rdlr 14 sk Da S: ere mig af Hr. Forvalter Höyer rigtig betalt, hvorfor ærbødigst qviterer

Sorøe den 30 martii 1814

F. H. Lillie

I folketællingen i Sorø 1801 er anført som boende i bogtrykkergården:

Friederich Henrich Lillie	50	Bogtrykker
Anne Jens Datter, hans kone	36	
Frederikke Sophie Lillie	9	
Anne Catrine Lillie	5	
Anna Margrete Lillie	3	
Ole Rasmussen Tienestedreng	20	Bogtrykkerdreng
og senere, blot på den anden side af porten:		
Christian Jensen, Husbonde	34	Bogtrykkersvend
Frederikke Lovise Lind, Hans Kone	28	
Kirstine Ulrikke Jensen	5	
Anne Marie Jensen	3	Hans Børn
Jens Christian Jensen	1	

I *Soransk Tidsskrift*, Sjette Bind, Kbh. 1912 har lektor Frederik Christian Mathiessen (student fra Sorø 1875 og lærer ved Sorø Skole og Opdragelsesanstalt 1883 til 1925) meddelt fuldmægtig på Sorø Amtskontor Conrad Harhoffs breve til hans ven Jacob Lund fra årene 1810-15. I brev nr 20 fra 9. sept. 1910 skriver han mellem anden »bysladder«: »Hos Holbergs⁴³ kom Jfr. Lillierne meget og der foregik derfor mange Aftenspadseretoure med disse Jfr. og Herrer. Dette kan De sagtens vide maatte gjøre stor Sensation i denne

43. Holberg: byskriver Hans Holberg i Sorø ejede flere ejendomme. Han flyttede i 1811 til Vordingborg. la Cour 143.

Litteraten NH Weinwichts påtegning på fribladet på Katalog 1813, som FH Lillies katalog eller Fortegnelse over Sorøe Academies Bibliothek almindeligvis kaldes. Selve titelbladet – der jo trykkes til sidst – næede Lillie ikke at få trykt. 207×164.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

store Stad [!], hvor disse Damer, som De veed, tilforn ei have været synderlig i Velten ... Alle udvortes Omstændigheder taler ogsaa for at Rieper er forlovet med Jfr. Lillie. Han kommer meget ofte der og er der til langt ud paa Aftenen. Alle tror fuldt og fast, at han er forlovet med den ældste, ... men jeg tror det ikke.« Det blev der heller intet af!

Efter branden fik Lillie naturligvis ikke mere udbetalt de 50 rdl »i stedet for frie Vogn=Leye«, men fik i stedet en årlig gratifikation på samme beløb. Men da pengene efter statsbankerotten blev mindre værd og akademiet efter branden nu var officielt lukket, søgte Lillie jævnlgt om tilskud til sin løn eller som en slags pension, og det blev ofte tilstået ham, ofte som en »Gratifikation«, eller oftere som et »Penge=Laan«, som skulde tilbagebetales kvartalsvis. Så sent som i 1820 søger amtmænd Stemmann rentekammeret om, at der må blive tillagt bogtrykkeren et årligt tillæg til den ham tilståede løn, men det afslås, idet man skriver, at »Rentekammeret ikke kan bevilge det ansøgte, men vil, dog uden Følger for Fremtiden, tilstaae ham af Sorøe Academies Kasse en Gave af 50 Rdl. Sedler...«

Før Lillie antagelig omkring 1820 er flyttet op over Klosterporten, kvitterer han for at der »i Aaret 1814, efter Hr. Kammerassessor Thielos Foranstaltning, er udført 4 Favne Steengærde i den Deel af Hegnet omkring Bogtrykkergaarden, der vender mod Hulgaarden«. Nu skulde bogtrykkergården jo bruges til andet formål, men ombygningen blev måske først påbegyndt kort før året 1819-21, hvor der blev påsat en yderligere etage og de fire lejligheder blev taget i anvendelse til lærerbogliger m.v.

Portugalske
1814
Det Kongelige
Bibliotek

Første Deel.

Første Deel af selve katalogen bærer Weinwicks påtegning om titlen ovenover »Første Deel«, der indeholder Theologien in folio, og derefter følger ialt 254 sider med Philologi, derefter Philosophie og endelig Jura. Ialt 4570 numre. 207×164. Foto Det Kgl. Bibliotek.

A. Theologie.

a. i Folio.

Bibler.

- 1 - 4 Biblia sacra. Hebraice, chaldaice, græce & latine. Philippi II pietate & studio. Cum præfat. duplici Bened. *Ariæ Montani*. Antverp. excud. Christ. Plantinus, 1569 - 70. 4 Voll. (Don. Justin. Höeg).
- 5 (Eorund. Bibliorum) tomus quintus, continens Novum testamentum, græce, syriace & latine. ibid. apud eund. 1571. (Don. Justin. Höeg).
- 6 (Eorund. Bibliorum) tomus sextus, (in quo continentur): a) Lexicon græcum & institutiones linguæ græcæ ad sacri apparatus instructionem. b) *Andr. Masii* Syrorum peculium. c) Ej. Grammatica linguæ Syricæ. d) *Guidonis Fabricii* Boderiani Dictionarium Syro-Chaldaicum. e) *Thesauri hebraicæ linguæ a Sante Pagnino* conscripti epitome. Accesit Grammatices libellus. ibid. apud eund. 1572 - 73. (Don. Justin. Höeg).
- 7 (Eorund. Bibliorum) tomus septimus, (in quo continentur): a) Ben. *Ariæ Montani* Novum testamentum, græce, cum vulgata interpret. latina. b) Veteris testam. latina interpretatio, opera olim *Xantis Pagnini*, nunc vero Ben. *Ariæ Montani* & aliorum. ibid. apud eund. 1572. (Don. Justin. Höeg).
- 8 (Eorund. Bibliorum) tomus octavus, (in quo continentur): a) Ben. *Ariæ Montani* Communes & familiares hebraicæ linguæ idiotismi. b) Ej. Liber Joseph, sive de arcano sermone. c) Ej. liber Jeremiæ, sive de actione. d) Ej. Thubal-Cain, sive de mensuris sacris liber. e) Ej. Phaleg, sive de gentium sedibus primis. f) Ej. Exemplar, sive de sacris fabricis liber. g) Ej. Daniel, sive de sæculis codex integer. ibid. apud eund. an. eod. (Don. Justin. Höeg).

Her er første side af Theologien. Man ser, at det soranske bibliotek havde gjort omhyggelig rede for hver enkelt bogs proveniens: Don = Donator Just Höeg. Det skulle derfor være muligt at kunne finde resterne af Holbergs forsvundne bibliotek her. Kun skade at katalogen ikke blev fuldendt!
207×164. Foto Det Kgl. Bibliotek.

431
Af den mig af Soroe Akademtes Kasse tillagte *Lillie*
50 Rigsbankdaler Solværdie, er mig for Januari-Quartal 1818
uddetalt, 2 Rbdlr. S. B., eller i Navnvardie 23 Rbdlr. 42 s,
hvorfor quittered.

Soroe, den 7te Martii 1818

2 Rbdlr. S. B.

23 Rbdlr. 42 s

Lillie
hunc

J. H. Lillie

hunc

Ligeledes er mig for April-Quartal 1818 uddetalt 2 Rbdlr. S. B.
eller i Navnvardie 23 Rbdlr. 42 s, hvorfor quittered.

Soroe, den 30te Junii 1818

2 Rbdlr. S. B.

Lillie
hunc

J. H. Lillie

Ligeledes er mig for Julii-Quartal 1818 uddetalt 2 Rbdlr. S. B.
eller i Navnvardie 23 Rbdlr. 42 s, hvorfor quittered.

Soroe, den 30te September 1818

2 Rbdlr. S. B.

Ligeledes er mig for October-Quartal 1818 uddetalt 2 Rbdlr. S. B.
eller i Navnvardie 23 Rbdlr. 42 s, hvorfor quittered.

Soroe, den 31te December 1818

2 Rbdlr. S. B.

Lillie havde i 1813, efter Akademiets brand, efter Stemanns ordre, trykt kvitteringsblanketter som den her viste til brug for samtlige ved Akademiet ansatte (og andre embedsmænd ved amtet?), således at Stemanns administration var lagt i faste og nøjagtige rammer. På denne blanket fra 1818 ses det, at Lillie næppe kan skrive sit navn mere: Underskriften den 30te Junii er ikke Lillies egen, men antagelig hans kones (stregen på H'et er krydset med en ', og der er to vitterlighedsvidner!).

Foto Rigsarkivet.

Mindetale

ved

den værdige Oldings

Hans Excellences

Ridder af Elefanten, Storkors ic.

Geheime-Conferenceraad

Christian Ludvig v. Stemann's

Jordefærd

Onsdagen den 17de November 1813.

Holden i Sorø Kirke

af 130 3258

Magnus Sommer,

Doctor i Theologien og Sognepræst i Sorø.

Sorø 1813.

Kraft hos S. H. Billie, Akademisk Bogtrykker.

Sognepræsten i Sorø Magnus Sommer holdt mindetalen over statsminister Christian Ludvig v. Stemann, trykt i november 1813 efter akademiets brand i juni samme år. C L Stemann's søn P L Stemann var i 1798 udnævnt til amtmand over det nyoprettede Sorø Amt og overtog 1802 forvaltningen over akademiets gods og dets ruiner. Han var »landets dygtigste Amtmand» (Claus Bjørn i D B L) og hans administration af Sorø Akademi rejser stiftelsens mure i mere end een forstand til det velstående, genrejste akademi i 1822. Han døde først 1855. 177×115.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Lillie må da forlængst være fratrådt sit medlemsskab af »Det borgerlige Militair« hvor han i 1807 figurerer over »Det Mandskab af 20 Aars Alder og derover, som opholder sig i Sorøe Købstad uden at være Borger: ... Frid. Hend. Lillie, 60, Bogtrykker, født i København.«⁴⁴

Efter Branden trykte han sit næstsidste tryk, sognepræsten Magnus Sommers *Mindetale over den værdige Oldings Hans Excellence Ridder af Elephanten ... Christian Ludvig v Stemanns Jordefærd* Onsdagen den 17. de November 1813. Det var amtmandens far, der bl.a. havde været gehejimestatsminister, der døde og blev begravet i Sorø i 1813.

Lillies sidste tryk var Slagelserektoren Th. Chr. E. Vithusens *Programma quo ad audiendum d September anno 1814 in Schola Slaglosiana*, trykt 1814.

I 1822 døde så Lillie mæt af dage, men måske knap så mæt i mave. I Tillæg til den danske Statstidende for mandag den 19. august 1822 står indrykket meddelelsen:

»At min inderlig kjære Mand Frederik Hendrick Lillie, Bogtrykker ved Sorøe Academie, ved en stille og rolig Død gik over til et bedre Liv, den 9de dennes i hans Alders 81de Aar, bekjendtgjøres herved sørgeligst for den Afdødes fraværende Slægt og Venner,

Sorøe, den 12. August 1822.

Anna Lillie.

Hun må have tænkt på slægten og fagfællerne i København; hvis der var nogen tilbage af dem.

I skifteretten mødte enken med lavværgeren, forvalter Schou af Nordruplund, og »da Enken vilde indgive Ansøgning om at være myndig under curator, saa blev alene Værelserne paa loftet, hvori Bogtrykkeriets Typer og andre dertil hørende Ting findes, aflaaet, og Døren til samme forsynet med Rettens Segl, samt Nøglen taget i Rettens Forvaring«. Der fandt altså ingen registrering sted af bogtrykkeriet og dets tilbehør, og vi kan ikke se, hvad Lillie efterlod sig af bogtrykkerudstyr, eller hvad bogtrykker Peter Magnus i Slagelse havde erhvervet – eller hvornår.

Bobehandlingen trak ud, og over to år efter Lillies død, den 11. september 1824, blev der foretaget skiftesamling i anledning af, at akademiet nu havde påstået de 600 rdl. sølv udbetalt, som skyldtes ifølge kontrakten fra 1758. Og nu var mødt for alle tre døtre Købmand Beck af Slagelse på sin hustrus vegne, forvalter Schou af Tjørnelunde (han er altså flyttet fra Nordruplund) ligeledes på sin hustrus vegne, og senere under bobehandlingen møder købmand Beck tillige for sin fraværende svoger urtekræmmer Bagger. Arvingerne ville imidlertid ikke give samtykke til det af akademiet tidligere fremsatte tilbud om at ville modtage de pantsatte ting for den anmeldte kapital. Lillie eller nu enken har ikke kunnet sælge »de latinske typi« og de andre ting, som akademiet havde betalt den 1. maj 1758, for så stort et beløb at gælden blev dækket.

44. la Cour, *Sorø Bys Historie*, Sorø, 1938. 142.

PROGRAMMA,
QVO
AD AUDIENDUM
D. SEPTEMBR. ANN. MDCCCIV
IN SCHOLA SLAGLOSIANA
EXAMEN PUBLICUM
HUMANIORUM ARTIUM ET REI SCHOLASTICÆ
FAUTORES
OFFICIOSISSIME INVITANTUR.

SORÆ,

TYPEIS F. H. LILLIE, ACAD. TYPOGR.

Arbejdet trykt af Peter Magnus i Slagelse den 28. Sept. 1814

Det sidste tryk (se også næste side) fra Lindgrens gamle presse på Sorø Akademi, trykt af FH Lillie i september 1814 til skolen i Slagelse. Det var tredje år, at Vithusen fik trykt et skoleprogram i Sorø; først efter at Peter Magnus i Oktober 1814 havde modtaget sin bestilling som bogtrykker i Slagelse, overtog Magnus Sorøbogtrykkerens arbejder, og hans første tryk var Høstfest højtideligholdt i Slagelse kirke den 28. september 1814. Det andet tryk fra Magnus's hånd var BS Ingemanns: Absalonssang tilegnet Sorøe Academie (2 bl). 185×159 mm.

Foto Det Kgl. Bibliotek.

Pressen var gammeldags, og typerne nedslidte, – vennerne var ikke interesserede.

Bogtrykker *Peter Magnus i Slagelse* havde den 11. oktober 1814 fået bevilning til oprettelse af et bogtrykkeri dér og samme dag til at udgive en avis (*Avis for ti Kjøbsteder ... senere Den Vest-Sjællandske Avis*).⁴⁵ Han havde da købt de typer m.m., som Lindgren og madame Lindgren selv havde skaffet sig efter 1758, derunder også den »nye« presse. Derimod er det næppe

45. Kirsten Tønnes Pedersen: *Peter Magnus – Bogtrykker i Slagelse 1814-56*. Danmarks Biblioteksskole 1974.

13

acrescentive inde commoda, si, prout deceat, fructu sit, hæc, laudibus
sat magnis nunquam extollenda, ars adhibeatur. In tali perisissimum tem-
pore, in quo tantum vexat malum, & ingruit periculum, utilitatis, mo-
ximæ erit, & necessitatis, animum revocare ab eo, quod pro dolor! ex-
istat, ad id, quod existere debeat. Si vero in hoc faciundo, & tali de-
ligenda materia, nostri potius, quam legentium habuisse rationem vide-
mur, si quoque parum pro rei momento felix hæc evaserit disquisitionis, Vos,
B. L., illud nobis ignoscatis, & hujus pro executione jam a nobis allatum
temporis otiiqve breviter boni accipiat, rogamus atqve oramus.

Quod reliquum est, Vos Vestrum frequentia publicum, ejus indi-
cendi gratia hæcce prolusimus, examen ornate, sic signum Vestri datur
favoris, cui hanc scholam & nostrum laborem a nobis commendatissimum
habeatis, velimus.

Tb. Chr. E. Vitbusen
Scholæ rector.

Scribeb. Slagelosiæ,
ipsis idib. Septemb. ann. MDCCLXIV.

N: 42

Den min Mand tilkommande Løn 12de 48 s rent Sølv, for October Kvartal dette Aar eer mig af constitueret Forvalter Hr. Procurator Povelsen bleven udbetalt, for hvilke Tolv Rigsbankdaler fyrgetyve og otte skilling rede Sølv herved quitteres.

Sorøe den 31de Decbr 1819.

I Mandens Sygdoms forfald

Ane Lilie

Til Witterlighed
Schurmann H Rieper.

Jens Knudsen

I 1818 blev FH Lillie så svækket at han ikke mere kunne underskrive kvitteringerne for sin løn. Det måtte hans kone så gøre: Den min Mand tilkommande Løn 12de 48 s rent Sølv, for October Kvartal dette Aar eer mig af constitueret Forvalter Hr. Procurator Povelsen bleven udbetalt, for hvilke Tolv Rigsbankdaler fyrgetyve og otte skilling rede Sølv herved quitteres.

Sorøe den 31de Decbr: 1819

I Mandens Sygdoms forfald

Til Witterlighed
Schurmann H Rieper

Ane Lilie
føed Jens Knudsen

Foto Rigsarkivet. II 54

rigtigt, når Kirsten Tønnes Pedersen skriver, at »oven i handlen fulgte alt trykkerarbejdet for akademiet«. Det var jo nu lukket og blev først genindviet i 1823.

Til indvielsen skrev B. S. Ingemann *Morgenspalmer til Brug for Eleverne i Sorøe Akademies Skole*. De er trykt hos Boas Brünnich i København 1823, efter begæring af director Tauber, og akademiets tryksager blev siden trykt hos Hostrup Schultz, bl.a. (Direktor) E. G. Taubers *Udsigt over Sorøe Akademies Forfatning* ... Indbydelsesskrift til Festen den 21de Maj 1827, da den nyopførte akademibygning blev højtidelig indviet.

Professor Christian Wilsters *Sang paa Kongens Fødselsdag* ... ved Festen i Sorøe Academies Skole 1824 (og følgende år til 1833) er dog trykt i Slagelse, hos Peter Magnus, ligesom sognepræsten Magnus Sommer fik trykt sine

Taler paa Reformationsfesten i Slagelse 1817, – men han var jo heller ikke ansat ved akademiet.

I boet efter Lillie opnåedes tilsidst enighed om at lade skifteretten bortsælge samtlige typer og bogtrykkerredskaber ved offentlig auktion i København. Resultatet heraf har jeg ikke set, men den 4. januar 1825 sker der tilførsel til skifteprotokollen om, at »da Arven ikke har udgjort mere end 100 Rdl. Sølv, er Boet herefter sluttet«.

Den 1. november 1825 skriver akademiets forvalter Søren Kjerulff Povel- sen til Stemann, at han fra skifteretten har modtaget »den Hovedstol 600rd Sølv, som Sorøe Academies hovedkasse hidtil har haft indestaaende i afgang- ne Bogtrykker Lillies Bo, med Pant i denne Stervboes Bogtrykkeries Redska- ber...«, idet han udbeder sig ordre om, hvordan beløbet ønskes bogført. Stemann svarer, at beløbet bliver at tage til indtægt »i Sorøe Academies Hovedkasseregnskab for indeværende Aar...«

I 1823 blev Bogtrykkergården udset til beboelse for en adjunkt ved det nyop- rettede akademi, medens der i Lillies gamle lejlighed over den murede port blev indrettet et midlertidigt bibliotekslokale. Efter indvielsen blev gården ombygget til i alt fire lejligheder ved at førstesalen blev ombygget til yderlige- re to lejligheder. Sådan så Klosterporten og Bogtrykkergården ud omkring 1875. I årene 1874-79 havde Sorø Spare- og Lånekasse til huse i Lindgrens gamle lejlighed til venstre for porten. Bygningen blev nedrevet i 1887 og den nuværende bygning opført, ligesom Klosterporten blev renoveret. Sidebygning- en mod øst er også nedrevet, ligesom hjørnet i det hele er fornyet. Bemærk den toppede brolægning på Storgade og torvet foran Renaurds hus. Fotografi afleveret af fru Sibbern til Jul i Sorø 1971. Foto Ellen Lynge Aps. Roskilde.

Så afsluttedes akademiets mellemværende med Bogtrykkeriet endelig.

Laurits Engelstoft skriver senere til Chr. Molbech, at »naar De har klaget over, at Akademiet ikke har nogen Bogtrykker, finder også jeg, at denne Mangel vistnok kan betegnes som en Skandale; men Direktionen er uden Skyld deri. Skylden ligger hos Kancelliet, der har sat sig derimod paa Grund af det Privilegium, som er tildelt Bogtrykker Magnus i Slagelse.«

Magnus' eneret var jo alene på avisudgivelsen; men der var alligevel ikke grundlag for et bogtrykkeri ved det nyopstandne akademi.

Først langt senere, i 1860, kom der en ny bogtrykker i Sorø.

Udskrift

af
skifteprotokol for Sorø købstad 1772-1834
fol. 204^a

Anno 1797 den 28^a Junii blev Skiftet efter afgang Bogtrykker Jonas Lindgrens Enke i Sorø foretaget til endelig Repartition, Decision og Slutning, vorved var nærværende paa Arvingernes Vegne Hr. Lieutenant Warming og Bager Lund, samt paa Creditorerne Gutschow & Sohns Vegne i Lübeck S. T. Hr. Professor Nissen. Ligesaa var tilstede som Vitterlighedsvidner Lars Jørgensen og Nicodemus Sommerfeldt af Sorø, da følgende passerede:

Stervboets visse Indtægter

1. Boets ved Auction den 6. April 1790 bortsolgte Løsøres, Beløb	600 rdlr.		2 mrk.	14 β
2. Kiøbesummen fra Stervboets ved Auction den 6. September 1791 bortsolgte Huse 385 rdlr. med Rente fra 11. Junii 1791 til 11. December 1795	69 rdl.		2 mrk.	454 rdl. 2 mrk.
3. Leie af bemeldte Huse for 1½ Aar fra Michaeli 1782 til Paaske 1791 à 40 rdlr. aarlig				60 rdl.
4. Værdien af Bogtrykkeriet, saaledes som samme i Følge Regist- ringsforretningen til Bogtrykker Lillie er overdraget for				1200 rdl.
5. Præsten Hr. Ussings Gield til Stervboet	336 rdl.	4 mrk.	8 β	
deraf har Hr. Ussing selv betalt	5 rdl.	5 mrk.	12 β	
og hos Bogtrykker Lillie er i Følge Beslutningen ved Skiftesamlingen den 2. Maii 1796. Resten indfordret med	330 rdl.	4 mrk.	12 β	336 rdl. 4 mrk. 8 β
6. Præsten Hr. Hjorts Obligation for Capital	48 rdl.			
med Rente for 4½ Aar fra 11. Dec. 1786 til 11. Junii 1791	8 rdl.	4 mrk.	1 β	56 rdl. 4 mrk. 1 β
7. Amtsforvalter Gaus Debet				12 rdl.
8. Justits Raad Krafts				13 rdl. 3 mrk.
9. Cancellie Raad Bings paa Samsø				3 rdl.
10. Bogtrykker Lillie imodtaget efter sit aflagte Regnskab over Indtægter og Udgiver i Stervboet dat. 1. Nov. 1791				359 rdl. 5 mrk. 4 β

Summa Boets visse Indtægter

3096 rdl. 3 mrk. 11½ β

Uvis Indtægt

1. I Madame Gotsches [:Pøtzsch] stervboe	10 rdl.		5 mrk.	12 β
2. Bogbinder Kiøstadsens i Bergen	21 rdl.			
				31 rdl. 5 mrk. 12 β
Tilsammen boets visse og uvisse Formue				3128 rdl. 3 mrk. 7½ β

Udgivt

1. Fru Justits Raadinde Schytte efter Pante Obligation af 18. December 1778 Capital	200 rdl.			
samt Renter for 1 Aar til 11. Junii 1790	8 rdl.			208 rdl.
2. Proprietair Hviid efter Pante Obligation dat. 11. Junii 1777 en Rest af Capitalen	175 rdl.			
samt Renter der affor 1 Aar til 11. Junii 1790	7 rdl.			182 rdl.
3. De under Indtægternes 4 Post for Bogtrykkeriet beregnede 1200 rdlr. bliver her igjen til Udgivt anført, siden samme er af Bogtryk- ker Lillie afgjort Deels ved at give Sorø Academie sin Forskriv- ning for de 600 rdlr. og Deels ved at reonscere paa sin egen Fordring i Boet paa lige Summa, alt i Overensstemmelse, deels med Registreringsforretningen og Deels med den ved Skiftesam- lingen den 2. Maii f. A. desangaaende tagne Beslutning				1200 rdl.
4. Sorø Byes Skatter for 1790 af Stervboets Huse		3 rdl.	4 mrk.	4 β
5. Bogtrykker Lillie udgivet efter sit aflagte Regnskab dat. 1. Nov. 1791				290 rdl. 2 mrk. 10 β
6. Sorø Academie efter Pante Obligation af 11. Dec. 1767 Capital	600 rdl.			
deraf Rente 3¼ pro Cento fra 11. Junii 1789 til 6. September 1791	50 rdl.	2 mrk.	3 β	
Ligesaa Rente af 385 rdl. fra 6. Sept. 1791 til 11. Dec. 1795	61 rdl.	3 mrk.	4½ β	
samt Rente af 215 rdl. fra 6. Sept. 1791 til 11. Junii 1797	46 rdl.	2 mrk.	12½ β	
				758 rdl. 2 mrk. 4 β

7. Kiøbmændene Wilchen & Compagnie eller Gütsch & Sohn	243 rdl.	1 mrk.	4 β
8. Kræmmer Kierumgaard	74 rdl.	5 mrk.	9 β
9. Forvalter Reeberg	72 rdl.	5 mrk.	4 β
10. Udrider Anders Jacobsens Enkes Stervboe	54 rdl.	5 mrk.	6 β
11. Kiøbmand Stennecke	50 rdl.	3 mrk.	2 β
12. Skrivstøber Mørch	46 rdl.	4 mrk.	12 β
13. Hørkræmmere Hornemann & Elsberg	15 rdl.		8 β
14. Muurmester Hieronimus	7 rdl.		
15. Frue Tonsbergs Stervboes Inscassator Holberg	5 rdl.		
16. Udgiv i Anledning af den over Boets Løsøre holdende Auction:			
a. Auctions Sallario af Beløbet	600 rdl.	2 mrk.	14 $\frac{1}{2}$ β
b. Incassations Sallario	24 rdl.		2 β
c. Bekiendtgjørelsen i Adresse og de Berlingske Aviser	24 rdl.		
d. Tinglysningen for Bye og Birketinget	1 rdl.		4 mrk.
e. Placater			2 β
f. Trommeslag			1 rdl.
g. Vurderingsmændene			3 mrk.
h. For Udskriver af Registreringsforretningen til Catalogens Trykning	3 rdl.		4 mrk.
i. For at skrive ved Auctionen	1 rdl.		3 mrk.
k. For Catalogu Indbinding	2 rdl.		2 rdl.
	2 rdl.	3 mrk.	4 β
	60 rdl.	5 mrk.	10 β
17. Skiftets Bekostning			
a. Skifteforvalterens Sallario af Boets Beholdne Formue	3096 rdl.	3 mrk.	11 $\frac{1}{2}$ β 1 pro Cento
b. Skiftebrevets Beskrivelse som ansættes i allermindste til 40 Ark	30 rdl.	5 mrk.	11 β
c. stemplet Papir til Skiftebrevet 3 Ark á 24 β	20 rdl.		4 mrk.
d. Skifteforvalterens Fuldmægtig efter Loven			8 β
e. For Proclama med stemplet Papir, Tinglysning og Publikation i Aviserne	2 rdl.		
f. Portoudgivt	3 rdl.	2 mrk.	12 β
g. Til Vitterlighedsvidnerne	1 rdl.		6 β
h. Den befalede $\frac{1}{4}$ pro Cento af Boets hele visse Formue til Revisions Contoiret er	5 rdl.	3 mrk.	
	10 rdl.	1 mrk.	14 β
	74 rdl.		3 β
18. For at inddrive Stervboets Tilgodehavende hos Bogtrykker Lillie udlagt			4 rdl.
Udgivts Summa	3351 rdl.	4 mrk.	12 β
Hvorafter følgende Fordringer ere deels afgjorte og delles afbetalte:			
A. Frue Justits Raadinde Schytte	208 rdl.		
B. Proprietair Hviid	182 rdl.		
C. De under 3 ^{de} Udgivts Post beregnede	1200 rdl.		
D. Sorøe Byes Skatter pro 1790	3 rdl.	4 mrk.	4 β
E. De af Bogtrykker Lillie i sit Regnskab til Udgivt beregnede	290 rdl.	2 mrk.	10 β
F. Af Sorøe Academies Fordring efter Pante Obligation af 11. December 1767 er udbetalt	454 rdl.	2 mrk.	
Tilsammen	2338 rdl.	2 mrk.	14 β
Naar altsaa hertil lægges de under 16, 17 og 18 Udgivts Post anførte Auctions og Skifte Bekostning meo.	138 rdl.	5 mrk.	13 β
Bliver Summen	2477 rdl.	2 mrk.	11 β
Som fradrages Stervboets visse og uvisse Indtægt	3128 rdl.	3 mrk.	7 $\frac{1}{2}$ β
Og da bliver igjen som repareres paa de øvrige uafgjorte Fordringer, der ere benævnte og anførte under 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 og 15 ^{de} Udgivts Poster	651 rdl.		12 $\frac{1}{2}$ β
Hvilket herved udlægges enhver især saaledes:			
I. Sorøe Academie for Resten af dets Fordring	304 rdl.		4 β
a. af Boets visse Formue	215 rdl.	1 mrk.	9 β
b. af dets uvisse Formue			
1. i Mad. Pøtsches Stervboe	10 rdl.	5 mrk.	12 β
2. hos Bogbinder Kiødstadens i Bergen			15 β
	11 rdl.		11 β
	226 rdl.	2 mrk.	4 β

2. Kiøbmændene Wilche & Compagnie eller Gütschow & Sohn for deres Fordring	243 rdl. 1 mrk.	4 β			
a. af Boets visse Formue	172 rdl. 1 mrk.	6 β			
b. af dets uvisse hos Bogbinder Kiødstadens i Bergen	8 rdl. 5 mrk.	7 β			
			181 rdl.		13 β
3. Kræmmer Kiærungaard for sin Fordring	74 rdl. 5 mrk.	9 β			
a. af Boets visse Formue	53 rdl.	4 β			
b. af dets uvisse hos Bogbinder Kiødstadens i Bergen	2 rdl. 4 mrk.	7 β			
			55 rdl. 4 mrk.		11 β
4. Forvalter Reeberg for sin Fordring	72 rdl. 5 mrk.	4 β			
a. af Boets visse Formue	51 rdl. 3 mrk.	8 β			
b. af dets uvisse hos Bogbinder Kiødstadens i Bergen	2 rdl. 4 mrk.				
			54 rdl. 1 mrk.		8 β
5. Udrider Anders Jacobsens Enkes Stervboe for dets Fordring	54 rdl. 5 mrk.	6 β			
a. af Boets visse Formue	38 rdl. 5 mrk.	5 β			
b. af dets uvisse hos Bogbinder Kiødstadens i Bergen	2 rdl.				
			40 rdl. 5 mrk.		5 β
6. Kiøbmand Stennecke for sin Fordring	50 rdl. 3 mrk.	2 β			
a. af Boets visse Formue	35 rdl. 4 mrk.	9 β			
b. af dets uvisse hos Bogbinder Kiødstadens i Bergen	1 rdl. 5 mrk.	1 β			
			37 rdl. 3 mrk.		10 β
7. Skrivtøber Mørch for sin Fordring	46 rdl. 4 mrk.	12 β			
a. af Boets visse Formue	33 rdl.	12 β			
b. af dets uvisse hos Bogbinder Kiødstadens i Bergen	4 mrk.	4 β			
			34 rdl. 5 mrk.		
8. Hørkræmmer Horneman & Elsberg for sin Fordring	18 rdl	8 β			
a. af Boets visse Formue	10 rdl. 4 mrk.	2 $\frac{1}{2}$ β			
b. af dets uvisse hos Bogbinder Kiødstadens i Bergen	3 mrk.	5 β			
			11 rdl. 1 mrk.		7 $\frac{1}{2}$ β
9. Muurmester Hieronimus for sin Fordring	7 rdl.				
a. af Boets visse Formue	4 rdl. 5 mrk.	12 β			
b. af dets uvisse hos Bogbinder Kiødstadens i Bergen	1 mrk.	8 β			
			5 rdl. 1 mrk.		4 β
10. Holberg for sin Fordring	5 rdl.				
a. af Boets visse Formue	3 rdl. 3 mrk.	13 β			
b. af dets uvisse hos Bogbinder Kiødstadens i Bergen	1 mrk.	1 β			
			3 rdl. 4 mrk.		14 β
Udgjør hosanførte Delings Summa			651 rdl.		12 $\frac{1}{2}$ β

Hvorned dette Skifte saaledes blev sluttet og tilendebragt hvilket med Hænders Underskriver bekræftes.

Datum ut supra
Klagenberg
Overværende paa DHr. Gutschow & Sohns Vegne
Nissen
Warming E. C. Lund F. H. Lillie

Som Vitterlighedsvidner:
Lars Jørgensen N. J. Sommerfeldt

Litteraturliste

- Academia Sorana: Kloster-Akademi-Skole. Kbh 1962. Udg af Soransk Samfund i Anledning af dets 100 Års Dag.
- Josef Benzing: Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet. 2. Auflage. Wiesbaden 1982.
- Samuel Bring: Bocktryckerne i Upsala. Upsala 1962.
- la Cour, L F: Sorø Bys Historie. Sorø 1938.
- Bibliotheca Danica I-V. u s, udgivet påny København 1961.
- Dansk Biografisk Leksikon. Tredje Udgave. Kbh 1979ff.
- Laurits Daa: Om Humanisten og Satirikeren Johan Lauremberg. Christiania 1884.
- Torben Glahn: Sorø-Bibliografi. Haderslev 1939.
- Holger Hjelholt: Falsters Historie I-II. Nykøbing F 1934.
- Danmarks gamle Ordsprog, udgivet af Iver Kjær og John Kousgård Sørensen, V: Daniel Matras: Proverbes. D S L, Kbh. 1981.
- J M Lappenberg: Schertzgedichte von Joh. Lauremberg. Stuttgart 1861.
- Liflig er Vor Ungdoms Vaar. S A S. Soransk Billedbog af Hagen Hasselbalch. Kbh. 1933, også forordet!
- Johs. Mollerus: Cimbria literata I-III. Kbh. 1744.
- L Chr Nielsen: Fra Johan Snell til vore Dage. Odense 1909.
- Gordon Norrie: Sorø Akademis læger. Kbh 1940.
- Rasmus Nyerup: Læsendes Aarvog 1800.
- Nordisk Leksikon for Bogvæsen, I-II. Kbh., Oslo og Stockholm 1951-62.
- Niels P Larsen: Begravelsespladser i Sorø fra den ældre Middelalder til vore Dage. Sorø 1908.
- Hans Wilhelm Laurembergs fire Skjæmtedigte, udgivet af J Paludan., Kbh. 1890.
- Erik Moltke: Jon Skonvig og de andre runetegnere. Kbh. 1956.
- K F Plesner: Jens Schelderup Sneedorff. Kbh 1930.
- Svend Ranvig: Sorø-Krøniken I-II. Kbh 1986.
- H J Rørdam: Historiske Samlinger og Studier...
- Emil Selmar: Gamle Dages Bogtrykkerforhold i Omrids. Holstebro 1926.
- Niels Schjørring: Musikkens historie i Danmark I-III. Kbh. 1977.
- Soraner Biografier 1584-1737 og 1747-1800, udarbejdet af Torben Glahn. Udgivet af Soransk Samfund 1978 og 1975.
- Soranerbladet, månedsskrift for Soransk Samfund. 1916 ff.
- Soransk Tidsskrift 1870-1912, udgivet af Soransk Samfunds Bestyrelse.
- Sorø. Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne, skrevet af gamle Soranere I-II. Kbh. 1924

Stephani Johannis Stephanii Notæ uberiores. With an introduction by HD Schepelern. Kbh. 1978.

Breve til og fra Ole Worm I-III, udgivet af HD Schepelern. Kbh. 1967-68.
Det danske Sprog og Litteraturselskab.

PM Stolpe: Dagspressen i Danmark I-IV. Kbh. 1878-79. Genoptrykt 1977

Jørgen Sthyr: Dansk grafik 1500-1800. Kbh. 1943.

E G Tauber: udsigt over Sorøe Akademies Forfatning. Kbh. 1827.

Fra Vestsjællands museer, Vestsjællands Museumsråd 1980.

O Walde: Storhetstidens litterære Krigsbytte. Upsala & Stockholm 1916-20.

Carl Gustaf Warmholz: Bibliotheca Historica Sveo-Gothica, Nionde Delen.
Upsala 1860.

Glæden over de smukke gamle bøger fra bogtrykkerierne ved Sorø Akademi har inspireret soraneren Max Ebert under forarbejdet til denne bog.

Bogtrykkerierne i Odense skabte Danmarks ældste bøger i 1482, men næstefter fulgte bøger fra Sorø. I perioderne omkring 1650 og 1800 stod Sorø Akademis bogtrykkerkunst på højde med hovedstadens bedste.

Mange ukendte enkeltheder er dukket op under Max Eberts studier af Akademiets gamle bøger, og beskrivelsen af bogtrykkernes liv og virke i Sorø kan have interesse for såvel soranere som boghistoriske kredse.

Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs administrator dr. phil. Erik Dal skriver i sit forord: »Den hengivne soraner Max Eberts arbejde sigter både på indhold og teknik i de skiftende bogtrykkeres værk og gengiver en række uforkortede arkivalier, som er værd at studere med videre perspektiv end det soranske«.